

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE
İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Muhammed Hayati TABAN

Danışman
Prof. Dr. Kamer KASIM

BOLU-2014

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Muhammed Hayati TABAN'a ait “**Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri**” adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir. (24.06.2014)

Akademik Unvan, Ad ve Soyad

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Kamer KASIM

Üye : Doç. Dr. Mehmet DALAR

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mehmet ARI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ÖZTÜRK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLolar.....	v
İTHAF.....	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
ETİK İLKELERE UYULDUĞUNA İLİŞKİN METİN.....	viii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT.....	x
KISALTMALAR.....	xi
 BÖLÜM I	
1. Giriş.....	1
 BÖLÜM II	
2. Kuramsal Çerçeve.....	6
2.1. Neorealizm.....	6
 BÖLÜM III	
3. Türkiye Suriye İlişkilerinin Tarihsel Perspektifi.....	12
3.1. Suriye Tarihi.....	12
3.2. Türkiye-Suriye İlişkilerinde Temel Sorunlar.....	22
3.2.1. Hatay sorunu.....	23
3.2.2. Terör sorunu.....	31
3.2.3. Su sorunu.....	35
 BÖLÜM IV	
4. Ak Parti Ve Dış Politika.....	40
4.1. Ak Partinin Dış Politika Felsefesinin Oluşumu.....	40
4.1.1. Ak Parti döneminde dış politikanın temel stratejileri.....	41

4.1.2. Ak Partinin Ortadoğu'ya yönelik yaklaşımları.....	47
4.1.3. Ak Partinin dış politikasında Ortadoğu.....	57
4.2. Ak Partinin Suriye politikasında temel stratejiler.....	60
4.2.1. Ak Parti dönemi Suriye politikasının gelişimi.....	60
4.2.2. Suriye politikasında yeni dönem: Arap Baharı etkisi.....	74
4.3. Arap Baharı ve Suriye.....	78
4.3.1. Ulusal ve uluslararası muhalefetin çabaları.....	80
4.3.2. Suriye yönetiminin isyan sonrası politikaları.....	86
4.4. Arap Baharıyla Türkiye'nin Değişen Suriye Politikası.....	88
SONUÇ.....	103
HARİTALAR.....	107
KAYNAKÇA.....	108
EKLER.....	128

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 4.1: Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat.....	55
Tablo 4.2: Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat.....	56
Tablo 4.3: Bölge Ülkeleriyle Yapılan Anlaşmalar.....	57
Tablo 4.4: Türkiye-Suriye İthalat-İhracat	67
Tablo 4.5: Suriye Ülke Performansı.....	80
Tablo 4.6: Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler.....	100

Babam'a....

TEŞEKKÜR

Öncelikle tüm yüksek lisans hayatım boyunca yaşadığım sıkıntıların ilk yansımasını çekmek zorunda kalan eşime, bu meşakkatli süreçte maddi manevi desteğini hiç esirgemeyen annem ve kardeşime minnettarım.

Ayrıca, tüm idari ve akademik yoğunluğuna rağmen tez danışmanım olmayı kabul edip, her konuda yardımcı olan tez danışmanım Prof. Dr. Kamer KASIM'a, önerilerini benden esirgemeyen Doç. Dr. Rasim Özgür DÖNMEZ ve Doç. Dr. Erol Turan'a,

Ve elbette kaynakçada adı geçen tüm akademisyen, araştırmacı ve yazarlara en samimi duygularıyla teşekkürlerimi sunarım.

Muhammed Hayati TABAN

ETİK İLKELERE UYULDUĞUNA İLİŞKİN METİN

Yüksek lisans/doktora tezi olarak sunduğum,

Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye Suriye İlişkileri başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda aitta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim. .../.../20..

Muhammed Hayati TABAN

ÖZET

AK PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİ

Muhammed Hayati TABAN

Yüksek Lisans Tezi

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kamer Kasım

Haziran, 2014, xi + 133 Sayfa

Bu çalışmada Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye-Suriye ilişkileri neorealizm uluslararası ilişkiler teorisi çerçevesinde incelenmiştir. Bu bağlamda tezin kavramsal çerçevesini neorealizm oluşturmaktadır. Bu sebeple Ak Parti Dönemi Türkiye-Suriye ilişkileri sistem düzeyinde ele alınmış ve Suriye'ye yönelik politikaların oluşumunda uluslararası sistemin yapısının etkisi vurgulanmaya çalışılmıştır. Suriye, Ak Parti Dönemimin “komşularla sıfır sorun” politikasının başarısına örnek olarak gösterilen bir ülke konumundayken bir anda Türkiye'nin en çok sorun yaşadığı ülke konumuna gelmiştir. Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihinde yaşanan sorunların gelişim ve çözülmesindeki sistemsal etkiler bugüne dair yaşanan sorunlara örnek olması açısından önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada ikili ilişkilerin tarihinde öne çıkan Hatay, Su ve Terör sorunların sistemsal düzeyde analizi göz ardı edilmemiştir. 2010 yılında Ortadoğu'da ortaya çıkan ve 2011 Mart ayında, Suriye'ye sıçrayan Arap Baharı, Türkiye ile olan ilişkilerin seyrini etkileyen en önemli nedendir. Arap Baharı sonrası ikili ilişkiler tamamen kötüleşmiştir. İşte bu noktada, çalışmanın asıl hedefi Arap Baharı öncesi ve sonrası Türkiye-Suriye ilişkilerindeki değişimin neorealizm temelli sistemsal bir analizle açıklayabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Ak Parti Dönemi, Suriye, Dış Politika, Neorealizm, Arap Baharı.

ABSTRACT

TURKEY-SYRIA RELATIONS IN AK PARTY ERA

Muhammed Hayati TABAN

Master Thesis

Department of International Relations

Thesis Advisor: Prof. Dr. Kamer Kasım

June, 2014, xi + 133 Pages

In this study, Turkey-Syria relations in Justice and Development Party Era have been analyzed under the framework of neorealism theory of international relations. In this context, neorealism forms the conceptual framework of the thesis. For this reason, Turkey-Syria relations have been analyzed at the system level and it has been tried to highlight the effects of international relations system on Turkey-Syria relations. While Syria was the success image of “zero problem” policy, it later became the most problematic country for Turkey. Systemic effects on the way how problems in the history of Turkey-Syria relations evolved and developed are important to give us idea about today’s problems. That’s why, the systemic level analysis of Hatay, Water and Terror problems which are the prominent ones in the history have been taken into consideration. The Arab Spring that came out in 2010 in The Middle East and reached to Syria in 2011 is the most significant cause that effects Turkey-Syria relations. After The Arab Spring, the relations deteriorated. At this point, the main aim of the study is to be able to explain the transformation of Turkey-Syria relations with a systemic analysis based on neorealism.

Key Words: Ak Party Era, Syria, Foreign Policy, Neorealism, The Arab Spring.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	: Türkiye Cumhuriyeti Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
Ak Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ASALA	: Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia/ Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BM	: Birleşmiş Milletler
DEV-YOL	: Devrimci Yol Hareketi
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
NATO	: The North Atlantic Treaty Organization / Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ORSAM	: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
PKK	: Partiya Karkeren Kürdistan/Kürdistan İşçi Partisi
SETA	: Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
USAK	: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
YDSİK	: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi

BÖLÜM I

1. Giriş

Suriye, Türkiye için her dönem en önemli ülkelerden birisi olmuştur. Bunun ilk nedeni Türkiye'nin sahip olduğu en uzun kara sınır komşusu olmasıdır. Bunun yanında paylaşılan tarihi ve kültürel payda iki ülkenin birbirleriyle olan ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır. Türkiye ile Suriye arasında soğuk savaş döneminden, yani Suriye'nin bağımsız olarak Dünya sahnesine döndüğü dönemden itibaren 2000'lere kadar çoğunluğu güvenlik perspektifinden oluşan bir ikili ilişkiler süreci yaşanmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidarında ise Türkiye-Suriye ilişkileri yapısal nedenlerden ötürü hem zirveyi hem dibi görmüştür.

Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından Ak Parti iktidarına kadar olan süreçte, Suriye Türkiye ile ilişkilerini Hatay sorunu, Su sorunu ve Terör sorunu gibi güvenlik ve çıkar çatışması bağlamında yürütmüştür. Güvenlik temelli ikili ilişkilerin hakimiyetinden ilk ayrılış aslında 1999 Adana Mutabakatı ile terör konusunda yaşanmıştır. Sonrasında ise Kasım 2002'de Türkiye'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) hükümeti Osmanlı coğrafyasındaki ülkelerle iyi ilişkiler kurarak ve gerektiğinde onları etkileyerek bölgede etkin bir rol üstlenme politikası çerçevesinde Ortadoğu siyasetini şekillendirmiştir. Bu siyasetle birlikte Hatay sorunu, su ve terör sorunları iki ülkenin güvenlik yaklaşımlarını şekillendirmekten çıkmış, Suriye uluslararası sisteme entegre olarak hayatta kalmak adına, uluslararası yapının baskısıyla Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Suriye güvenilmeyen bir demokrasiye sahip olması dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri tarafından "kurtarılması gereken potansiyel bir müdahale ülkesi" olarak görüldüğünden (Waltz 2000: 9), bu algı Suriye'yi ABD'yle müttefik bir Türkiye'yle bu noktada dengeleme unsuru olarak yakınlaşmaya yönlendirmiştir.

Türkiye ise, 11 Eylül olaylarının ardından ABD tarafından teröre destek veren ülkeler arasında gösterilen ve 2005 yılında Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesinden sorumlu tutulan Suriye'yi tüm yumuşak güç unsurlarını kullanarak uluslararası sisteme entegre etmek ve Suriye üzerinden Ortadoğu coğrafyasına açılma amacıyla bu ülkeye yönelik dış politikasını şekillendirmiştir. Türkiye, bölgesel gücünü artırmak için ekonomik ve kültürel ilişkilerini Ortadoğu bölgesindeki ülkelerle geliştirmeyi amaçlamış ve buna öncelikle Suriye'yle olan ilişkilerini artırarak başlamıştır.

Ak Parti döneminde yumuşak güç unsurları ile Ortadoğu coğrafyasında etkin olma politikasının mimarı Ahmet Davutoğlu'dur. 2009 yılında Dışişleri Bakanı olana kadar Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın başdanışmanı olarak görev yapan Davutoğlu, 2009 yılından itibaren dış politika yapıcısı konumuna gelmiştir. Ak Parti iktidara gelmeden 2001 yılında kaleme aldığı *Stratejik Derinlik* kitabında Davutoğlu, dış politika yapımında kendi geliştirdiği teorik altyapıyı sunmakta, bir bakıma 2002 yılı sonrası Türk Dış Politikasının nasıl şekilleneceğine dair ipuçları vermektedir.

Türk Dış Politikasındaki idealler uluslararası ve bölge gerçekleriyle karşılaşana kadar Suriye politikası iki ülke arasında vizelerin ve sınırların kaldırılması yani bir entegrasyon noktasına kadar gelmişti. Dahası Suriye, Davutoğlu tarafından kavramsallaştırılan “komşularla sıfır sorun” politikasının zirve yaptığı ülke konumundaydı. Tam da bu noktada çalışmanın amacı ortaya çıkmaktadır: Bu çalışma, Türkiye'nin Suriye'yle tarihindeki en iyi ilişkilere sahip olduğu bir dönemde nasıl bir anda her şeyin ters yüz olduğunu teorik bir zeminde anlaşılır kılmaya çalışacaktır.

Literatürde Türk Dış Politikası incelemeleri genel olarak devlet düzeyini veya son zamanlarda yoğunlukla lider düzeyini temel alarak çalışılmıştır: Yusuf Yerkul, 2013, *Türkiye'nin Ortadoğu'ya Yönelik Dış Politikasında Ahmet Davutoğlu Etkisi: Lider Düzeyi Analizi*, Yüksek Lisans Tezi; Alper Turhan, 2012, *Türkiye Suriye İlişkilerinde Süreklilik: Çatışma-Yumuşama Dönemleri Ve Arap Baharı Süreci*, Yüksek Lisans Tezi; Buğra Sarı, 2012, *Türk Dış Politikası'nda Stratejik Derinlik Yaklaşımına Dair Teorik Ve Pratik Uyumun Suriye Kapsamında Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans

Tezi; Çağatay Özdemir, 2012 *Ortadoğu Ve Arap Baharı (Türkiye Demokratik Bir Ülke Olarak Ortadoğu’da Model Olabilir Mi?)*, Yüksek Lisans Tezi; Tarık Oğuzlu, 2009, *Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi*. Bu çalışmalar genel olarak Davutoğlu ve Ak Parti hükümetinin Türk Dış Politikasını devlet ve lider düzeyinde analiz etmişlerdir. Nicelik olarak az sayıda da olsa Türk Dış Politikasını sistem düzeyinde inceleyen çalışmalar da vardır: Hasan Basri Yalçın, 2011, *Türkiye’nin ‘Yeni’ Dış Politika Eğilim ve Davranışları: Yapısal Realist Bir Okuma*; Ömer Durşen, 2009, *Uluslararası Sistem Ekseninde Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi; Barış Çağlar, 2012, *Türkiye’nin Suriye Politikası: Yeni-Klasik Realist Bir Bakış*. Bu iki kategorideki çalışmalar göz önüne alındığında bu tez çalışması ikinci kategoriye girmektedir. Daha açık ifadeyle, Ak Parti Dönemi (2002-2014) Türkiye-Suriye ilişkileri sistem düzeyinde bir bakış açısına sahip olan neorealizm kuramı çerçevesine oturtularak yapılmıştır.

Neorealist bakış açısı, Suriye’yle geliştirilen ilişkilerin, oluşturulan karşılıklı bağımlılığın, iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmayacağı anlamına gelmeyeceğini öngörebilmektedir. Çünkü dış/üst bir otoritenin yokluğunda, bir devlet bugünün dostunun yarının düşmanı olup olamayacağından emin olamaz iddiasını taşımaktadır (Waltz 2000: 10). İdealist bir bakış açısıyla, ekonomik ve kültürel kodlara dayandırılarak oluşturulan Türkiye’nin Ortadoğu ve Suriye politikası uluslararası yapının etkilemesiyle yerini sert güç unsurlarına ve güvenlik perspektifine bırakmıştır.

Türkiye’nin gerçeklerle karşılaşması 2010 Aralık Ayında Tunus’ta başlayan ve sonradan “Arap Baharı” olarak adlandırılan sürecin başlamasına rastlar. Bu süreçte bölge halkları otoriter yönetimlere karşı ayaklanmışlardır. Tunus, Libya ve Mısır yönetimleri ayaklanmalar sonunda değişerek, Arap Baharı diğer ülkelere daha hızla yayılmaya başlamıştır. Otoriter rejimlere yönelik birçok ülkede yaşanan bu ayaklanma dalgası 2011 Mart Ayında Suriye’ye ulaşmış ve o ana denk dağınık yapıda olan muhalefeti bir araya getirerek siyasi bir çözüm arayışı içine sokmuştur (SETA 2012a: 49). Ayaklanma Suriye’ye ulaştığında mesele artık Türkiye için bir Ortadoğu sorunu olmaktan çıkmış en uzun kara sınırı komşusu sorununa, Başbakanın deyimiyle bir “iç mesele”ye dönüşmüştür. İkili ilişkilerin en üst seviyede olduğu, Ortak Bakanlar kurulu

toplantısı yapılan ve sıfır noktasında ortak baraj temeli atılan Suriye'nin de bu dalgadan etkileneceği Türkiye'nin dış politikasında 2011 yılında önce yumuşak ve 2012 ve 2013 yıllarında köklü denebilecek değişikliklere neden olmuştur. Uluslararası yapı Türkiye'nin Suriye politikasını kendi isteği dışında şekillendirmiştir.

Türkiye olayların başladığı 2011 yılında Suriye'ye yönelik politikasını yumuşak gücünü kullanarak Suriye'yi kontrol edebilmeyi hedeflemiştir. Suriye'yle gelinen noktada Türkiye politikasını Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed'i ve Baas rejimini etkileyerek gerekli reformların yapılmasını sağlayabileceği üzerine kurmuş ve 2011 yılını böyle geçirmiştir. Erdoğan ve Esed'in ikili ilişkileri, Türkiye ile Suriye'nin aralarındaki onlarca anlaşma, karşılıklı ekonomik ilişkiler ve iki ülke halklarının birbirlerine olan bağı gibi unsurlar Ak Parti hükümetini, Esed'i ve Suriye'yi değiştirebileceğine yönlendiren idealist sebepler olmuştur. Fakat Türkiye Suriye'nin değişmeyeceğini anladığında 2012 yılı gelmiş ve artık tüm politikasını Beşar Esed'in gitmesine ve Baas rejiminin yıkılmasına yönelik kurmuştur. Bu noktada, her bir aktörün davranışını tek taraflı düşünmeden bütününe bakmak gerekir. Aktörlerin karşılıklı ilişkilerinin yanında, parçası oldukları sistemin etkileri göz önüne alınmadan Türkiye-Suriye ilişkilerinin çok iyi düzeyde olmasına rağmen, Türkiye'nin Suriye üzerinde neden etkili olamadığı anlaşılamaz (Waltz 1979: 75).

Ayaklanmaların ortak noktaları otoriter yönetimlere karşı olması ve halk tarafından yapılmış olmasıdır. Bunların dışındaki içsel ve dışsal dinamikler her ülke için farklılık göstermektedir. Bu farklılıkların yansıması Suriye'deki olaylarda karşımıza çıkmıştır. Yaklaşık 3 yıldır (2011-2014) olayların hala neticelenememiş olması bu noktada karşımızda Libya, Mısır, Tunus örneklerinden farklı bir durum olduğunun kanıtıdır. Suriye, ABD, Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin içinde bulunduğu bir dengeleme noktası olarak karşımıza çıkmıştır. ABD'nin bölge siyasetini şekillendirme isteği noktasında Suriye'de gerçekleşmesini istediği rejim değişikliğine Rusya ve Çin tarafından karşı çıkılarak, ABD dengelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma teorik olarak neorealizmin temel çerçevesiyle, dış politika analizi olarak sistem düzeyinde ve Ak Parti dönemiyle sınırlandırılmıştır. Ayrıca, bölgesel

denklemler göz önüne alınmamış, yani İran, Irak gibi bölge için önemli ülkelerinin Suriye üzerindeki etkisi bir başka çalışmaya bırakılmıştır. Arap Baharı süreci sadece Suriye özelinde incelenmiş, Mısır, Tunus ve Libya örnekleri kapsam dışında tutulmuştur.

Uluslararası İlişkiler disiplininde analiz yapılırken yapılan analizi teorik çerçeveye oturtmak, analizin tutarlı ve bilimsel olması açısından önem taşımaktadır. Kenneth Waltz tarafından (klasik) realizme pozitivist bakış açısı getirilerek, anarşiyi insan doğasından alıp uluslararası sistemin yapısına yükleyerek oluşturulan neorealizm (“yeni gerçekçilik”, “yapısal realizm” isimleriyle de anılır) çalışmanın teorik zeminini oluşturmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın 2. Bölümünde ele alınan Kuramsal Çerçeve bölümünde neorealist teorinin içeriği ve temel iddialarından bahsedilecektir.

Teorik altyapı oluşturulduktan sonra, 3. Bölümde Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihsel gelişimi Hatay, Su ve Terör sorunları bağlamında incelenecektir. Bu sorunlar Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihinde önemli yer tutmalarının yanında, şekilleniş ve çözülüş itibarıyla iki ülke arasındaki ilişkiler üzerindeki sistemsel etkilerin açıkça gösterilebilmesi açısından önemlidir.

Dördüncü Bölümde Ak Parti ve Dış Politika başlığı altında, genel manada Ak Partinin Dış Politika Felsefesi açıklanmaya çalışılacak ve tezin konu edindiği Türkiye’nin Ak Parti döneminde Ortadoğu genelinde ve Suriye özelinde geliştirdiği politikalar Arap Baharı öncesi ve sonrası şeklinde ayrılarak incelenecektir.

BÖLÜM II

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. Neorealizm

Kenneth Waltz 1979 yılında yazdığı “*Theory of International Relations*” kitabında yazdığı düşünceler ile realist düşüncenin bir sonuç olarak baktığı anarşik ortama sahip uluslararası yapıyı bir sebep olarak gören ve daha sonraları neorealizm olarak adlandırılacak teorinin temellerini atmıştı (Arı 2008: 187). Realizmin kurucusu olarak gösterilen Hans Morgenthau, uluslararası politikayı insan doğasının güç arayışına dayandırırdığında aslında birçok şeyi açıklarken çok az şeyi açıklamış oluyordu. İnsan doğası farklılıkları açıklamak için yeterli değildi. Kenneth Waltz, kendisi de realist bir düşünür olarak realizm için daha sağlam bir teorik altyapı sundu. Gücü elde etmeyi varılması gereken bir hedef yerine gücü bir araç olarak gören bir teori geliştirdi. Neorealizme göre, sistem bir yapı ve etkileşimli birimlerden oluşur. Yapı, sistemi bir bütün olarak düşünmemizi sağlayan sistem çapında bir bileşendir. Sistemin yapısına bakılarak devletlerin güç dengesi davranışı tahmin edilebilir. Ama sistem direkt olarak davranışı yönlendirmez, sistemin içerisinde dolaylı olarak etkiler. Yapı, düzenleyici ilkeyi, farklı parçaların fonksiyonlarını ve güç dağılımını içerir. Yapı tanımlanırken yapıyı içeren birimlerin özellikleri ve ilişkileri göz ardı edilmeli ki yapıda meydana gelen değişiklikler birim seviyesindeki değişikliklerden ayırt edilebilsin. Sistemin yapısı, sistemin içerisindeki birimlerin sahip olduğu kapasite dağılımları ile değişir. Yapıdaki değişiklikler de birimlerin nasıl davranacağını ve etkileşimlerinin üreteceği sonuçlar hakkındaki beklentileri değiştirir (Waltz 1979: 40-74).

Uluslararası ilişkilerde düzenleyici ilke anarşidir. Devletler benzer fonksiyonlar sergilediklerinden farklılık arz etmezler. Bu nedenle de, güç dağılımı (çift kutupluluk, çok kutupluluk) devletlerin güç dengesindeki davranışlarını belirler (Nye 1998: 241). Güç birçok birimin kapasiteleri karşılaştırılarak bulunur. Kapasitelerin dağılımı birim düzeyinde değil, sistem ölçeğinde bir özelliktir. Uluslararası politik yapı tanımlanırken devletlerin yönetim şekilleri ve diğer tüm özellikleri göz ardı edilip, devletlerin sahip oldukları kapasitelere odaklanılır. Nüfus ve toprak büyüklüğü, kaynak gelirleri, ekonomik ve askeri durum, politik istikrar ve yetkinlik devletlerin kapasitelerini belirleyen unsurlardır (Waltz 1979: 131). Güç maksimizasyonu asıl amaç olmadığı için zayıf devletler güçlü devletlerin yanında olmaktan ziyade onu dengelemeye yönelirler çünkü aksi durum güvenliğe tehdit içerir (Walt 1998: 31). Neorealizme göre güç bir amaç değil gerektiğinde başvurulacak bir araçtır. Nasıl ki zayıflık daha güçlülere saldırma davetiyesi çıkarıyorsa aşırı güç de diğerlerinin güçlenmelerine sebep olur. En nihayetinde, önemli durumlarda devletler güç için değil güvenlikleri için endişe duyarlar (Waltz 1990: 34).

Güç tanımlaması neorealizmde klasik realizmde olduğu aktör kapasitesi ve aktör davranışlarını değiştirebilme yeteneği olarak değil, sistemik kısıtlamalar çerçevesinde sahip olunan hareket alanı ve başkalarının yetenekleri karşısında özerklik olarak tanımlanır. Bir başka deyişle, bir devlet uluslararası sistemin kısıtlayıcı yapısından ne kadar az etkilenirse o kadar güçlüdür. Bu noktada vurgulanan devletin nitelikleri değil sistemin yapısıdır. Devletin sahip olduğu güç ancak diğer aktörlerle karşılaştırıldığında anlam kazanır. Sistem içerisindeki bir süper gücün sistemdeki en güçlü aktör olması onun herkes üzerinde her konuda kontrol sahibi olduğu anlamına gelmez. Bir devletin süper güç ya sistemin baskın gücü olması demek o devletin hareket alanının diğer devletlerden daha fazla olması demektir.(Waltz 1979: 192). Neorealizme göre gücün sağladığı imkanlara bakılacak olursa;

- 1- Diğerlerinin karşısında otonomiyi sağlama araçları sunar,
- 2- Yapılan hareketin sonuçlarını dikkate almaksızın geniş ölçüde hareket alanı sunar,
- 3- Güçlü olana, daha az güçlü ile ilişki kurarken hangi oyunun oynanacağına ve nasıl oynanacağına karar verme hakkını verir,

4- Sistemde büyük pay ve kendi yararına hareket etme serbestisi sağlar.

Bu sebeplerden ötürü, güçsüz olan haklı olmak zorundadır çünkü her daim eli dardadır. Güçsüz olanın sergileyeceği uygunsuz hareket, izleyeceği sıkıntılı politika ve yapacağı zamansız hareketler ölümcül sonuçlar doğurabilir (Waltz 1979: 195).

Realizm, sebepleri etkileşen devletlerin ortaya çıkardıkları sonuçlara bağlayarak tümevarımcı bir yaklaşımdır, neorealizm sistemsal baskıdan devletlerin hareketlerine doğru bir neden sonuç ilişkisi kurduğundan tümdengelimci bir yaklaşımdır. Waltz'a göre uluslararası ilişkiler geleneksel realist birim düzeyi açıklamalarına yapının etkileri eklendiğinde açıklanabilir. Sadece etkileşen birimlerden ortaya çıkan sonuçlara ulaşmak uluslararası ilişkilerin yapısında bulunan nedenlerin göz ardı edilmesine yol açar. Bu nedenle teori hem birim seviyesindeki hem de yapı seviyesindeki nedenleri aynı anda ele alabildiğinde sistemdeki değişim ve süreklilikleri açıklayabilir (Waltz 1990: 26). Aktör davranışlarındaki ve sistem çıktılarındaki değişim aktör özelliklerinde değişimlerle değil sistemin kendisindeki değişimlerle açıklanabilir (Koehane 1986: 166) çünkü politik liderlerin türü, sosyal ve ekonomik kurumlar ve ideolojik tanımlamalar birimin göz ardı edilen özellikleridir (Waltz 1979: 40).

Neorealizm, devletlerin dengeleme davranışı sergileme eğiliminde olduğunu vurgular. Bozulan denge, tekrar yerine gelecektir. Bu dengeleme eğilimi, devletleri yarışmacı yaparken onların birbirlerine benzemesine neden olur (Waltz 1979: 128). Waltz'a göre, bazı devletlerin diğerlerini dengelemesi ve bozulan güç dengesi yeniden oluşturulması teorisinin anahtar noktalarından biridir. Waltz, teorisinin neyin olacağını ön görme gücü olduğunu ama sadece ne zaman olacağını söyleyemez iddiasındadır çünkü uluslararası ilişkiler teorisi yapının devletler üzerinde oluşturduğu baskıyla ilgilenir, devletlerin buna nasıl karşılık vereceğiyle ilgilenmez (Waltz 2000: 27).

Neorealizme göre; sistemi oluşturan devletler, varlıklarının devamını sağlama, güvende olma, bağımsızlıklarını elde etme veya koruma hedefleri için kendi kendilerine çıkarlarını kabul ettirme zorunluluğunu ortaya koyar. Bu zorunluluk, uluslararası sistemde, devletlerarasında sürekli bir güç mücadelesine neden olur. Bu noktada,

neorealizm, sistemi oluşturan birimlerin sistemi etkilemesinin yanında sistemin de birimleri etkilediği sonucuna ulaşır. Neorealist düşünce, sistemi etrafındaki çevreden soyut ayrılabilen, çevresinden etkilenebilen ve çevreyi etkileyebilen özelliklerde tanımlar (Çaman 2006: 44).

Neorealizm aktörlerin kendilerini sınırlayan yapıyı algılayabildiklerini ve hangi davranışın ödüllendirileceğini ve hangisinin cezalandırılacağını anlayabildiklerini iddia eder. Fakat bazen devletler, düzen ve organizasyondan yoksun yapısı olan uluslararası ilişkilerin gerektirdiği davranışı birçok nedenden ötürü benimseyemeyebilirler. Bu noktada, hem bağımsız hem bağımlı olmak bir tezatlık içermez. Bağımsız devletler tüm yönlerden sıkıştırılmış ve kaçmak istedikleri yönde davranmak zorunda kalabilirler. Bağımsız devlet iç ve dış sorunlarla nasıl başa çıkacağına diğerlerinden yardım alarak veya almayarak ve bunu yaparken onlara taahhütler vererek bağımsızlığını kısıtlayan kararlar verir (Waltz 1979: 96).

Neorealizme göre, Uluslararası İlişkilerin kesin tanımlanmış sınırları vardır. Waltz, uluslararası politik sistemin ayrı bir alan olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünür (Burchill ve Linklater 1996: 22). Neorealizm, anarşik yapının varlığı ve hiyerarşik bir politik düzenin olmayışı üzerine kurulmuştur. Bu yapısal vurgu neorealizmi klasik realizmden ayıran noktalardan biridir (Donnelly 1996: 31).

Neorealizm, devletlerin ahlaki/değer amaçlı hareketlerde bulunacağı düşüncesini devletlerin davranışlarını düzenleyecek hakim bir otoritenin olmayışına dayanarak reddeder. Uluslararası sistemin anarşik doğası devletleri güç politikaları sistemi içerisindeki davranışlarını homojenize eder (Burchill 1996: 65-66). Devletlerin karşılaştıkları durumlar benzerdir, o durumlara verdikleri tepkiler sahip oldukları kapasitelere göre farklılık gösterir (Waltz 1979: 96). Devletleri birbirlerinden ayıran tek şey farklılaşan kapasiteleridir. Sistemin yapısı da işte farklılaşan kapasitelerin dağılımının değişmesiyle değişir ve bu değişimi sağlayabilecek araç savaştır (Aydın, 2004: 49). Waltz’a göre, devletler arasındaki doğal durum “savaş”tır. Bu demek olmuyor ki her daim bir savaş vardır, daha ziyade her devlet kendi bekası için şiddete başvurup vurmama konusunda yetkilidir yani her an savaş çıkarabilme potansiyeline

sahiptir (Waltz 1979: 102). Bu nedenle, savaşı açıklamak yerine barış koşullarına bakmak daha mantıklıdır çünkü savaş uluslararası ilişkiler koşullarında tekrarlanan bir durumdur. Yani, savaşı ortadan kaldırmak için uluslararası ilişkileri kaldırmak gereklidir (Waltz 2000: 8).

Stratejik güç ve güvenlik gereksinimleri iç politik durumları nasıl olursa olsun devletlerin etik arayışlar içerisinde olmasına engel olur. Neorealistler, nispi kazancın, yani karşılaştırmalı durumlarda kimin daha çok kazandığı, devletler için önem arz ettiği üzerinde dururlar. Devletlerin nispi kazancını düşünerek hareket ettiğine inanılır ve bu nedenle işbirliği gibi durumlarda devletler kazançlarının diğer devletten nispeten daha az olacağına inanırlarsa işbirliğinden kaçınırlar. Dahası ekonomik karşılıklı bağımlılık bile devletlerin güvenliklerini ön plana aldıkları bu uluslararası ortamda hiçbir zaman devletlerin önceliği olamaz çünkü devletlerin ne denli güvende oldukları ekonomik işbirliği yapma kapasitelerini sınırlandırır. Ayrıca, dünya ticareti ve finansal pazarlardaki güç dağılımı eşit bir şekilde dağılmadığından, ekonomik karşılıklı bağımlılık hegemonyayı ortadan kaldırmaz. Baskın aktörler genellikle hangi karşılıklı bağımlılığın oluşacağını kurallarını belirlemiş olurlar. Bu sebepten, çatışma ve işbirliği ortadan kaybolmaz ama daha barışçıl formlara kanalize edilebilir (Burchill 1996: 57). Güç mücadelesi, uluslararası ilişkilerin süregelen karakteristiğidir ve böyle bir sistemde işbirliği en iyi ihtimalle risk ve belirsizlik taşır, en kötü ihtimalle ise hiç var olmaz (Smit 1996: 189).

Neorealist düşüncede iç politika ve dış politika ayrımı net bir şekilde yapılır; uluslararası sistem tüm devletleri sahip oldukları rejim ve ideolojiden bağımsız olarak güç mücadelesinde yer almaya zorlar. Uluslararası sistemin yapısının anarşik oluşu ve gücün bu durumda hayatta kalmanın tek garantörü oluşu devletleri sürekli diğer devletler nezdinde güçlerini sınamaya yönlendirir. Devletler uluslararası güç hiyerarşisi içerisindeki yerlerini kontrol ederler. Neorealizmin işbirliğine karşı şüpheci yaklaşımlarının bir nedeni de budur (Linklater 1996: 86-92). Waltz'a göre hiçbir devlet bugünün dostunun yarının düşmanı olamayacağını garanti edemez çünkü uluslararası sistemde otorite yoktur (Waltz 2000: 10).

Birleşmiş Milletler, NATO gibi uluslararası organizasyonlar, uluslararası hukuka dayanarak yaptırım uygulayıcı değildirler, neorealizm bu organizasyonları devletlerin çıkarlarını daha iyi algılamak, belli bir dereceye kadar devletlerin karar alıcılarının diyalog kurmaları amaçlarına sahip olarak görür (Çaman 2006: 46). Diğerlerine göre daha güçlü olan devletler, bu tarz kurumların kurallarını ulusal amaçları doğrultusunda gerektiğinde göz ardı edebilirler (Waltz 2000: 13).

Bu çerçevede neorealizmin temel öngörülleri şu şekilde özetlenebilir (Meyers 2005: 44);

- 1- Devlet davranışları farklılıktan ziyade benzerlik gösterirler. Bu benzerliklerin sebebi uluslararası sistemdir. Sistemin davranışı sistemi oluşturan birimlerin davranışını domine eder.
- 2- Merkezi bir otoritenin olmayışı olarak tanımlanan anarşi uluslararası sistemin yapısal temelidir.
- 3- Anarşinin yapısal temeli devlet davranışının merkezi düsturunu düzenler ve üretir. Bu üretimin ve davranışın temel ilkesi “kendi başının çaresine bak”tır. Bu düsturda hareket etmeyen devletler yani sisteme uyum sağlamayan devletler uluslararası sistemden çıkarılır ve yok edilir.
- 4- Devletlerin kendilerinin aksine, uluslararası sistem kendini oluşturan birimlerin farklılıklarını göz önüne almaz. Tüm birimler aynı karaktere sahiptir. Bu nedenle, birimler arasındaki güç dağılımı uluslararası ilişkiler süreçlerini açıklayan ana değişkendir.
- 5- Uluslararası sistemin normal durumu güç dengesidir. Kendi başının çaresine bakma prensibi nedeniyle devletler, tek bir birimin sistemin merkezindeki güç haline gelmesini engellemek için sürekli bir güç dengeleme süreci içerisinde olurlar. Bu nedenle, devletler güçlerini maksimize etmekten ziyade sistemdeki nispi güçlerini muhafaza etmeye çabalarlar.

Bu açıklamalar ışığında bu tez çalışmasının ana temasını oluşturan Türkiye-Suriye ilişkileri ve Ak Parti’nin Ortadoğu ve Suriye’ye yönelik politikaları neorealist kuram ve bu kuramın pratikteki öngörülleri çerçevesinde ele alınacaktır.

BÖLÜM III

3. Türkiye Suriye İlişkilerinin Tarihsel Perspektifi

3.1. Suriye Tarihi

Türkiye-Suriye ilişkilerine detaylı olarak girmeden önce Suriye Tarihinin incelenmesi her ne kadar neorealizm devletlerin içsel özelliklerine bakmaksızın onları birbirine benzeyen aktörler olarak görse de bugün Suriye’de Arap Baharı’nın etkisiyle yaşanan iç karışıkların anlaşılmasında daha yararlı olacaktır. Bir başka deyişle, bugün Suriye’de yaşanan içsel karışıklıkların sebepleri Suriye’nin kendine has özelliklerinde ve tarihinde yatmaktadır. Öte yandan dış politika analizi bağlamında; Suriye’nin bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktığı çift kutuplu sistem ve Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle oluşan tek kutuplu sistemin özellikleri Suriye Dış Politikasının şekillenmesinde önemli etmenlerdir çünkü her yeni uluslararası yapı, aktörler arasındaki güç ilişkilerini yansıtmakta ve sistemin güçlü aktörleri yeni yapının kendi çıkarlarına uygun şekilde oluşmasını sağlamaya çalışmaktadır (Gilpin 1983: 203).

Bernard Lewis’e göre Suriye ismi Heredot kaynaklarına göre Asuriye’nin kısaltılmış şeklidir (Lewis 2003: 30). Geçmişte Suriye olarak bilinen bölge Araplar tarafından kuzey bölgesi anlamına gelen “Şam” olarak adlandırılmıştır (Dinçer ve Coşkun 2011: 3). Osmanlı Devleti ise 1865 yılına kadar Şam Vilayeti olarak adlandırmış, 1865 yılında Şam vilayetinin resmi adı olarak Suriye’yi kullanmıştır (Lewis 2003: 30). Suriye’de nüfusun %90’ı Arap, %10’u Kürt, Ermeni, Çerkez ve Türkmen’dir. Etnik kökenden ziyade Suriye nüfusuna mezhepsel olarak bakmak Arap çoğunluğun kendi arasındaki bölünme açısından daha mantıklı olacaktır; Sünnilerin oranı %74 (bunun %8’i Kürtler oluşturur), Arap Aleviler (Nusayriler) oranı %12-13,

Hristiyan oranı %10 ve geri kalan yaklaşık %5'lik oran ise Dürzüler ve İsmailîler gibi mezheplere mensuptur (Dinçer ve Coşkun 2011: 5-7).

Resmi kayıtlarına göre Suriye, demokratik rejimlerle uyumlu bir cumhuriyet olarak görünmesine rağmen pratikte otoriter bir rejimdir. Cumhurbaşkanı ve meclis üyeleri halk tarafından seçilir ama bu seçimler rakipsiz referandum şeklinde gerçekleştiği için halkın kendi iradesiyle hükümeti veya cumhurbaşkanını değiştirmesi gibi bir durum söz konusu değildir (Dinçer ve Coşkun 2011: 10).

26 Şubat 2012 anayasa referandumunda siyasi çoğunluk esasına göre uygun hale getirilene kadar (Suriye'de yaşanan iç savaşın etkisi ve Beşar Esed'in uluslararası toplum nazarında manevra kabiliyetini artırarak zaman kazanmak amacıyla) Suriye Anayasası'nın 8.Maddesine göre "Devletin ve toplumun tek hakimi Baas partisidir" yazmaktaydı¹. Bu maddeye göre, devleti ve toplumu yönetme hakkı Baas Partisi'ne tanınmış olup bu hak paylaşılamaz (SETA 2012a: 40). Suriye'de rejimi bakanlıklar, ordu, bürokratik sistem ve istihbarat servisi gibi resmi ve ekonomik elit gibi gayri resmi yapılar oluşturmaktadır (Dinçer ve Coşkun 2011: 6). Suriye rejimi kökleri Hafız Esed'e uzanan ve hiyerarşik bir düzeni olmayan istihbarat örgütlerine dayanan bir yapıya sahiptir. Bir kişi aynı şüpheden dolayı birden fazla istihbarat örgütü tarafından sorgulanabilir. Bu durum, Suriyelilerin birbirlerine olan güven duygusunu sarsarak sosyal bir güvensizlik yaratmıştır (Dinçer ve Coşkun 2012a: 44). Suriye'deki siyasi partiler genellikle yerel özellikler taşırlar ve geleneksel sosyal kanallarla oluşturulmuşlardır. Mezhepsel, dinsel, bölgesel ve aşiret bağlılıkları partilerin birbirinden ayrılmasında kendisini göstermektedir. Bu durum, birleştirici bir üst kimliğe yöneltmekten ziyade, ayrıştırıcı bir alt kimliğe yöneltmektedir (Dinçer ve Coşkun: 2011: 5). Bu hizipçi anlayışın temelinde, mezheplerin birbirlerini ötekileştirmeleri, özellikle Nusayrilerin Sünniler tarafından ötekileştirilmesi, yatmaktadır. Bu tarihsel algılama, Nusayrileri dine karşı yabancılaştırarak sekülerleştirmiş ve kendisi de bir Nusayri olan Hafız Esed'i de seküler Arap milliyetçiliğini dinsel kimliğinin önüne çıkarmasına yol açmıştır (Ataman, 2012: 14). Suriye tarihinden bahsederken mezhepsel ayrılıkların öneminden de bahsetmek gerekir. Her ne kadar çoğunluğu Müslüman Arap

¹ Eski Suriye Anayasası: http://www.servat.unibe.ch/icl/sy00000_.html, 30.06.2013'de erişildi.

bir toplum yapısına sahip olsa da, mezhepsel ayrılıklar, ötekileştirmeler toplumsal gerginliğin ve ayrışmanın temel taşı olmaktadır.

Suriye yönetici elitlerinin mensup olduğu Nusayriliğin tanımı ve tarihiyle başlamak mezhepsel farklılıkların anlaşılması açısından önemlidir. Arap Alevileri olarak da adlandırılan Nusayriler; kimi kaynaklara göre, kökleri İsmailiye fırkasına dayanan ve Şam'daki Nusayriye dağında ortaya çıkan bir grup (Ataman, 2012: 10), kimi kaynaklara göre ise 9.yy'da Basra'da Ebu Şuayb Muhammed b. Nusayr tarafından kurulmuş bir dini gruptur (Türkiye Diyanet Vakfı 2007: 274). Nusayri mezhebine mensup olan insanlar Fransızların I. Dünya Savaşı'nın ardından bölgeyi ele geçirmesiyle birlikte aile, soy, aşiretler formunda kapalı bir hayat yaşayan Aleviler, Suriye'de etkin olmaya başlamışlardır. Nusayrilik mezhebinde, Hz. Ali'ye vurgu vardır. Mezhep inanışına göre, Tanrı daha önce altı defa beşer olarak tezahür etmiş, yedinci olarak Hz. Muhammed döneminde Hz. Ali'de tezahür etmiştir. Nusayriler 4 ilahi kitabı kabul etmekle birlikte, Hz. Muhammed'in peygamberlerin son temsilcisi olduğuna inanırlar (Türkiye Diyanet Vakfı 2007: 275). Fakat Sünni inanın aksine Nusayriler, Hz. Ali'nin ölmediğine, onun ilah veya ilaha yakın olduğuna inanırlar (Ataman, 2012: 10). Bunun yanında, Hz. Ali'nin soyundan gelenler dışındaki bütün halifelerin gaspçı olduğunu iddia eden ve Müslüman toplumunun liderliği konusunda Sünni mezhebiyle derin görüş ayrılıkları yaşayan (Cleveland 2008: 37) geleneksel Şii mezhebine mensup kişiler Nusayri mezhebini kendilerinden saymazlar (Ataman 2012: 10). Bu noktada, Nusayri mezhebiyle Şii mezhebini birbirine denk tutmak yanlış olacaktır. Aynı zamanda, Türkiye'de kullanılan Alevilik tanımı ile Arap Aleviliği kavramı olarak Nusayrilik karıştırılmaması gerekir. Alevi Enstitüsü eski başkanı Prof. Dr. Cengiz Güleç' e göre; Nusayriler, Hz. Ali'ye bir tanrısallık atfederken, Anadolu Alevileri için Hz. Ali çok önemli bir yere sahip olmasına rağmen, Allah'a eşdeğer bir figürden ziyade bir velidir (<http://www.ensonhaber.com/cengiz-gulec-alevilik-ve-nusayrilik-arasindaki-farklar-2012-09-10.htm>, 16.07. 2013'de erişildi).

Nusayriliğin önemi, I.Dünya Savaşı sonrasında ülkenin manda yönetimini alan Fransa'nın uyguladığı politikalar sonrasında Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı dönemden sonra ortaya çıkacaktır. 1916 15-16 Mayıs'ında İngiltere ve Fransa kendi

aralarında yaptıkları Sykes-Picot adıyla bilinen gizli anlaşmayla-ki bu anlaşma Savaş'ın en tartışmalı belgesi olarak tarihe geçecektir- Arap Ortadoğu'sunu kendi aralarında böldüler. 1920-1946 yılları arasında Suriye'yi manda yönetimine alacak olan Fransa'nın Levant (bugün ki Filistin, Ürdün, Lübnan, Suriye, Sina Yarımadası, Hatay olarak belirlenebilecek olan bölgenin adı) arzusunun temel nedeni bölgede İngiltere'nin karşısında denge kurulması gerekliliği ve Kuzey Afrika'nın yanında bölgede bir yer edinerek bir Akdeniz devleti olma amacıdır (Cleveland 2008: 244-245).

Ortadoğu'da yaşanan bu bölünme toplumsal olarak büyük bir değişim yaratmıştır. Osmanlı vilayetlerinin sakinleri artık Iraklılar, Suriyeliler ve Filistinliler olarak yeni kimlikler edinmişlerdir (Cleveland 2008: 190). Bu kimlik edinme sürecinde Fransa, mandasındaki Suriye'de bir milli birlik oluşmasını engellemek adına kendi idarelerini uzatacak politikalar uygulamışlardır. Bu politika, Suriye'deki dini, etnik ve bölgesel farklılıkları öne çıkarılarak yapılan bir böl yönet politikasıdır. Bu politika doğrultusunda, 1920'de Şam ve Halep iki ayrı devlete bölünürken, bölgesel azınlıklar olan Nusayriler (Aleviler) ve Dürziler kendi çoğunlukta oldukları bölgelerde ayrı birer devlet olarak ortaya çıkarılmıştır (Sander 2009: 83). Suriye'nin daha sonraları "Darbeler Dönemi" olarak adlandırılacak olan bağımsızlık sonrası 1946-1970 arası dönemde yaşadığı yıkıcı siyasal istikrarsızlığın temelleri manda yıllarında atılmıştır.

Fransa, Suriyeli yerel halkın siyasal sorumluluk ve idari deneyim elde etmesine, tüm yüksek komiserliklere ve üst düzey bürokratik mevkilere Fransızları yerleştirerek engel olmuştur. Fransa, yerli subay yetiştirmek amacıyla 1920'de Fransız eğitimcilerden oluşan bir askeri akademi kurmuştur. Manda döneminde Fransa tarafından kurulan bu akademi, Suriye'nin geleceğini kökünden etkileyecektir. Askerlik mesleği Sünni şehirli aileler tarafından benimsenmezken, şehirli olmayan Aleviler gibi azınlık dini gruplarına mensup çocuklar için ordu en iyi seçenektir (Cleveland 2008: 248).

İngiltere, mihver devletlerinin etkisinde olan yeni (Vichy hükümeti,1940) Fransa'nın Suriye'deki varlığının Almanya için bir üs olabileceği endişesiyle, Özgür Fransa Hareketi (General Charles De Gaulle) ile birlikte bölgedeki Fransa ordusuna saldırdı. 1941 Temmuz sonunda Fransız orduları yenildi ve Özgür Fransa kontrolü ele

geçirdi. İngiltere'yle birlikte yapılan müdahale öncesinde Suriye'ye ve Lübnan'a tam bağımsızlık verilmesi konusunda anlaşılmasına rağmen, Fransa'nın bu ülkelerden çekilmesi 1946 Baharına kadar sürdü. 17 Nisan 1946 manda yönetiminin sona erdiği ve Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı tarihidir (Cleveland 2008: 254-256).

1946 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Suriye'de, sonraları "Darbeler Dönemi" diye adlandırılacak olan ve önceden de bahsettiğimiz gibi Fransız manda yönetimi zamanında hizipleşmenin olduğu ve istikrarsızlığın 1970 yılına kadar süreceği bir dönem başlamış oldu (Salik 2011: 21). Hizipleşmenin temelinde iki neden öne çıkmış görünmektedir, bunlardan ilki bölge üzerindeki güç mücadeleleri iç politikaya yansımıştır; ikinci olarak da zayıf ve karışık bir devlet olarak ortaya çıkan Suriye yönetiminden duyulan hoşnutsuzluktur. Bu nedenlerin yanına birde 1948 Arap-İsrail Savaşı da eklenince, Albay Hüsnü Zaim arkası gelecek darbeler dönemini ve askerin siyasi hayattaki yükselişini Mart 1949'da yaptığı darbeye başlatmıştır (Amanov 2004: 193)

1963 yılına kadar geline siyasi süreçte, Suriye yönetiminde -Osmanlı dönemi özelliklerinden biri olan- Sünni elit etkili konumdaydı. Manda döneminde ve bağımsızlık dönemi sonrası Sünni kesimin orduya karşı olan olumsuz bakış açısı nedeniyle Fransız manda yönetiminden itibaren orduya yerleşen Alevi ve Dürzi subaylar ordu içinde yükseldiler. Bu subaylar 1963 yılında yaptıkları darbeye Baas ismini Suriye siyasetine yerleştirerek Sünni kesimi politik sahneden tasfiye ettiler. 3 yıl sonra ise Baas Partisinin içindeki radikal sol ideolojiye sahip Alevi Baasçılar Salah Cedit önderliğinde rejime Alevi kimlik getirdiler (Salik 2011: 11-12).

Baas, kelime anlamıyla diriliş, Ortodoks Hristiyan Mişel Eflak ve Sünni Müslüman Salahaddin el Bitar tarafından kuruldu. 1930'larda Paris'te öğrencilik yapan bu iki politikacı, milliyetçilik ve sosyalizmi bir araya getirerek Baas ideolojisini oluşturdular. Eflak ve Bitar ilk destekçilerini Suriye'ye döndükten sonra Şam'da öğretmenlik yaptıkları yıllarda öğrencileri arasından buldular. Suriye'nin bağımsızlığıyla birlikte Baas 1946 yılında resmi bir parti oldu. Baas, Arap toplumunu devrimci faaliyetlerle dönüştürerek Arap birliği sağlama üzerine kurulu bir ideolojydi

(Cleveland 2008: 361-362). Bu dönüşüm, dönem itibariyle Soğuk Savaş'a denk gelmektedir. Dönüşümün temel dayanağı emperyalizm karşıtlığıdır. Ayrıca, sosyalist ekonomiyi benimsenmesinin asıl sebeplerinden biri de büyük toprak sahiplerinin ekonomik güçlerinin –ki bunlar çoğunlukla Sünni kesimdir- kırılmak istenmesidir (Caner 2012: 32). Teoride bu denli idealist olmasına rağmen Baas, 1970 yılında tüm yetkileri kendinde toplayan Hafız Esed tarafından otoriter ve militarist karakterli politikaların meşrulaştırma aracı olarak kullanılmıştır. Baas, devletin resmi partisi olarak Suriye halkı ile Esed rejimi arasında bir köprü görevi görmüştür (Ataman, 2012: 14).

Baas ideolojisini anlatırken, Hafız Esed etkisini ve bugüne kadar süren kurduğu sistemi belirtmek elzemdir. Hafız Esed, 1930'da kuzeybatı Suriye'nin fakir Alevi bölgesinde doğdu. Ailesinde ilkokuldan sonra okuyan ilk çocuktur. 16 yaşına geldiğinde Baas partisiyle tanıştı ve çok etkilendi. Esed çok aktif bir öğrenci, politikacı ve örgütleyiciydi. Askeri akademi Esed gibi başarılı ama yoksul Alevi çocuklar için büyük bir fırsattı çünkü askeri akademi parasız eğitim veren üniversite düzeyinde tek kurumdu. 1951'de girdiği askeriyede havacı oldu ve Sovyetler Birliğinde savaş pilotluğu eğitimi aldı. Tam bir Nasır hayranıydı ama Baas partisinin dağılmasına karşıydı. Aradıkları fırsatı 1963'te ele geçirdiklerinde Esed, en önemli üç Baas mensubu Alevi subayından birisiydi (Cleveland 2008: 440-442). 1963 yılında Baas Partisi kendi içerisinde “milliyetçi” ve “ilerici” olarak iki gruba bölünmüştü. Hafız Esed bu bölünmede “milliyetçiler” kanadını temsil ediyordu (Sönmezoğlu 2000: 68). Hafız Esed sırayla, Baas partisinin ilk destekçilerini (Eflak ve Bitar'da dahil olmak üzere) ve sonra kendi arkadaşlarını rejimden uzaklaştırarak Parti genel sekreterliği, devlet başkanlığı ve ordu komutanlığını kendi şahsında topladı. Bu noktada 1967 yılındaki Arap –İsrail savaşı Hafız Esed'in yükselişini hızlandırmıştır çünkü Arap Dünyasındaki Nasır'ın etkinliği azalmış ve Suriye'de de Cedid'in iktidarı güçsüzleşmiştir (Mercan 2012: 65). 1970 yılında Hafız Esed tam anlamıyla bir kontrol sağlarken sloganını “Hareket-ül Tashih” yani “Düzeltilme Hareketi” olarak belirlemiştir. Bir başka deyişle, Hafız Esed, Baas yönetimimin düzeltilmiş bir devamı olduğunu ve halkın istekleri doğrultusunda bir değişim olduğunu vurgulamak istemiştir (Doster 2012: 50).

Hafız Esed, 1946-1970 yıllarında yaşanan politik istikrarsızlık ve toplumsal sorunların üstesinden gelerek kendi şahsı üzerinde yükselen ve Baas'tan destek alan otoriter bir rejim inşa etmeyi başarmış bir kişidir (Salik 2011: 21). Bu yönüyle, Suriye'nin kurucusu olarak nitelendirilmektedir. Hafız Esed 1972'de altı siyasi partiden oluşan Ulusal İlerici Cepheyi kurmuş ve anayasasını da 1973 yılında yürürlüğe koymuştur. Hafız Esed'in kişiliği pragmatist, realist ve milliyetçidir. Ataman, Esed pragmatizmini tanımlarken, kendi oluşturduğu iç içe geçmiş halkalar sisteminde gerektiğinde ihtiyacı olan halkayı öne çıkardığına vurgu yapar. Ayrıca, Esed'in kişiliği bu halkaların en dar olanıdır (Ataman 2012: 13). Raymond Hinnebusch ise Hafız Esed'in başarısının sebebini-otoriteryanizm dışında- ekonomiyi oligarkların elinden almasına, toprak reformuyla köylü desteği sağlamasına orta ve işçi sınıfına oluşturduğu kamu sektöründe iş vermesine bağlamaktadır (Hinnebusch 2012: 96).

Hafız Esed sağladığı istikrarı sağlarken, iktidarını kaybetmemek için planlı hamleler yapmıştır. Bu hamlelerden en önemlisi kendisinin de mensup olduğu Nusayri cemaatine ait siyasetçileri ve askerleri önemli noktalara yerleştirmiştir. Bunun yanı sıra, çoğunluğu Sünni olan bir toplum yapısında Orduya ve hükümete Sünniler yerleştirerek meşruiyetini yitirmek istememiştir (Dinçer ve Coşkun 2011: 30). Ancak üst kademelere getirdiği Sünni Müslümanların ortak bir noktası olacaktı: sosyo-ekonomik olarak Nusayri toplumuyla aynı geçmişe sahiptiler yani büyük kentlerde değil kırsal bölgelerde doğup büyümüşler. Hafız Esed, birbirine denk birçok askeri yapı oluşturdu (komando güçleri, askeri korumalar, gizli polis teşkilatı gibi). Gücü bu kurumlar arasında hiyerarşik bir yapıya göre dağıtmadan eşit dağıtması bu kurumların birbirlerini dengelemesini kolaylaştırdı ki üst-ast ilişkisi olmadan kurulan bu denge içeride oluşabilecek bir muhalif gücün önüne geçti (Sarıgöl 2012: 200-201).

Baas Rejimi 1963'te iktidara geldikten sonra uyguladıkları laik politika, otoriter yapısı ve adam kayırmacı yanları kentli Sünni muhafazakar (ötekileştirilmiş duruma düşen) kesim İslami Cephe muhalefetine oluşmasına neden oldu (Cleveland 2008: 450). Geçmişi Dr. Mustafa el-Siba'i liderliğinde Fransız sömürgeciliğine mücadeleye dayanan İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) 1960'lı yıllarda Mervan Hadid öncülüğünde örgütlenmiş ve Adnan Selahaddin, Said Havva ve Ali Sadreddin Beyanuni

isimlerinin etkisiyle etkili bir siyasal örgüt konumuna gelmiştir (Ataman 2012: 31). Kuruluşları aynı yıllara denk gelen Baas Partisi ve Müslüman Kardeşler, ilki azınlıklar tarafından desteklenen laik bir çizgiye sahipken, diğeri muhafazakar Sünni kesim tarafından desteklen zıt iki kutup olarak ayrılmışlardır (Dinçer ve Coşkun 2011: 14). Nitekim, Müslüman Kardeşlerin amacını, Alevi azınlığın hakim olduğu Baas yönetimini yıkmak ve Sünni Müslümanları temsil edecek bir yönetim kurmak üzerine kurmuştur (Balbay 2006: 141).

Müslüman Kardeşler 1970'lerin sonlarında amaçlarını gerçekleştirmek için rejimle silahlı çatışmalara başladı. Haziran 1979'da Sünni bir Albay Halep'te 83 Alevi askeri akademi öğrencisini taradı (Karabat 2013: 70) . Daha sonra, 26 Haziran 1980'de Şam'daki hükümet tesisleri imha edilerek, Hafız Esed'e suikast girişiminde bulunuldu fakat Hafız Esed bu girişimden son anda kurtuldu (Cleveland 2008: 450) . Aynı gün Palmira hapishanesinde bulunan 1000'e yakın Müslüman Kardeşler üyesi özel birlik helikopterleriyle öldürüldü (Dinçer ve Coşkun 2011: 32). Tırmanan gerilim üzerine Suriye Halk Meclisinden Müslüman Kardeşler örgütü ile ilgili 49 sayılı kanun kabul edildi. Hafız Esed'in 8 Temmuz 1980'de onayladığı kanuna göre; “ İhvan-ı Müslimin örgütüne üye her kimse suçludur ve idam cezası ile cezalandırılacaktır (Mercan 2012: 72). Bu yasa ile 2 Şubat 1982 gününde Hafız Esed tüm imkanları seferber ederek başkaldırının merkezi konumunda olan Hama kentinde 21 gün sürecek “yasalara uygun” bir katliama başlamıştır. Saldırıda 40 bine yakın Sünni Müslüman öldürülmüş, camiler, kiliseler, eczaneler yıkılırken mağazalar, dükkânlar yağmalanmış ve şehir buldozerlerle yerle bir edilmiştir. Bunun sonucunda yüz binlerce kişi ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır (Dinçer ve Coşkun 2011: 31). Burada dikkat çeken nokta, ölenlerin sayısının İsrail ile yapılan savaşlarda ölenlerinkinden daha fazla olmasıdır. Bu da, Hafız Esed'in iktidarda kalmak için ne pahasına olursa olsun elindeki bütün gücü kullanacağını göstergesidir (Cleveland 2008: 451). Hama katliamı, Suriye rejiminin var olmak ve gücünü devam ettirmek için konjonktür ne olursa olsun, devletin başında kim olursa olsun kullanacağı yöntemleri, izleyeceği yolu göstermesi açısından önemlidir. Tarih bize, yaklaşık 30 yıl ve bir jenerasyon sonraki Esed'in yapacakları ile bunu ispatlayacaktır.

İçeride bu denli sağlam bir yapı oluşturulması amaçlanırken dışarıda da ulusal çıkar ekseninde yarar ve maliyetlerin pragmatik hesaplanması temelinde bir dış politika izlenmiştir. Versailles’de İngilizlerin ihanetine uğramış olmaları, Manda yönetiminde Fransa’nın izlediği politikanın yarattığı tepkiler ve özellikle Araplara karşı Batı tarafından yürütülen gizli oyunların sonucu İsrail’in kurulması algısı Suriye’nin dış politikasında geçmişe dayanan bir Batı karşıtlığı oluşturmuştur (Amanov 2004: 228). Neorealizme göre de “self help” (herkesin kendi başının çaresine baktığı) bir ortamda devletlerin öncül amacı hayatta kalmalarıdır. Bu sebeple devletler, rasyonel bir aktör olarak güvenliği maksimize etmeye çalışırlar. Suriye’nin de güvenliğine tehdit olarak gördüğü İsrail ve Batı’ya karşı denge kurucu politikalar üretmesinin sebebi budur (Kolasi 2013: 164).

Suriye dış politikasını belirleyen dört temel parametre ve bu parametrelerin oluşturduğu dört halkadan söz edilebilir; İlk temel “Büyük Suriye” idealinin gerçekleştirilmesi. Bu temelin gerektirdiği siyaset ise Filistin, Ürdün ve Lübnan gibi devletlerin kontrol altında tutulması ve mevcut hakimiyetini devam ettirmesidir. İkinci temel ise Arap milliyetçiliğidir. Bu temele dayanarak, Arap ülkeleriyle işbirliği veya rekabet unsuru üzerinden ilişkiler geliştirmektir. Arap Milliyetçiliğinin getirdiği üçüncü temel ise İsrail karşıtlığıdır. Bu karşıtlık zaman zaman işbirliği ve rekabet içerisinde bulunan bölge aktörleri Türkiye ve İran ile ilişkilerdir. Dördüncü temel ise Baas Partisi ideolojisine dayanana sosyalizm anlayışı paralelinde Sovyet yanlısı duruş ve bunun aksine gerektiğinde Batı ve Batılı dışı küresel güçlerle kurulan ilişkilerdir (Ataman 2012: 17).

Yukarıda bahsedilen temeller üzerinde Suriye Dış politikası yapılırken izlenen en önemli yol denge politikasıdır. Neorealizmin öngördüğü gibi iktidardaki partinin sosyalist bir anlayışa sahip olmasına rağmen Suriye Soğuk Savaş dönemi boyunca kendisini bir blok içerisinde konumlandırmadı. 1956 yılında Çekoslovakya’dan gelen silahlarla başlayan, Ekim 1980’de 20 yıllık Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasıyla tavan yapan 1983-84 Suriye’ye kurulan füze sistemleri ile devam eden Sovyetler Birliğiyle kurulan yakın ilişkiler, Suriye’yi Batı Bloğunun net bir şekilde karşısında olmasına neden olmadı. Hatta, Ekim 1973 savaşından sonra İsrail ile katıldığı barış görüşmeleri

Hafız Esed'in çıkarları doğrultusunda pragmatik yönünü öne çıkararak –uluslararası sistemin yapısının izin verdiği- her türlü politikayı uygulayabileceğini göstermiştir (Mercan 2012: 195). Bu durum dış politikada hiçbir zaman ebedi dostluklar veya düşmanlıklar olmayacağını Hafız Esed'in politikalarına yansımalarının bir kanıtıdır (Waltz 2000: 10).

Hafız Esed, 2000 yılında vefat ettiğinde mücadele ederek, sıfırdan başlayarak gerektiğinde şiddete, katliama başvurarak oluşturduğu rejimini, Batı'da eğitim almış, babası gibi zorluk çekmemiş bir göz doktoru olan oğlu Beşar Esed devraldı. Beşar Esed'in Cumhurbaşkanı olabilmesi için Anayasadaki 40 yaş sınırı 34'e indirildikten sonra 10 Temmuz 2000'de yapılan referandumda %97.29 oyla Cumhurbaşkanı seçildi (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2011b). Hafız Esed'den sonra daha ılımlı, Batı'da eğitim almanın verdiği etkiyle daha demokratik ve reform yanlısı bir tutum sergileyeceği düşünülen Beşar Esed, beklenildiği gibi iktidarının ilk yıllarında reform yanlısı politikalar izlemiş ve Ulusal İlerici Cephe içerisinde yer almayan grupların faaliyetlerine izin vererek siyasi serbestlik dönemi yaşatmıştır. Bu döneme (1968 Prag Baharından esinlenilerek) “Şam Baharı” denilmiştir (Dinçer ve Coşkun 2011: 36). Bu baharın Mete Çubukçu'nun deyimıyla, “yürüyen kaplumbağa hızında ilerlemesinin” nedenlerinden biri Hafız Esed döneminden kalma statükocu Baasçıların etkisidir (<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/343887.asp>, 13.07.2013'de erişildi). Bir diğer neden ise, kendi kontrolünün dışında ilerleyebilecek hızlı bir değişimin istikrar açısından taşıdığı risklerdir. Reform ihtiyacının farkında olmasına rağmen babası gibi sahip olduğu gücü riske etmeyeceğini 2001 yılında siyasi reform taleplerini dile getiren iki bağımsız milletvekilinin- Mumin Homsı ve Riad Seif – “yasadışı olarak Anayasayı değiştirmek” suçundan hapse attırmasıyla göstermiştir. Bu olay Beşar Esed'in görünürde reform yanlısı ama rejim söz konusu olduğunda babasından farkı olmayacağını bir işareti olmuştur (Dinçer ve Coşkun 2011: 37).

Beşar Esed, babasından otoriter eğilimlerinin yanında, Suriye'nin geleneksel sorunlarını da devralmıştır; Golan Tepeleri sorunu, Suriye'nin etrafının düşman ülkeler ile çevrili olması, radikal Arap Milliyetçiliği. Bu sorunlara 2003 Irak İşgali, 2005 Lübnan Devlet Başkanı Refik Hariri suikastı da eklenince Beşar Esed'i, uluslararası

ortamda Suriye'nin nispeten güçsüz olmasından kaynaklanan ve bu nedenle yapının sıkıştırılmalarıyla karşı karşıya olacağı bir dönem beklemektedir. Beşar Esed dış politikadaki hamlelerine ülkesinin ekonomik yapısını düzelterek gücünü artırmak amacıyla Türkiye, ABD ve Avrupa Birliği ile ilişkilerini geliştirmeye çalışarak başladı. Yukarıda bahsedilen gelişmelerden sonra, özellikle Irak'ın işgaliyle birlikte Irak petrolünün satılarak elde edilen gelirlerin kesilmesi ve Hariri suikastından sonra Suriye'nin yalnızlaştırılması Beşar Esed'i babasının Soğuk Savaş döneminde -çift kutuplu sistem içerisinde- uyguladığı denge politikasını bu sefer tek kutuplu sisteme uyarlayarak- uygulamaya yöneltti ve Suriye İran, Hizbullah ve Hamas eksenine yakınlaştı (Efegil 2013: 97). Uluslararası anarşi, devletleri güçlü olana katılmak yerine, yani bu durumda ABD, onu dengeleme eğilimine yönlendirir. Büyük devletlerin gücü herkesin kendi başının çaresine baktığı sistemde her zaman bir tehlike olduğundan, - Suriye gibi- güçsüz devletler riski azaltmak için -ABD gibi- güçlü olanı dengelemeye çalışırlar (Waltz 1979: 126).

Tek kutuplu sistemde, sistemin güçlü devleti ABD (Wohlforth: 1999: 5) tarafından uluslararası alanda yalnızlaştırılmaya başlayan Suriye, Türkiye ile olan ilişkilerini geliştirerek bu yalnızlıktan kurtulmak istemiştir.

3.2. Türkiye Suriye İlişkilerinde Temel Sorunlar

Türkiye - Suriye ilişkileri Suriye'nin bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasından önce Fransız mandası durumundayken ve bağımsızlığını kazandıktan sonra soru çoğu zaman sorunlardan oluşmuştur. Birbirine komşu iki devletin çıkar çatışması yaşaması ve neorealizm açısından anarşik yapıda güvenliğin önemi de göz önüne alındığında çıkar ve güvenlik temelli sorunların yaşanması kaçınılmazdır. Bu nedenle, Türkiye-Suriye ilişkileri incelenirken sorun yaratan üç mesele, Hatay-Terör-Su, üzerinde durulması Türkiye-Suriye ilişkileri tarihinin 2000'li yıllara kadar olan dönemin bir değerlendirmesi anlamına gelmektedir. Hatay sorunu Türkiye'nin diplomatik ve siyasi bir başarı olarak yapısal durumu fırsata çevirerek kendi lehine çözümlediği bir sorun olarak karşımıza çıkarken, kronolojik olarak ilk sırada değinilecektir. Terör ve su

sorunları birbirlerinden esasen ayıramayan iki sorun olmasına rağmen, Hatay sorunundan daha sonra bağımsız Suriye ile olan ilişkilerde başlamış olduğundan sırasıyla ikincil ve üçüncül olarak değinilecektir.

Türkiye-Suriye ilişkilerine gerginlik ve çatışmanın hakim olmasının nedenleri arasında Türkiye Cumhuriyetini kuran yönetici grubunun sahip olduğu olumsuz bir Arap algısı ilk olarak söylenebilir. Bunun nedeni, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılma döneminde isyan eden etnik unsurların ötekileştirilmesi ve ortaya “arkadan hançerleyen Arap” algısının çıkmasıdır. Bunun yanında, ortak paydaları seküler devletçi nitelikler olarak ortaya çıkan bu iki ulus devlet birbirlerini ötekileştirme üzerine politikalarını kurmuşlardır (Ataman 2012: 42). Uluslararası ilişkilerin yarışmacı ortamında iki devlet birbirini rakip olarak görmelerinin yanında güvenlik tehdidi olarak görmüşlerdir.

Uluslararası ortam olarak konu ele alındığında ise, Suriye’nin bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktığı yıllara denk gelen Soğuk Savaş döneminin başlangıcı Türkiye’nin NATO’ya katılması ve Batı’ya yönelmesinin başlamasına neden oldu. Batı’ya yönelik bir anlamda Müslüman komşulardan uzaklaşma demekti (Karpas 2012: 162). Suriye ise Soğuk Savaş döneminde –her ne kadar sistemin izin verdiği ölçüde Batı bloku ile ilişkiler içerisinde olsa da- Sovyetler Birliğinin etkisi altında idi. 1991 yılında Sovyetler Birliğinin çökmesinden sonra oluşan tek kutuplu uluslararası sistem ise Türkiye ile Suriye’nin ortak çıkar maksimizasyonu sağlamak amacıyla yakın ilişkiler kurmasına yaklaşık 10 yıl sonra imkan sağlayacaktı.

3.2.1. Hatay sorunu

Hatay (Sancak) sorunu ele alınmadan önce isimle ilgili bir ön bilgi verilmesi hem isim konusunun hem de konunun mahiyetinin ortaya çıkarılmasında önem taşımaktadır. Bölge, Osmanlı döneminde yerel ve uluslararası belgelerde “İskenderun Sancağı” veya “Sancak” olarak adlandırılmıştır. İskenderun-Antakya bölgesine Hatay ismi 1936 yılında Atatürk tarafından Güneş Dil teorisinin doğrulanması ve böylelikle bölgenin Türklüğüne vurgu yapılması amacıyla verildi. Çünkü, teoriye göre, Orta

Asya’da kurulmuş olan Hatay devletinden gelen Eti-Ata-Hata-Hatay kelimeleri aynı kökten türemişlerdi (Fırat ve Kürkçüoğlu 2001: 279).

Kurtuluş Savaşı esnasında 21 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile savaşı sona erdiren Ankara itilafnamesi imzalandığında “Sancak” bölgesi tespit edilen sınırın Fransız tarafında kalmıştır. Fakat, imzalanan itilafnamenin 7.maddesine göre İskenderun sancağına özel bir idare şekli tanınmış, bölgede bulunan Türk unsurunun milli kültürünün korunması için her türlü kolaylıktan faydalanacakları, Türk parasının resmi niteliği ve Türk dilinin resmi dil olacağı belirtilmiştir (Demir 2004: 342). Daha sonra, 24 Temmuz 1923’te imzalanan Lozan Barış Antlaşmasının 3.maddesinde Suriye sınırının 20 Ekim 1921 günü imzalanan Fransa-Türkiye antlaşmasının 8. maddesinde tanımlanmış sınır olduğu belirtildi ve Sancak’a tanınmış olan özel yönetim bir kez daha Lozan’da onaylandı (Fırat ve Kürkçüoğlu 2001: 280). Suriye’nin Fransa’nın mandası olmasına ilişkin 24 Temmuz 1922 Milletler Cemiyeti kararı 29 Eylül 1923’te yürürlüğe girdikten sonra Fransa, Suriye ve Lübnan bölgesini Halep, Şam, Lübnan ve Alevi Lazkiye bölgesi olarak 4 devlete bölmüş, Sancak ise Halep’e bağlı İskenderun özerk sancağı yapılmıştır (Demir 2004: 342). Fransa’nın uyguladığı bu “böl-yönet” politikası, 1925 yılında Arap milliyetçilerinin tüm bölgede ayaklanmasına sebep oldu. Ayaklanmaları Ermeni birlikleriyle bastıran Fransa, yönetsel bir değişikliğe gitmeye karar verdi ve 1 Ocak 1925’te Halep ve Şam devletini birleştirdi ve yönetsel konularda mevcut rejim korunmakla birlikte Sancak’ın Şam’a bağlandığını bildirdi. Sancak’taki Türk, Ermeni ve Aleviler bu karara tepki gösterdiler. Türkiye -uluslararası sistemde manevra alanını kısıtlayan- Musul meselesi ve Şeyh Sait isyanı meselesini çözüme kavuşturduktan sonra 30 Mayıs 1926’da 1921 Ankara Anlaşmasının getirdiği özel yönetim biçimine vurgu yapmak için “Uluslararası Bağitlar Gereğince Suriye ve Lübnan üzerinde Sahip Olduğu Yetkiye Dayanarak Davranan, Fransa Cumhuriyeti ile Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesini” imzaladı (Fırat ve Kürkçüoğlu 2001: 281-282).

1936 yılına kadar Sancak konusunda fazla bir sorun yaşanmadı. 1935 yılında İtalya’nın Habeşistan’ı işgali ve 1936’da Almanya’nın Ren bölgesini silahlandırmaya başlaması Fransa’nın Suriye’deki manda yönetimine son vereceğini açıklamasına yol

açtı. Uluslararası sistem Fransa'yı, Avrupa'da yoğunlaşmaya itiyordu. (Fırat ve Kürkçüoğlu 2001: 283). Eylül 1936'da Fransa, Suriye'ye ve Kasım 1936'da Lübnan'a bağımsızlık verdi. Sancak'la ilgili herhangi bir özel anlaşma olmaması, Fransa'nın hak ve yetkilerinin Suriye'ye geçmesi anlamına geldiğinden Türk hükümeti bu durumu kabul etmedi ve 9 Ekim 1936 tarihinde Fransa'ya nota verdi: Türkiye, Suriye'ye verilen bağımsızlığın İskenderun Sancağına da verilmesini istedi. Atatürk, 1 Kasım 1936 günü meclis açış konuşmasında bu konunun önemini vurguluyordu. Fakat Fransız hükümeti 10 Kasım 1936'da Sancağa bağımsızlık vermenin Suriye'yi parçalamak anlamasına geleceğini ve mandater devlet olarak buna yetkisi bulunmadığını söyleyerek notaya cevap verdi (Armaoğlu 1989: 348). Ancak Fransa bu cevabı verirken, Lübnan'a kendisinin ayrı bir siyasi birim olarak ortaya çıkarttığını göz ardı ediyordu (Sander 2009: 97). Bunun üzerine Türkler, Sancağın Türkiye'ye bağlanması için gürültülü bir kampanya başlattılar. Türklerin bu tepkisi, Sancağın adil bir şekilde yönetilmesi konusunda Fransızlara güvendiklerini ama bir Arap Suriye hükümetine güvenmediklerini göstermekteydi (Hale 2003: 60).

Sorun, Türkiye ile Fransa arasında çözülemeyince Milletler Cemiyetine taşındı. 14-16 Aralık tarihleri arasında Milletler Cemiyetinde konu ele alındı. Fransız Dış İşleri Bakanı Delbos kendi büyükelçilerine konuyla ilgili, Türkiye'nin isteklerinin manda yasası ile bağdaşmadığını ve bir siyasal değişiklik durumunda bunun Milletler Cemiyeti'nin işi olduğunu, ayrıca Milletler Cemiyeti Konseyi Sancak'ın durumunu koruyacak önlemler alınması için raportör ataması durumunda bölgede çıkabilecek olaylara karar alınabileceğini bildirmiştir (Soysal 1984: 324). 14 Aralıkta İsveçli Temsilci Sandler Milletler Cemiyeti tarafından raportörlüğe gönderilmesine karar verildi. 27 Ocak 1937'de raportör Sandler raporunu Milletler Cemiyetine sundu ve rapor oy birliğiyle kabul edildi. Rapora göre;

- a) Uzmanlar Komitesince ayrı bir statüsü ve anayasası hazırlanacak olan Sancak "ayrı bir varlık" (entite distincte) olarak kabul edilecek, iç işlerinde bağımsız kalacak, dış işleri Suriye devletince yönetilecekti. Ama Suriye MC Konseyinin izni olmadan Sancak'ın bağımsızlığına zarar verici karar alamayacaktı.

- b) Suriye ile Sancak arasında gümrük ve para birliği olacak, ortak işler için özel memurlarla eşgüdüm sağlanacaktı.
- c) Sancak'ta resmi dil Türkçe olacak, ikinci bir dil için Milletler Cemiyeti Konseyi karar verecekti.
- ç) Sancak statüsü ve anayasasına uyulmasını Konsey adına denetlemek üzere Sancak'a Fransız uyruklu bir delege atanacaktı.
- d) Sancak'ın yeterli jandarma ve polisten başka askeri bulunmayacaktı.
- e) Türkiye ve Fransa Konseyin tavsiye kararına saygılı kalacak ve aralarında bir antlaşma yaparak Sancak'ın toprak bütünlüğünü güvence altına alacaklardı.
- f) Türkiye, Suriye ve Fransa arasında yapılacak bir antlaşmayla Türkiye Suriye sınırının dokunulmazlığı ve kışkırtmaların önlenmesi için yükümlülükler yerine getirilecekti.
- g) Türkiye'nin İskenderun limanından yararlanması için Sancak statüsüne hükümler konulacaktı
- h) Sancak statüsü ve anayasası Konsey'in kararıyla yürürlüğe girecekti ve Konsey'de Sancakla ilgili kararlar 2/3 çoğunlukla alınabilecekti (Fırat ve Kürkçüoğlu 2001: 286).

Milletler Cemiyeti Konseyi 29 Mayıs 1937'de oybirliği ile aldığı Sancak'ın "ayrı bir varlık" statüsünü hukuken ve uluslararası platformda resmen tanımış oldu. Oybirliği ile Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen Sancak anayasasına göre 2 dereceli seçim sistemi ile 40 kişilik bir meclis oluşturulması kararlaştırıldı. Seçilecek milletvekillerinin en az 8 tanesinin Türk, 6 tanesinin Alevi, 2 tanesinin Arap, 2 tanesinin Ermeni ve 1 tanesinin de Ortodoks olması gerekmekteydi. Yeni kurulacak devletin iki resmi dili Türkçe ve Arapça olacaktı. Seçilecek milletvekillerinden oluşan meclis Cumhurbaşkanını seçecek, Cumhurbaşkanı da Başbakanı atayacaktı. Alınan bu kararlar 29 Kasım 1937'de yürürlüğe girerek Sancak devleti teorik olarak kurulmuş oldu (Pehlivanlı, Sarıay ve Yıldırım: 2001 aktaran Demir 2004: 351).

Hitler Almanya'sının uluslararası güvenliği tehdit etmesi ve olası bir savaş durumunda Türkiye'nin karşı blokta yer almasını engellemek isteyen Fransa İngiltere'den de gelen baskılarla geri adım atarak Milletler Cemiyeti seçim

komisyonunun Hatay'dan geri çekilmesi sağlandı. Almanya'nın 1938 Martında Avusturya'yı ilhakı, Fransa'nın Hatay meselesindeki tavrını etkilemiştir. Berlin-Roma Mihverinin ağırlığı gittikçe artmaya başladığı bir sırada, Fransa'nın Doğu Akdeniz'de stratejik önemi olan ve Boğazların kuvvetli bir bekçisi bulunan Türkiye'ye olan ihtiyacı da artmıştı. Uluslararası sistem Fransa'nın 1938 yazından itibaren Hatay meselesindeki tutumunu değiştirmiş ve gelişmeler Türkiye lehine bir yön göstermiştir. Görüşmeler sonucu 3 Temmuz 1938'de imzalanan bir anlaşma ile Hatay'ın toprak bütünlüğü ile siyasal statüsünün iki devlet tarafından korunması ve bu amaçla da her iki devletin de Hatay'a 2500'er kişilik askeri kuvvet göndermesi esası kabul edilmiştir (Armaoğlu 1989: 350).

1 Ağustos 1938 de birinci derecede, 24 Ağustos 1938'de ikinci derecede milletvekili seçimleri yapılmıştır. Seçim sonuçlarına göre, 22 Türk, 9 Alevi, 5 Ermeni, 2 Sünni Arap ve 2 Rum Ortodoks olmak üzere toplam 40 milletvekili seçilmiştir. 2 Eylül'de tüm milletvekillerinin Türkçe yemin ederek açılan mecliste, Tayfur Sökmen Devlet Başkanı, Abdurrahman Melek Başbakan seçilir. Sancak'ın ismi Hatay olarak değiştirilir ve Türk bayrağına benzer bir bayrak seçilir (Sökmen 1999: 7).

1939 yılına gelindiğinde Avrupa hızla savaşa gidiyordu: 15 Martta Almanya Çekoslovakya'yı işgal etti, Polonya'yla saldırmazlık paktına son verdi. 22 Mayıs'ta İtalya'yla Çelik Paktı imzaladı. İngiltere gibi statükocu güçler –Almanya ve İtalya'yı dengelemek amacıyla- müttefik arayışlarına girdiler. Bunun sonucunda Akdeniz güvenliği için 12 Mayıs 1939'da İngiltere ve Türkiye Ortak Demeç yayınladı. Türkiye bu ittifaka Fransa'nın da dahil olması için Hatay'ın kendi ülkesine ilhakını ön koşul olarak sürüyordu. Kar-zarar hesabı yapıldığında, Türkiye'yle yapılacak olan ittifakın Hatay'dan daha ağır basması ve İngiltere'nin baskısı Fransa'nın 23 Haziran 1939'da “Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorunlarının Kesin Çözümüne İlişkin Anlaşmayı” imzalamasına neden oldu. Anlaşma yürürlüğe girmeden 29 Haziran 1939'da Hatay Meclisi oybirliğiyle Türkiye'ye katılma kararı aldı, Türkiye'de 7 Temmuz'da bir yasayla Hatay ilini kurarak katılmasını tamamladı (Fırat ve Kürkçüoğlu 2001: 290-291).

Suriye bağımsızlığını kazanana kadar Türkiye- Fransa arasında, Türkiye lehine, çözümlenen sorun Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasıyla Türkiye-Suriye arasında Suriye tarafından yeniden dile getirilmeye hatta resmi olarak milli bir hedef haline getirilmeye başlanmıştır. Aslında, 5 Temmuz 1944'te Suriye bağımsızlığını kazandığında (fiili olarak Fransız askeri varlığı devam ediyor) Dış İşleri Bakanlığı Şam'daki yabancı devletlerin temsilcilerine yolladığı genelge notada Suriye hükümetinin, Fransa'nın Suriye adına yaptığı uluslararası anlaşma ve anlaşmalara saygılı olmak kararında bulunduğunu bildirdi fakat 1946'da fiilen Fransa'nın bölgeyi tamamen terk etmesinden sonra Suriye'nin Hatay konusunda tavrı değişmeye başladı. Şam'dan yapılan açıklamalarda Hatay sorunu Filistin sorununa benzetilmeye ve Türkiye'nin hukuk dışı egemenliğine vurgu yapılmaya başlandı böylelikle konunun tüm Arap dünyasını ilgilendirdiği belirtiliyordu. Suriye tarafından yapılan bu açıklamalar, Türkiye'nin Suriye'nin bağımsızlığını tanımasını geciktirdi. Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa'nın uzlaşma çabasıyla Türkiye Hatay ilhakının Suriye tarafından resmen tanınması için ısrar etmemeyi, Suriye de bu sorunu resmen ileri sürmemeyi kabul etti ve 6 Mart 1946'da Türkiye Suriye'yi ve Lübnan'ı resmen tanıdı (Fırat ve Kürkçüoğlu 2001: 616). Suriye'nin yaşadığı siyasi istikrarsızlık ve darbeler döneminden sonra ki buna Suriye'nin kuruluş yılları da denebilir, BAAS partisinin iktidara gelmesiyle Lübnan, Ürdün, Filistin ile birlikte Hatay'da “Büyük Suriye İdeali” çerçevesinde değerlendirilmiş ve bu nedenle Türkiye-Suriye ilişkilerini olumsuz etkileyen sorunların temellerinden biri olmuştur. Suriye'nin bugünkü rejiminin de sahibi Baas Partisinin 1947 yılında kabul edilen tüzüğünde “Arap vatanının Toros Dağları, Basra Körfez, Arap Denizi, Büyük Sahra, Atlantik Okyanusu ve Akdeniz arasında” uzandığı belirtilmekte ve partinin görevleri arasında Arap vatanının tamamının yabancı sömürgelerden kurtarılması için mücadele yer almaktadır (İbas 2004: 59).

Suriye zaman zaman Beşar Esed dönemine kadar Hatay konusunu uluslararası platformlarda dile getirmiştir. Her yüksek sesli ve organize bir gelişme Türkiye tarafından sert dille reddedildikçe ötelenmiş görünmektedir. Uluslararası sistem göz önüne alındığında, Soğuk Savaş dönemi başları yani 1940'ların sonlarında Türk Dış Politikasının Ortadoğu'daki amaçları Türkiye'nin genel Batı siyasetine bağımlıydı. Bu amaçlar öncelikle milli güvenliği, ikincil olarak ekonomik yardımı gerçekleştirmek ve

üçüncül olarak da bölgede etkisini artırmak olarak özetlenebilir. Türkiye bölgesi genelinde Suriye özelinde politikalarını belirlerken Arap Bağımsızlığı taraftarı olmasına rağmen Arapların kendileri gibi Sovyet yayılcılığına karşı Batı yanlısı bir politika izleyeceklerini ve İngiltere ve Fransa'yı kendi dış politika vasileri olarak kabul edeceklerini varsaymıştı ki Araplar bu tutumun tam tersini benimsediler. Hatay meselesi üzerinde bu yıllarda ısrarla duran Suriye için 1949 yılında İsrail'in Türkiye tarafından tanınması Suriye'yi sınırlandırmak için gerekli bir yöntem olarak düşünülmekteydi (Karpas 2012: 200-201).

Türkiye'de yaşanan 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından, Türkiye'nin tüm Arap ülkeleriyle ilişkileri normalleştirme çabaları Suriye'nin Hatay'ı ilhak için başlattığı bir propaganda kampanyasıyla hızla engellendi. Kahire'de toplanan Milli Birlik ve Ankara'daki Arap elçilerinin ortak bildirileri Suriye'nin faaliyetlerini desteklemekteydi. Bu gelişmelerin üzerine dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel 29 Temmuz 1960 tarihinde İskenderun'da Suriye'nin Hatay'la birleşmek için yapacağı herhangi bir girişimin savaşa yol açacağını etkili bir şekilde vurgulayarak açıkladı (Karpas 2012: 209).

Suriye'yle yaşanan Hatay krizi sonraları ortaya çıkacak Terör ve Su krizlerinin gölgesinde kalsa da Suriyeli devlet adamlarının ajandalarında hep bir amaç olarak bulunmaktadır. 1998 yılında Suriye'nin Birleşmiş Milletler daimi Temsilcisi El Muallim'in yaptığı açıklama bunu bize göstermektedir; "Türkiye ile aramızdaki sorunlardan biri de budur. Biz, Suriye'deki okullarımızda, çocuklarımıza, bu çalınan vilayetimizle ilgili detaylı eğitim veriyoruz. Hatay'ın Suriye'ye ait olduğunu çocuklarımıza öğretiyoruz. Hatay'ı asla unutmuş değiliz. Mantık her şeyin bir sırasının bulunduğunu söyler." diyerek Golan tepelerinin İsrail'den alındıktan sonra sıranın Hatay'a geleceğini ima etmiştir (<http://dosyalar.hurriyet.com.tr/hur/turk/98/05/07/dunya/04dun.htm>, 05.04.2013'de erişildi). El Muallim'in vurguladığı husus ve Suriye kendi ders kitaplarında Hatay'ı Suriye toprakları dahilinde göstermesi aynı yıl TBMM'de, Hatay Milletvekili Mustafa Murat Sökmenoğlu tarafından verilen soru önergesinde dile getirilerek TBMM kayıtlarına geçmiştir (TBMM 1998).

1998 Adana mutabakatı ile başlayan ve Hafız Esed'in cenazesine Türkiye'nin en üst düzeyde katılımıyla ivme kazanan ve Amerika Birleşik Devletlerinin bölgedeki baskısı ile iyileşmek zorunda kalan Türkiye Suriye ilişkileri Hatay konusunda da ilerleme kaydetmiştir. Türkiye'yle ilişkilerini geliştirmek adına 7-8 Ocak 2004 tarihleri arasında resmi bir ziyarette bulunmak üzere Türkiye'ye gelen Beşar Esed, babası zamanında hazırlanmış ama Hatay sorunu nedeniyle imzalanmayan “Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi” anlaşmasını imzalamış, böylelikle Türkiye ve Suriye'nin sınırları tanımlanan ve Hatay'ın Türkiye toprağı olduğunu kabul eden resmi bir kabul gerçekleşmiştir (TBMM 2004). Bu anlaşma ile Türkiye, 1939 yılında çözümlemiş olduğu bir sorunu Suriye'ye -uluslararası sistemin Suriye'nin Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesi yönündeki baskısıyla- 2004 yılında kabul ettirmiş görünmektedir (İbas 2004: 60).

Resmi olarak kabul etse dahi, Türkiye - Suriye ilişkilerinin zirve noktasında olduğu zamanlarda bile Suriye, Hatay'ı kendi toprakları üzerinde gösteren haritalar kullanmaktan çekinmemiş, 2006 ve 2010 yıllarında Turizm Bakanlığı ve Parlamento resmi internet sitelerinde kullandığı haritalarda bu durum karşımıza çıkmaktadır (bkz. Haritalar).

Bağımsızlığı kazandıktan sonra bir ulus devlet inşasına girişen Suriye, “Büyük Suriye İdeali” ile vatandaşlarına ortak bir amaç sunmaktadır. Vatandaşlarını bu ortak amaç etrafında bir arada tutarak Suriyeli kimliği tanımlamak daha doğrusu yaratmak asıl amaçtır. Hatay meselesi ise, resmi olarak çözüldüğü yıllardır ortada olmasına rağmen Suriyeli yöneticiler tarafından Büyük Suriye İdeali çerçevesinde kullanılan bir meseledir. Nitekim daha önemli sorunlar ortaya çıktığında Hatay meselesi gündeme gelmemiştir. Hatay sorunu, iki ülke arasındaki diğer sorunlar gibi uluslararası sistemin durumuna göre şekil almaktadır. Arap Baharı'nın Suriye sıçramasından sonra da Hatay, Türkiye-Suriye ilişkilerinin durumunun etkileneceği ilk şehir olacaktır.

3.2.2. Terör sorunu

Terör sorunu, Türkiye-Suriye ilişkilerinde 1980'den 1998'e kadar en önemli gündem maddelerinden biridir. Ortadoğu'da hemen hemen her ülkenin komşularıyla önemli sorunları vardır ve sorunların çözümünde söz konusu ülkelerdeki ayrılıkçı veya rejim muhalifi unsurları desteklemeyi genellikle bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Suriye de terörü bir devlet politikası ve mücadele aracı olarak benimsemesinin doğal sonucu olarak Türkiye'den kaçan teröristlere ve ayrılıkçı unsurlara her türlü yardım, destek ve kolaylığı sağlamıştır (İbas 2004: 66). Suriye'nin terörü, özellikle PKK terör örgütünü desteklemesinin üç temel nedeni vardı: Suriye'nin Hatay'ı kendi toprağı olarak görmesi, Fırat'ın suyundan yeterince yararlanamaması ve Türkiye'nin İsrail'le yakın ilişkiler kurmasıydı (Ataman 2012: 44). Bir başka deyişle, Suriye, 1970'li yıllarda Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesini uygulamaya başlamasını, daha geri gidersek Hatay'ın Türkiye'yle birleşmesini kabul edemediğinden su sorununu da bahane ederek Türkiye'ye karşı PKK terör örgütünü desteklemeye başlamıştır (Cabbarlı 2004: 402). Sağlanan desteğin türü ve yoğunluğu zaman içinde değişse de bu durum 1969 yılından 1998 yılına kadar devam etmiştir. Suriye, teröristlere kendi denetimindeki Filistinli örgütler aracılığıyla eğitim sağlama, barınma, maddi yardımda bulunma, diğer ülkelere giriş çıkışta kullanılacak sahte kimlik ve pasaport sağlama gibi konularda yardımcı olmaktadır (İbas 2004: 66).

22 Eylül 1980'de Irak'ın güneyden İran topraklarını işgali sekiz yıl sürecek ve bölgedeki güç dengelerini ve Türkiye'yi etkileyecek İran-Irak savaşını başlattı. Irak'ın güçlerini güneye kaydırması kuzeyde Kürt örgütlerinin fiili olarak güçlenmesine olanak sağladı. Irak'la mücadele içinde olan Suriye ve Irak ile savaş halinde olan İran bu durumu maddi ve lojistik olarak desteklediler. Bölgedeki istikrarsızlık ve aldığı desteklerle PKK, Türkiye'de yapacağı eylemlerin hazırlıklarını tamamlama fırsatı buldu (Fırat ve Kürkçüoğlu 2010a: 131).

1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgalinde PKK İsrail ordusuna direniş gösterdi ve bu durum Filistinli örgütlerin ve Şam'ın PKK'ya sempati duymasına neden oldu. Filistinlilerin Bekaa Vadisini boşaltmasından sonra PKK buradaki kampların sahibi

olmuş ve Mahsun Korkmaz Akademisi adlı kamp kurmuş, burada askeri ve ideolojik olarak teröristleri yetiştirmeye başlamıştır (Fırat & Kürkçüoğlu 2010a: 133). Türkiye 1983 yılında ASALA ve PKK'nın Suriye'den aldığı destek ile faaliyetlerini sürdürmelerinden duyduğu rahatsızlığı yaptığı ziyaretler ve gönderdiği notalarda sert bir şekilde ifade etti. Bunun üzerine, kendi içerisinde yaşadığı istikrarsızlık ve ABD ile arasındaki gerginlikleri de göz önünde bulundurarak Suriye geri adım attı ve ASALA ve PKK'yı kendi topraklarından çıkararak Bekaa Vadisine, Kuzey Irak'a ve İran'a gönderdi (Türkmen 2010: 24).

PKK 15 Ağustos 1984 tarihinde, Şemdinli ve Erüh'ta ilk silahlı eylemlerini gerçekleştirerek (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23133976.asp>, 24 Nisan 2013'de erişildi), Türkiye'de devrim mücadelesini ilan ettikten sonra da Suriye'den her türlü desteği görmüştür. Suriye'nin PKK desteği, bölgede bir Kürt devleti kurulmasına yönelik olmamakla birlikte, kendi kontrolündeki Kürt grupları kullanarak çıkar çatışması yaşadığı ülke rejimlerini sarsmak amaçlı olmuştur (İbas 2004: 67).

15 Ekim 1984'te iki ülkeye de diğer ülke topraklarında 5 kilometreye kadar sıcak takip hakkı tanıyan Türkiye-Irak Güvenlik Protokolünün imzalanmasından sonra Cumhurbaşkanı Kenan Evren Aralık 1984'te Suriye Devlet Başkanı Hafız Esed'e bölgede terörizme karşı ortak mücadele etme önerisini içeren bir mektup yazdı. İktidarı, kardeşinin de içinde bulunduğu güçler tarafından tehdit altında olan Hafız Esed bu öneriye olumlu karşılık verince 5 Mart 1985'te Şam'da iki ülke arasında Sınır Güvenliği Protokolü imzalandı. Türkiye iki ülkeyle imzaladığı protokollerden sonra bölgede korucu sistemi kurarak askeri çözümü tek yol olarak benimsediğini gösterirken, PKK siyasallaşarak 1985'ten itibaren kitleselleşmeye başladı. Özal, Suriye konusunda diğer NATO ülkeleri gibi Suriye ile diplomatik ilişkilerini keserek Şam'a karşı politikasını sertleştirmek yerine, ilişkileri düzeltmek için çaba göstermeyi yeğledi (Fırat ve Kürkçüoğlu 2010a: 137). Bu amaçla Turgut Özal, Fırat Nehri üzerinde dev Atatürk Barajı inşaatı başladığında Temmuz 1987'de Şam'a resmi bir ziyarette bulundu. Ziyaret neticesinde iki ülke arasında iki protokol imzalandı (T.C. Resmi Gazete). Protokollerin ilki güvenliğe ilişkindi ve iki ülke kendi toprakları üzerinde karşı tarafa yönelik terörist faaliyetlerine izin vermeyeceklerini ve silahlı eylemlere katılmış kişileri

iade edeceklerini kabul ediyorlardı. İkinci protokol ise, Suriye'ye saniyede 500m³ su verileceğini öngörüyordu. Kağıt üzerinde Türkiye için tatmin edici gözüken anlaşma daha sonra Suriye barajın bitiminden sonra gönderilecek suyun 600-700 m³'e çıkarılmasını talep ederek anlaşmaya sadık kalmayacaktı (Hale 2003: 181).

İmzalanan protokolden sonra Suriye'deki PKK faaliyetlerinin yasaklanması sonucu geçici bir rahatlık yaşanmış olsa da su protokolünü nihai bir anlaşmaya dönüştürmeyi amaçlayan Suriye PKK'ya destek vermeye devam etti. 1989 Ekiminde Özal Suriye'yi desteğini kesmeyerek 1987 protokolüne uymadığı takdirde, Türkiye'nin de protokole uymayarak saniyede 500 m³ suyu göndermeyebileceği tehdidinde bulundu. PKK saldırılarına devam ettikçe, Türkiye hem iç hem de dış politika da gittikçe geriliyordu (Dağ 2013: 201). Türkiye'nin sert tutumuna Suriye bu sefer sertlikle yanıt verdi ve 21 Ekim 1989 iki Suriye Savaş uçağı Hatay'ın Samandağ ilçesinde sınırı ihlal ederek bir Türk tapu kadastro uçağını düşürdü (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2010a: 139). Suriye, kendisini hayati bir ihtiyaçtan mahrum bırakacak Fırat Nehri suları üzerinde Türkiye'nin limitsiz kullanım hakkını önlemeye karardı. Bu kararlılık PKK kartını her daim elinde tutmasının bir göstergesiydi. Sovyetler Birliğinin çökmesi ve Türkiye'nin İsrail'le kurduğu antant Türkiye'yi daha avantajlı bir konuma getirse de bu durum Ankara'ya Şam ile olan sorunlarında her şeyin kendi istediği gibi çözümlenemeyeceğini gösterdi (Hale 2003: 323).

1990 yılında PKK çökme noktasına gelmesine rağmen Körfez Krizi patlak vermiş, örgüt bu sayede toparlanma imkanı bulmuştur. Dahası, Kriz esnasında uluslararası sistemin farkında olarak Batılı ülkelerin yanında olan Suriye üzerindeki terör baskısını azaltmayı başarmıştır (İbas 2004: 58). Türkiye, terör konusunda çabalarını her daim sürdürmekte karardı. İçişleri Bakanı İsmet Sezgin 14 Nisan 1992'de Şam'ı ziyaret ederek iki ülke arasında 17 Nisan 1992'de güvenlik protokolü imzalanmasıyla sonuçlanan bir girişimde bulundu. Bu protokole göre taraflar terörizmle mücadele konusunda işbirliğini geliştirecek, kendi sınırları içerisinde diğer ülkede yasaklanan örgütlerin faaliyetlerine müsaade etmeyecek, teröristlerin sınırdan geçmelerine izin vermeyecek ve bu tür örgütlerin yasaklı üyelerini karşılıklı olarak teslim edeceklerdi (Svistunova 2010: 79). Bu protokolün imzalanmasından sonra

Suriye, Bekaa Vadisindeki Dev-Sol örgütüne ait kampları hemen, PKK'ya ait Mahsun Korkmaz Akademisini ise aynı yılın sonbaharında kapattı. 1993 yılı terör sorunu açısından dönüm noktası olarak karşımıza çıkar. PKK sorununa Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Başbakan Tansu Çiller liderliğinde silahlı çözüm hedefi belirlendi. Hatta Genelkurmay Başkanlığı Türkiye'nin Güneydoğusunda "düşük yoğunluklu savaş" olduğu açıklamasını yaptı. Türkiye ile Suriye Kasım 1993'te Güvenlik Konularında Ortak Memorandum belgesi imzaladı. Bu belge ile Suriye ilk kez PKK'yı terörist örgüt olarak niteledi. Suriye'nin PKK'yı terörist bir örgüt olarak kabul etmiş olmasına ve imzalanan tüm güvenlik belgelerine rağmen PKK'nın 1995 yazında Hatay'da Suriye'den gelerek saldırı düzenlemesi Suriye'nin gerekli tedbirleri almadığını gösteriyordu (Fırat ve Kürkçüoğlu 2010b: 559). 1998 yılına kadar tartışmalar, çabalar, protokoller sonuç vermedi. Türk yetkililer örgüt lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması için baskı uygulasa da bunun gerçekleşmesi için uygun şartlar 1998 sonbaharında oluştu. 16 Eylül 1998 Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş'in Antakya'da Suriye'yi savaşla tehdit ettiği konuşma, 1 Ekim 1998'de Süleyman Demirel'in TBMM'nin açılışında yine aynı minvalde yaptığı konuşma ve aynı gün Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun demeci Türkiye'nin devlet politikası olarak savaşı göze aldığı kanıtlarıydı. Ayrıca, Türkiye'nin Suriye sınırına birlikler kaydırması 5 Ekim 1998'de iki ülke arasındaki diplomatik yolların kesildiğinin göstergeleriydi (Fırat ve Kürkçüoğlu 2010b: 565). Böylesi devletler için kritik durumlarda devletlerin en büyük kaygısı güç değil güvenlidir (Waltz 1988: 616). Dolayısıyla, Türkiye'nin bu konudaki hassasiyetini anlayan Suriye, Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmeye mecbur kalmıştır. Öcalan'ın sınır dışı edilmesinin ardından Mısır'ın arabuluculuğu üstlenmesiyle taraflar arasında yapılan görüşmeler 20 Ekim 1998 Adana Mutabakatı ile sonuçlanmıştır (Cabbarlı 2004: 409).

En büyük destekçisi Sovyetler Birliğinin çökmesinin ardından Suriye'nin terör kartını elinden bırakarak tek kutuplu sistemde ABD ile müttefik olan Türkiye ile ilişkilerini geliştirmenin kendisi için uzun vadede daha yararlı olacağına inanması terör sorunun çözülmesinde etkili olmuştur. Çünkü neorealizmin de iddia ettiği gibi devletler kar-zarar hesabı yaparak rasyonel karar veren aktörlerdir.

3.3.3. Su sorunu

Su, Türkiye ve Suriye'nin çıkar çatışması yaşadığı konulardan biridir. Fırat ve Dicle sularının (Fırat, Asi, Afrin, Çağçağ Suyu ve Kuveik) paylaşımının yarattığı su sorunu 1960'larda iki ülkenin Fırat ve Dicle sularını kullanmaya başlamasından beri var olmasına rağmen, sorunun teknik boyuttan çıkarak siyasallaşması 1980'lerde PKK'nın ortaya çıkmasıyla olmuştur. Terör örgütlerini bölgede bir araç olarak kullanma politikasını her daim benimseyen Suriye, su konusunda da terör örgütünü bir koz olarak kullanmıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu 2010a: 140).

Su konusu ilk olarak Türkiye ile Fransa arasında imzalanan 1921 Ankara Anlaşmasında Kuveik Suyuna ilişkin bir düzenleme ile yer almış daha sonra, 1923 Lozan Barış anlaşmasının 109. maddesinde (TBMM), ve 1926 Türkiye Fransa Anlaşmasında, 1929, 1930 ve 1939 Türkiye Fransa Protokollerinde bahsedilmiştir. Konu, 1946 yılında Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasıyla Türkiye ile Suriye arasında yukarıda da belirtildiği gibi teknik bir sorun olarak başlamış (Kibaroglu ve Ünver 2000: 3) ve diğer sorunlarda olduğu gibi uluslararası sistemin izin verdiği ölçüde iniş çıkışlar ile gündeme gelmiş veya gündemden düşmüştür.

1940'ların sonlarında Soğuk Savaş'ın ortaya çıkmasıyla Türkiye ve Suriye ülke birbirinden uzaklaşmaya başlamış ve 1950 ve 60'lı yıllarda artık iki ayrı kampta yer alan ülkeler olmuşlardı. Belirtilen uluslararası ortam su sorununa da yansımış işbirliği yapılmasına engel olmuştur (Kibaroglu: 2011). 1964 yılında Türkiye Keban Barajına, 1976 yılında ise Karakaya Barajının kurulmasına başlaması Türkiye'nin Fırat ve Dicle havzasındaki suların kullanımı üzerinde planlamalarına yönelik adımlar attığının göstergesidir (T.C. Kalkınma Bakanlığı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı). Özellikle 1974 yılında aynı anda tamamlanan Keban (Türkiye) ve Tabka (Suriye) barajlarının doldurulması gereği iki ülke arasında sorun yaratmıştır. Hatta Suriye uluslararası çaptaki çabalarıyla Türkiye'nin barajın yapımı için Dünya Bankasından kredi almasını engellemiştir. Eylül 1976'da Türkiye, Karakaya Barajının dolumu ve işletilmesi aşamalarında, Atatürk Barajı gibi su tüketici bir tesis devreye

girinceye kadar geçerli olmak üzere Fırat Nehri'nin Türkiye'yi terk ettiği noktada saniyede 500 m³ su bırakacağını tek taraflı olarak beyan etmiştir (Bilen 2000: 90).

Türkiye daha sonra 1980 yılında Güneydoğu Anadolu Projesi olarak adlandırılan ve 1983 yılında başlayan 14'ü Fırat üzerinde 19 hidroelektrik santral; 47 depolama tesisi; 86 pompa istasyonu gibi ciddi yatırımlar içeren proje ile Fırat ve Dicle havzasındaki suları kontrol altına alarak bölgede sulama, elektrik enerjisi üretme ve bölge nüfusuna yönelik istihdam yaratma çabasını genişleteceğini göstermiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2010a: 143). Türkiye'nin GAP'ı başlatması Suriye ile sorunları zirveye çıkarmış, güneye akan suları kontrol altına alan Türkiye'ye karşılık olarak Suriye, PKK, ASALA ve DEV-YOL gibi Türkiye'de faaliyet gösteren terör örgütlerini Türkiye'ye karşı kullanma kartını eline almıştır. İlk olarak 1980 yılında yapılması kararlaştırılan ve 1984 yılına kadar 5 kez düzenlenen Ortak Komite Toplantıları üç ülkenin (soruna müdahil üç ülke: Türkiye, Suriye, Irak) her iki nehirden ne kadar suya ihtiyacı olduğunu belirleyebilmek için kullanılacak yöntemlerin araştırılması adına yapılmasına rağmen bu toplantılar Türkiye ile Suriye arasındaki su sorunu teknik bir sorun olmaktan çıktığı için sorunun çözümüne net olarak katkı sağlayamamıştır (Dursun 2006: 100-109). Bunun nedeni devletlerin su gibi ekonomik gücünü etkileyebilecek bir kaynağın kullanımında bir başka devlete bağımlı olmak istememesi ve kendi payını her daim mümkün olduğunda en fazla olmasını istemesidir. En nihayetinde gücü oluşturan elementlerden birisi de ekonomidir (Waltz 1979: 131).

1987 yılına gelindiğinde PKK eylemlerinin artması, Keban ve Karakaya barajlarının yapılması nedenleriyle Türkiye Suriye ilişkileri iyice gerginleşmiştir. Bunun üzerine 17 Temmuz 1987'de Turgut Özal ilişkileri iyileştirmek amacıyla Şam'ı ziyaret etti. Burada, Ekonomik İşbirliği Protokolü ve Güvenlik Protokolü imzalandı. Ekonomik İşbirliği Protokolünün 6.Maddesinde "Fırat Sularının nihai tahsisine kadar, Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama 500m³ /saniye su bırakılması ve aylık akının 500m³/ saniyenin altına düştüğü durumlarda farkın gelecek ay kapatılması" hususunda mutabakat sağlanmıştır (Bilen 2000: 92). Türkiye, Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği keseceğini varsayarak ilk defa bu anlaşma ile akıtılacak suyun miktarı konusunda yazılı

olarak taahhüt vermiştir. Suriye beklentilerin aksine sadece bir dönem pasif destek verdikten sonra eski politikasına geri dönmüştür (Dursun 2006: 116).

1990 yılında Atatürk Barajı tamamlandığında barajı doldurmak için Türkiye bir müddet suyu kesmiş bu durum Arap ve Dünya kamuoyunda Türkiye'nin kasıtlı olarak suyu kestiği iddialarının bilinçli olarak yayılmasına neden olmuştur. Su tutma işlemine başlanmadan altı ay önce Suriye ve Irak'a resmi yollardan haber verilmiş, nitekim 1987 mutabakatına dayanarak Türkiye 500 m³/s yerine 1.5 aydan fazla bir süre 768 m³/s su akıtmıştır. Bunun yanında, Türkiye su tutma işlemini 13 Ocak - 12 Şubat gibi su ihtiyacının en az olduğu dönem de yaparak karşı tarafa minimum zarar verme amacı içinde hareket etmiştir (Bilen 2000: 94). Türkiye, 1990 yılından sonra da Suriye'ye daha önce taahhüt ettiği miktardaki suyu fazlasıyla bırakmaya ve sorunun çözülmesine yönelik çabalara devam etti. Bu çabalardan biri 19-20 Ocak 1993 tarihlerinde Şam'da Süleyman Demirel tarafından yapılan görüşmeler bir diğeri 17-20 Mayıs 1993'te Ankara'da Suriye ile yapılan ve sonuç alınamayan görüşmelerdir. 1995 yılında ise Birecik Barajı'nın inşası Fırat üzerinde kurulan diğer barajlar gibi yine sorun yaratmış hatta 1980'den beri aralarındaki diplomatik ilişkileri donduran Suriye ile Irak su konusunda Türkiye'ye karşı ortak politika belirlemek amacıyla 10 Şubat 1996'da Şam'da bir araya gelerek Türkiye'ye “suyun adil ve hakça yeniden paylaşılması” çağrısında bulundular (Uçarol 2012: 976).

Su sorunu konusunda iki tarafın tezlerine bakıldığında (Fırat ve Kürkçüoğlu 2010a: 146-147);

- 1- Suriye, Fırat ve Dicle'yi “ortak kaynaklar” olarak değerlendirmekte ve bu kaynakların havza ülkeleri arasında salt matematik bir formüle dayanarak paylaşılmasını istemektedir. Türkiye ise, Fırat ve Dicle'yi uluslararası değil “sınıraşan sular” olarak değerlendirdiğinden ortak kaynakların matematiksel olarak paylaşılması fikrine karşı olup “hakça kullanım” prensibine dayanarak bir tahsisini istemektedir.
- 2- Suriye, Atatürk Barajının dolumu sırasında Türkiye'nin yaptığı kesintinin Suriye'nin tarımına, enerji üretimine ve içme suyu gereksinimine zarar verdiğini iddia etmektedir. Öte yandan, Türkiye, Suriye'nin bu iddialarının

Türkiye üzerinde baskı kurmak amacıyla olduğunu ve Suriye'nin sulanabilir tarım arazisi verdikleri verilerin doğru olmadığını iddia etmektedir.

- 3- Suriye, Fırat ve Dicle nehirlerindeki suların paylaşımı üzerinde dururken Türkiye bunların yanına Asi nehrinin de eklenmesi gerektiğini savunmaktadır.
- 4- Suriye, Havza ülkeleri arasında uluslararası gözlemcilerin bulunduğu görüşmeler yapılarak Fırat sularının paylaşımı konusunda anlaşma yapılmasını istemektedir. Türkiye, su sorununu bir miktar ve paylaşım sorunu olmadığını vurgulamakta, uzun vadeli ve kalıcı çözüm için ulusal ve bölgesel projeler üretilerek, teknoloji kullanarak ve tarımda uygun ürünleri seçerek uluslararası hukukun “suların hakça kullanımı” ve “önemli zarar vermeme” ilkeleri çerçevesinde hareket edilmesini istemektedir.

Su sorunu, teknik olmaktan ziyade siyasi bir sorun olması nedeniyle 1998 yılında Türkiye ile Suriye arasında imzalanan Adana Protokolüne kadar devam etmiştir. 1998 yılında Adana Protokolünün imzalanması ile başlayan ilişkilerin düzelme süreci 2000 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Hafız Esed'in cenazesine katılmasıyla gelişmeye devam etmiş ve 2001 yılında Türkiye ve Suriye'nin resmi kurumları arasında imzalanan işbirliği protokolüyle su sorununda teknik anlamda ele alınarak çözüme kavuşturulmasına karar verilmiştir. 2009 yılında alınan kararla Asi Nehri üzerinde ortak Asi Dostluk Barajı kurulması kararı alınması ve 2011 yılında Barajın temelini atılması suyun paylaşımını sorun olmaktan çıkarıp ilişkilerin geliştiği bir alan haline getirmiştir (Maden 2011: 37-38).

Hatay ve Terör sorunlarında olduğu gibi Su sorunu da uluslararası yapının değişmesiyle ve bu değişim getirdiği sınırlamalarla çözülmüştür. Hatay sorunu II. Dünya Savaşı öncesi dengeleme politikası gereğince Türkiye'yi, Almanya ve İtalya karşısında yanında görmek isteyen İngiltere ve Fransa'nın Hatay konusundaki tavrının değişmesiyle çözülmüştür. Terör sorunu sona eren çift kutuplu sistemin ardından Türkiye ve Suriye arasında oluşmaya başlayan karşılıklı bağımlılığın etkisiyle sonuca bağlanmış ve aynı şekilde su sorunu da ortak çıkar konusunda karşılıklı bağımlılığın arttığı dönemde gündemden kalkmıştır. Türkiye ve Suriye arasındaki sorunların ortaya

ıkması veya ortadan kalkması uluslararası sistemin yönlendirdiği kanallar yoluyla gerçekleşmiştir. Bu nedenle sistemin aktörler üzerindeki etkisi ve dolayısıyla ikili ilişkileri etkilemesi göz önüne alınmadan ne tarih boyunca süregelen sorunlar anlaşılabilir ne de bugüne yönelik sorun zmlmeleri yapılabilir.

BÖLÜM IV

4. Ak Parti ve Dış Politika

4.1. Ak Partinin Dış Politika Felsefesinin Oluşumu

Türkiye Cumhuriyeti Dış Politikası incelenirken Ak Parti'ye ayrı bir yer ayrılması öncelikle tezin üzerinde durduğu dönem itibariyle önem taşımakta, bunun yanında Ak Parti iktidarının sahip olduğu tek parti iktidarı durumu yani tüm dış politika eylemlerinde ve söylemlerinde bir ortağa (koalisyon ortağı) sahip olmaması nedeniyle bütünsellik sergilemektedir. Bu açıdan, tek parti iktidarlarının dış politikada biraz daha rahat hareket ettiği görülür. Kuşkusuz bu durum birazda iç politikada rahat hareket etmekten kaynaklanmaktadır (Kasım 2009: 260). Türkiye'nin özellikle 1990'lı yıllarına damgasını vuran istikrarsız koalisyon hükümetlerinin kısa dönemli değişken manevraları ile dış politika bürokrasisinin risksiz dış politika anlayışı arasında gidip gelen taktik adımların stratejik bir bütünlük oluşturamaması (Davutoğlu 2001: 45) uzun dönemli ve iç istikrarın desteklediği stratejik dış politikanın önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, özellikle, Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül ve Ahmet Davutoğlu'nun oluşturduğu kolektif liderlik anlayışı Ak Parti döneminde dış politikayı güçlendiren etmenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Çalış 2010: 98).

Türkiye'de Dış Politika yapım sürecinde genelde liderler baskındır, hükümetlerin dışişleri bakanları yerine parti liderleri ve başbakanlar hâkim unsurdur. Ak Parti döneminde ise 2002-2009 arası dönemde Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül karar alma mekanizmaları iken 2009'dan sonra Ahmet Davutoğlu bu karar alma mekanizmasına fiilen dahil olmuştur (Aknur ve Ersoy 2012: 122). Fiilen dâhil olmasından önce ise Başbakan başkanışmanı olarak da Ak Parti dış politikasının

oluşmasında etkin konumda olduğu göz ardı edilmemelidir. Ahmet Davutoğlu Türk Dış Politikasına bakış açısını 2001 yılında yazdığı “*Stratejik Derinlik*” kitabında detaylarıyla ele almıştır. Davutoğlu’nu kitabı yazmaya yönlendiren sebeplerden ilki tutarlı bir teorik altyapı olmadan dış politikada başarılı olunamayacağına dair fikridir. Bu açıdan Davutoğlu 1990’lı yıllarda Türkiye’nin sahip olduğu sabit ve potansiyel verileri değerlendirerek dış politika etkinliğine dönüştürebilecek stratejik zihniyet, siyasi irade ve stratejik planlama eksikliklerinden kaynaklanan sukut-u hayalin 2000’li yıllarda yaşanmaması için stratejik tutarlılık sergileyecek ortak bir stratejik teori zemini geliştirme misyonunu *Stratejik Derinlik* kitabına yüklemiştir (Davutoğlu 2001: 47). Bu nedenle kitap, Türk Dış Politikası temelli bir geniş yelpazeli bir zihniyet sunmaktadır. Kitabın önemi ise Ak Parti iktidara gelmeden hemen önce yazılmış olmasıdır. Çünkü Ak Parti iktidarında dış politikada önemli bir yeri olacak kişinin kaleminden çıkmış olması, Ak Parti’nin dış politikasını temellendirebilecek bir eser niteliği taşımaktadır. Türkiye siyasetinde ilk defa karşılaştığımız teori ve pratik birlikteliği açısından da “*Stratejik Derinlik*”in varlığı pratiğin de anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bir başka deyişle, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Ak Parti’nin dolayısıyla Türkiye Cumhuriyetinin Dış Politika felsefesini hem oluşturan hem de karar alan kişilerdir denilebilir. Kişilerin yanında ayrıca, Ak Parti iktidarının dış politika felsefesine neorealizm bakış açısından bakıldığında Soğuk Savaş döneminin klasik güvenlik merkezli anlayışının terk edilmiş olması ve en istikrarsız sistem olan tek kutupluluğun yine aynı dönemde zorluklarla karşılaşması dış politika felsefesine etki eden ana sebeptir.

4.1.1. Ak Parti Döneminde dış politikanın temel stratejileri

Ak Parti döneminde ilk olarak güvenlik ve dış politika algısı değişmiş, güvenlik ve dış politika, ekonomi, kültürel ilişkiler, kimlik sorunları ve insani ihtiyaçları da içerecek şekilde daha geniş kapsamlı ve çok boyutlu bir biçimde algılanmaya başlamıştır (Köse 2011: 625). Ak Parti iktidarında özellikle komşu ülkelerle yaşanan gerilimleri aşmanın yolunun bu ülkelerle ilişkileri hükümetler ve bürokratlar arasındaki uzun ve çetin süreçten çıkararak toplumlararası ilişkilerin yoğunlaştığı ekonomik ve

kültürel unsurların bulunduğu daha geniş bir zemine yayma çabaları öne çıkmıştır (Davutoğlu 2001: 143). Aynı zamanda, 2002 yılında iktidara gelmeden önce hazırlanan seçim bildirgesine bakıldığında da Ak Parti genel dış politika stratejilerine yönelik temel noktaları görmek mümkündür. Parti bildirgesinde; “Türkiye, demokrasisi, ekonomisi ve insan haklarına saygılı yönetimiyle bulunduğu bölgede bir istikrar unsurudur. Bu nitelikleriyle, çevresindeki kriz bölgelerinde daha fazla inisiyatif alacak ve krizlerin çözümüne daha somut katkı sağlamaya çalışacaktır” yazmaktadır (Adalet ve Kalkınma Partisi 2002).

Davutoğlu'na göre Türkiye'de yaşanan en temel çelişki, tarihsel birikim göz önüne alındığında, bir medeniyet çevresine (İslam veya Doğu) siyasi merkez olmuş (Osmanlı Devleti) bir toplumun tarihi ve jeokültürel özelliklerinin oluşturduğu siyasi kültür birikimi ile siyasi elit tarafından başka bir medeniyet (Batı) çevresine katılma iradesi esas alınarak şekillenmiş siyasi sistem arasındaki uyum problemidir. Bu çerçevede Davutoğlu'na göre bir başka yanlış hem Avrupa hem Asya, hem Balkanlar hem Kafkasya, hem Ortadoğu hem Akdeniz ülkesi olma gibi çok yönlü bileşkesi olan Türkiye'nin alternatiflerini artırması gerekirken statik yaklaşımlar dolayısıyla Türkiye yakın bölgesiyle ilgili birçok konuda bile edilgen bir tavır içine sürüklenmiştir. Bu edilgenliğin sebebini Davutoğlu uluslararası sistemin sınırlamalarını göz ardı ederek öncelikli olarak psikolojik etmenlere bağlamaktadır. Davutoğlu'na göre Türkiye kendisine biçilen köprü olma vazifesini Osmanlı döneminde kuvvetli bir kimlik ve kendine güven psikolojisi üstüne inşa edilerek kullanılmış ama şimdi ise Türk toplumu böyle bir köprü vazifesini gerçekleştirebilmek için kendi kimliğini, psikolojisini ve kültürünü inşa etmek zorundadır (Davutoğlu 2001:83- 93).

Ak Parti'nin Dış Politikadaki temel stratejisi dış ilişkilerde yumuşak gücün kullanımına ve komşularla dostane ilişkiler geliştirilmesi önceliğine dayanmaktadır. Buna göre yumuşak güç kullanımı karşı tarafı ikna edici argümanlar ve rasyonel politikalarla güven ve ikna yeteneği kullanılarak harekete geçirilebilir (Kalin 2011: 8). Bu stratejinin ortaya çıkardığı “komşularla sıfır sorun” argümanı ise Türkiye'nin süregelen geleneksel dış politika anlayışından farklı olarak Ak Parti'nin dış politika stratejisinin yerleştirdiği bir politika olmuştur (Öniş ve Yılmaz 2009: 9). Çünkü

Davutoğlu'na göre Türkiye'nin yakın kara havzasındaki insan unsuru için hala bir siyasi merkezdir. Bir başka deyişle, yakın kara havzasındaki Osmanlı bakiyesi Türkiye'yi onları bulundukları yerde koruyacak bir güç ya da muhtemel bir tasfiye hareketi karşısında sığınılacak bir barınaktır. Bu durum, önemli Davutoğlu'nun güç parametrelerinden olan tarih unsurunun kendi ağırlığını hissettirmesidir. Bu noktada, Türkiye'nin bölgesel manada daha büyük ölçekli dış politika ufuklarına açılması için öncelikle yakın kara havzasındaki sınır komşuları ile olan ilişkilerini yeniden düzenlemesi gerekmektedir. Çünkü yakın sınır komşuları ile sürekli bunalımlar yaşayan bir ülke bu sınırları aşan bölgesel ve küresel politikalar üretmez. Ortadoğu örneğinde İran, Suriye ve Irak'la sürekli çatışan bir dış politika konjonktürünün vereceği zararları dengeleyecek hiç bir alternatif ittifak politikası yoktur (Davutoğlu 2001: 143).

Şaban Çalış ise “Komşularla Sıfır Sorun” politikasını; “tüm ülkelerle iyi niyet kazan kazan temeline dayalı ilişkileri olan, bölgesel sorunlara sadece aktif değil proaktif müdahale eden, küresel bir oyun kurucu olarak uluslararası politikalarda etkin bir şekilde yer alan, olayların nesnesi değil öznesi olacak çok taraflı ve çok yönlü bir politika” olarak tarif etmektedir (Çalış 2010: 79). Bu politikanın çıkış noktası Türkiye'nin öncelikle kendi yakın çevresiyle iyi ilişkilere sahip olması ve daha sonra hem bölgesel hem de küresel bir güç olması amacına dayanmaktadır (Erkmen 2011: 23).

Bu stratejiye göre uluslararası çapta etkin olmanın yolu bölgesel etkinlikten, bölgesel manada etkin olmanın yolu ise öncelikle komşuları ile arasında rasyonel ilişkiler kurabilmekten geçer. Komşulardan kaynaklanan dış politika riskinin azaltılması için karşılıklı bağımlılık ilişkisini artıracak hamleler yapılmasını gerektirir. Özellikle, ekonomik ve kültürel nitelikli mekanizmalar siyasi merkezlerden kaynaklanan gerginlikleri azaltacak ve Türkiye'ye alternatif politikalar oluşturma olanağı verecektir (Davutoğlu 2001: 146). Bu noktada göz ardı edilen şey siyasi merkezlerin haricinde uluslararası sistemin getirebileceği tehditler ve sınırlamalardır. Neorealizm, karşılıklı bağımlılığın barışın her an bozulabileceği anarşik bir yapıya sahip ortamda gerginlikleri ortadan kaldıracaklarını öngörmez (Waltz 1979: 106).

Ak Parti'nin dış politikadaki temel stratejilerini derinlemesine anlamak için Ahmet Davutoğlu'nun 2009 yılında SETA Washington konuşması ve 2010 yılı Foreign Policy dergisinde yayımlanan makalesi önem arz etmektedir. Davutoğlu Türk dış politikasına hakim olan üç metodolojik yaklaşım ve beş operasyonel prensipten bahsetmektedir; İlk metodolojik yaklaşım, “vizyon odaklılık”: Kriz odaklı bir yaklaşım yerine krizlerin çıkış sürecinde ve çözülmesinde etkin rol almaya dayalı bir yaklaşım. İkinci metodolojik yaklaşım ise “tutarlılık ve sistematiklik”: Bir başka deyişle, Türkiye'nin Orta Doğu politikasının Kafkas politikasına karşı olmaması yani birbirleriyle tutarlılık sergilemesi durumu. “Yeni diplomatik üslup” ise Davutoğlu'nun bahsettiği üçüncü metodolojik yaklaşımdır: Buna göre, Türkiye sahip olduğu etkili askeri güce rağmen, bunu bir tehdit olarak kullanmaz ve geliştirdiği yeni diplomatik üslup ve dil ile bölgesel ve uluslararası siyasette yumuşak gücünü artırma yoluna gider (Davutoglu 2010).

Davutoğlu ayrıca beş adet operasyonel prensipten bahsetmektedir; İlk prensip, özgürlük / demokrasi - güvenlik dengesidir. Rejimler meşruiyetini güvenlik ve özgürlüğü birlikte sağlayabildikleri ölçüde sağlarlar ve bunlardan biri diğerinin pahasına olmamalıdır. İkinci prensip, “komşularla sıfır sorun” prensibi: Buna göre, gelişen ekonomik karşılıklı bağımlılıklarla birlikte Türkiye komşularıyla iyi ilişkiler içinde olmalıdır. Üçüncü prensip, “proaktif ve önleyici barış diplomasisi”: Krizler ortaya çıkmadan veyahut kritik noktalara gelmeden önce önlemler alınmalıdır. “Çok boyutlu dış politika” prensibi: Bu prensibe göre, farklı uluslararası aktörlerle eş zamanlı ve uyumlu bir dış politika olması gerektirir. Operasyonel dış politika prensiplerinden sonuncusu “ritmik diplomasi”dir: Türkiye uluslararası ilişkilerde, örgütlerde ve sorunlarda hem daha hareketli ve etkin olmalı hem de bunun yanında bu hareketlerinde bir uyum olmalıdır (Davutoğlu 2009b).

İktidara geldiğinde manevra alanı çift kutuplu sisteme göre yüksek ve baskın güç ABD'nin müttefiki olarak bölgesinde nispeten rahat hareket alanına sahip Ak Parti hükümeti, uluslararası sistemin bu yapısını “yumuşak güç” unsurlarını devreye sokarak ekonomik anlamda fırsata çevirmeye çalışmıştır. Statik Soğuk Savaş ilişkilerinin olmadığı bir döneme denk gelen Ak Parti İktidarında Türkiye çıkarlarını ve araçlarını

Soğuk Savaş sonrası döneme göre yeniden tanımlandı. 1990'ların sonunda içerideki güvenlik ve ekonomik endişenin azalması Türkiye'ye proaktif, çok katmanlı ve çok merkezli bir dış politika anlayışı edinmesinde rol oynadı (Özdemir 2010: 27). Rasyonel bir aktör olarak Türkiye, komşularıyla ilişkilerini geliştirerek böylece ekonomik gelişimini sağlayarak hem gücünü artırma hem de bölge kaynaklı güvenlik sorunlarını çözme noktasında dış politikasını geliştirmiştir. Fakat, güvenlik endişesi ortaya tekrar çıktığında yumuşak gücün devreden çıkacağı, neorealist bakış açısıyla hayatta kalmanın dış politikanın merkezine oturacağı zamanın gelmesi uzun sürmemiştir.

Türkiye yukarıda da belirtildiği gibi dış politikasını bölge odaklı ve yumuşak gücün kullanımına dayalı olarak yürütmekte iken beklenmedik bir durumla karşılaşmış ve Ortadoğu coğrafyasında otokratik yönetimlere karşı halk ayaklanmaları, “Arap Baharı”, Tunus'ta başladığında bu yeni duruma Ak Parti temkinli yaklaşmıştır. Batı'nın tepkilerini görmeden kendi tepkisini ortaya koymamıştır. Batı'nın ayaklanmalarda halktan yana tavrını koyması Ak Parti'nin de halklar nezdinde tavır almasını sağlamıştır (Çiçekçi 2012: 321). Bu tavrını, Ak Parti 2011 yılında yani Arap Baharının Ortadoğu coğrafyasında ortaya çıkmaya başladığı dönemde hazırladığı seçim bildirgesinde Ortadoğu'ya ayrı bir yer ayırarak ortaya koymuştur (Adalet ve Kalkınma Partisi 2011);

“Ortadoğu bölgesiyle olan derin ve tarihi ilişkilerimiz Türkiye'nin yeni dış politika vizyonuna güç katan bir unsurdur. Türkiye'nin bu bölgede sahip olduğu tarihi birikim, coğrafi konum ve kültürel derinlik bizim için önemli bir stratejik değerdir. Türkiye ne Balkanlarda ne Ortadoğu'da harici yahut yapay bir aktör değildir. Bu coğrafyanın asli bir parçasıdır. Ortadoğu'da devrim mahiyetindeki değişimlerin yaşandığı bir dönemde Ak Parti olarak biz bölgede barış ve istikrarın korunmasını, çatışmaların önlenmesini ve halkın meşru taleplerinin karşılanmasını destekliyor ve bu çerçevede adımları atıyoruz”.

Diğer taraftan, seçimin ardından yaptığı Balkon Konuşmasında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan yeni dönem Türkiye dış politikasının Ortadoğu odaklı olacağını sinyallerini vermiştir (<http://t24.com.tr/haber/erdoganin-3-balkon-konusmasinin-tam-metni-74-milyonun-hukumeti-olacagiz/150677>, 13.07.2013'de erişildi);

“Gözlerini Türkiye'ye çevirmiş, gelecek haberleri takip eden, Bağdat, Kahire, Saraybosna, Bakü, Lefkoşe ve diğer tüm dost ve kardeş halkları buradan muhabbetle selamlıyorum... İnanın bugün İstanbul kadar, Saraybosna kazanmıştır. İzmir kadar Beyrut kazanmıştır. Diyarbakır kadar, Batı Şeria, Gazze kazanmıştır. Bugün Türkiye kadar, Ortadoğu, Kafkasya, Balkanlar kazanmıştır. Bugün demokrasi kadar, barış, adalet ve istikrar kazanmıştır”

Dış politikadaki stratejinin anlaşılması bakımından, 2011 seçim bildirgesi ve Balkon Konuşmasında da görüldüğü gibi Ak Parti 2002 yılında ortaya koyduğu yumuşak güç bileşenlerine yine büyük önem vererek Ortadoğu politikasına yoğunlaşacağını göstermiştir. Ayrıca Ortadoğu’da yaşanan değişimlerde “otoriter rejimler” ve “halk” arasında bir seçim yapılacaksa bu seçimini halktan yana kullanacağını işaretlerini vermiştir. Açıkça rejim değişikliği taleplerinin desteklendiğine yönelik bir söylem 2011 seçim bildirgesinde yer almasa da “halkın meşru talepleri” denilerek Ak Parti bölgede bu yönde yeni bir yapılanmayı destek vereceğini belirtmiştir. Bu desteği daha belirgin kılmak amacıyla 12 Eylül 2011’de Başbakan Erdoğan ve yedi bakan Mısır, Tunus ve Libya turuna çıkmış, bu ülkelerde yeni kurulmakta olan rejimlere siyasal ve ekonomik ilişkileri güçlendirme amacına yönelik Türkiye modelinin altı çizilmiştir (Yeşilyurt 2013: 429). Arap Baharı örneğinde görüldüğü üzere, Türkiye inişli çıkışlı da olsa sahip olduğu demokrasi tecrübesiyle Arap Dünyasında yeni ortaya çıkan sosyal ve politik hareketlere ilham kaynağı olmayı hedeflemiştir. Bu hedefle, bölgede liderlik yapabileceğini, düzen kurucu ve sorun çözücü kimliğini kullanarak ve bölge ülkeleri üzerinde etkili olabileceğini düşünerek dış politika eylem ve söylemlerini geliştirmiştir (Köse 2011:629).

Fakat Arap Baharının ortaya çıkışı Türkiye’nin Ortadoğu politikasını ve Ortadoğu’da bulunan ülkelerle olan ilişkilerini etkilemiştir. İktidara geldiğinden bu yana devletlerle ilişkilerini geliştiren Ak Parti hükümeti, Arap Baharının ardından iyi ilişkileri olduğu devletlerin rejim değişikliklerine uğraması veya Suriye gibi uğramak üzere olması, Ortadoğu politikasının yeniden gözden geçirilmesine ve farklı toplumsal gruplarla iletişim halinde olunması gerekliliğine yol açmıştır (Ayhan 2013)

4.1.2. Ak Parti'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politika yaklaşımları

Ak Parti döneminin Ortadoğu'ya yönelik dış politika yaklaşımındaki temel stratejiler yine Davutoğlu'nun söz konusu kitabında öne sürdüğü görüşler çerçevesinde şekillenmiştir. Bu görüşler doğrultusunda Ortadoğu'ya yönelik temel yaklaşım; ekonomik, ulaşım, sınır ticareti gibi araçların yani Halep'in Gaziantep'e entegre olmasının sorunların çözümünde askeri yöntemlerden daha etkili olacağı savunulmaktadır (Davutoğlu 2001: 146). Bu yol haritasını çizerken Davutoğlu, Türk politik elitinin kendi tarihi ve kültürüyle barışmasını ve ülkeyi coğrafi, kültürel, tarihi ve medeniyet olarak belirlenen kendi jeokültürel konumuna göre sıkıca oturtmayı amaçlamaktadır. Bu demek oluyor ki Türkiye'nin jeopolitik açıdan merkez ülke olarak hareket etmesinin yanında İslam medeniyetinin canlanmasında liderlik etme rolü de bulunmaktadır (Kardaş 2010: 124). Yani, artık Türkiye en batıya gitmek için yayını en doğuya germiş bir dış politika anlayışına sahiptir. Türkiye dış politika tarihi açısından bakıldığında da artık "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur" düşüncesinin değiştiğini ve barış ve sorunsuz ilişkiler geliştirilerek Türkiye'nin küresel bir güç yapılması vizyonuna geçildiği görülmektedir (Bal 2010: 43). Türkiye'nin tasvirini doğru yapmanın bile bu vizyona hizmet edeceğinin altını çizen Davutoğlu, Türkiye'yi "bu asrın başında Avrasya üzerinde egemen olan sekiz çok uluslu imparatorluk yapısından (diğerleri İngiltere, Rusya, Avusturya-Macaristan, Fransa, Almanya, Çin ve Japonya'dır) birini oluşturan Osmanlı Devleti'nin mirası üzerinde kurulmuş modern bir ulus devlet" olarak tanımlar ve bu tanımlamanın örneğin Türkiye'nin neden Bosna, Kafkasya ve Ortadoğu'daki bunalım alanlarına ilgisiz kalamadığı ve kalamayacağına dair soruların önünü açacağını belirtir (Davutoğlu 2001: 7-8). Neorealizm bu noktada devreye girmektedir. Waltz 2000 yılında yazdığı makalesinde ABD'nin süper güç olduğu tek kutuplu istikrarsız sistemin bu sayılan devletlerin biri veya daha fazlası tarafından değiştirebileceğini öngörmektedir (Waltz: 2000: 29). Sistemin yapısında oluşabilecek bir değişimin Türkiye'nin dış politikasındaki özellikle Orta Doğu'daki manevra alanını kısıtlaması kaçınılmazdır.

Davutoğlu Ortadoğu'nun Soğuk Savaş'ın kendine has şartları tarafından belirlenen özelliklerini şöyle tanımlar (Davutoğlu 2001: 135);

- 1- İdeolojik nitelikli jeokültürel kutuplaşma,
- 2- Petrol eksenli jeoekonomik yapılanma,
- 3- Küresel stratejik rekabeti yansıtan jeopolitik hat ayrışması,
- 4- İsrail'in kurulması ile doğan ve gittikçe tırmanan bölge içi siyasi/kültürel çatışma alanı.

Soğuk Savaş sonrası yani 1980'li yıllardan itibaren bu özellikler değişmeye ve dönüşmeye başlamıştır. İdeolojik nitelikli jeokültürel kutuplaşma yerini din ve medeniyet temelli bir kutuplaşmaya dönüşmüştür. Zira Ortadoğu'nun değişmeyen çelişkisi sömürgeci dönemden sonra ortaya çıkan devlet yapılarının şekillendirdiği siyasi coğrafya ile fiziki coğrafyanın belirlediği jeopolitik hatlar arasındaki uyumsuzluktur. Bu uyumsuzluk bölge içi bunalımların en temel sebeplerindendir. Bu sebeple, bölgenin neredeyse bütün sınır komşusu ülkeleri arasında ciddi anlaşmazlıklar vardır (Davutoğlu 2001: 136-140).

Davutoğlu'na göre; Soğuk Savaşın ardından ortaya çıkan dinamik uluslararası konjonktür ülkeleri kendi dinamizminin potansiyelini uluslararası dinamizmin potasında bir güç parametresi haline dönüştürebilmelerini gerekli kılmaktadır. Bunu yapabilmek için her iki dinamizmin kaynaklarını, mekanizmasını ve akış seyrini resmedebilen, açıklayabilen, anlayabilen ve anlamlandırabilen bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Böylelikle, kendi tarih ve coğrafya derinliklerinden kaynaklanan bir özgüvene sahip olmanın psikolojik gücü ile kendi dinamizmlerini bir güç oluşturma kanalına akıtmayı bilerek uluslararası dinamizmin dengeye dönüşmesi sürecinde belirleyici olabilen bir strateji performansı gösterilebilir (Davutoğlu 2001: 10-11).

Davutoğlu'nun şekillendirdiği dış politika artık karşılıklı ilişkiler dizisinden ziyade bir dizi iç içe geçmiş ve pekiştirici süreçler bütünü olarak algılanmaktadır. Türkiye bu bağlamda yumuşak gücüne bağlı olarak bölgesel güç olma rolünü de üstlenmiştir. Bu rolü üstlenirken bir hegemonik tavırdan ziyade bölgenin dinamiklerini temel alarak barış ve güvenliği inşa edecek kapsayıcı bir yaklaşım hedeflenmektedir (Aras 2009: 134). Eğer bölge kendi sorunlarına işbirliğine dayanarak kendi içinde çözüm bulamazsa, dünya gelip sorunlara müdahale edecektir ki; bu durum tarihteki

Afganistan, Irak gibi örneklerde kendisini göstermiştir (Laçiner 2010: 7). Ortadoğu kendi sorunlarını kendi çözemediğinde kendine has dinamikleri ve özellikleri anlaşılamayacağından sorunlar ancak geçici olarak ortadan kalkmış olacaktır.

Bu nedenlerin dışında Ortadoğu'nun Ak Parti açısından diğer bir önemi; Irak, İran ve Suriye gibi ülkelerle geliştirilecek olan ekonomik ilişkilerin Türkiye'nin güneydoğusunu da olumlu yönde etkileyerek gelişmesine katkıda bulunacak olmasıdır (Demirtaş 2013: 114). Bu nedenle, Ahmet Davutoğlu' da Türk Dış Politikasına dair teorik yaklaşımını pratiğe dökme aşamasında ilk olarak yapılması gerekenin Türkiye'nin etki alanlarının belirlenmesi gerektiğine vurgu yaparken Ortadoğu'yu ilk etki alanı içinde görmüştür. Davutoğlu'na göre dış politika stratejisini ileride uluslararası çevreye kademeli olarak açabilmesi için üç önemli jeopolitik etki alanı vardır. Bunlar (Davutoğlu 2001: 118);

- 1- Yakın kara havzası: Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar,
- 2- Yakın deniz havzası: Karadeniz, Adriyatik, Doğu Akdeniz, Kızıldeniz, Körfez, Hazar Denizi,
- 3- Yakın kıta havzası: Avrupa, Kuzey Afrika, Güney Asya, Orta ve Doğu Asya

Davutoğlu Ortadoğu'yu Türkiye'nin kara sınırlarının doğrudan irtibat halinde olduğu üç bölgeden biri olarak görmekte ve Türkiye'nin gerek tarihi birikimi gerek coğrafi konumu itibarıyla bu yakın havzanın ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtmektedir. Yakın kara havzasındaki oluşum ve gelişmeler Türkiye'nin dış politikasını doğrudan etkiler. Dahası, Türkiye'nin bu havzada sahip olduğu etkinlik uluslararası konum içindeki siyasi, ekonomik ve kültürel ağırlığını etkilemektedir. Fakat Ortadoğu'ya yönelik politika belirlenirken dikkat edilmesi gerekmektedir. Çünkü Ortadoğu'da sınırlar son derece kötü örülmüş bir duvarı andırmaktadır ve bu kötü örülmüş duvardan herhangi bir taşı oynatmanın duvarı yıkmak anlamına gelebileceğini bilen ve yıkılan duvarın altında kalmak istemeyen uluslararası aktörler değişik taşları eş zamanlı oynatarak duvarı yıkmadan yeni bir şekil vermeye çalışmaktadırlar. Böyle bir durumda, aktörler çeşitlenen diplomasi hamleleriyle pozisyonlarını esnek bir zeminde tekrar tekrar yeniden değerlendirirler, bu yüzden son dönemde ortaya atılan birçok bölge içi ittifak projesine rağmen kalıcı ittifaklar oluşturulamamıştır (Davutoğlu 2001:

119-223). Bununla birlikte her Arap ülkesi kendisinin olması gerekenden daha dar sınırlara hapsedildiğini düşünmekte ve stratejisini bu durumu yok etmek üzerine kurmaktadır.

Davutoğlu bu düşünceyi kitabında Suriye nezdinde ele almakta ve Suriye'nin kendisini Arapçılık fikrinin ve Arap kimliğinin doğduğu merkez olarak gördüğünü ve Pan-Suriye hedefini Pan-Arap hedefinin ön şartı olarak görerek Suriye merkezli kademeli bir Arap birliği fikrini ulusal stratejisi haline getirdiğini belirtmektedir. Ayrıca Suriye, kendisinden kopan doğal uzantılar olarak gördüğü Lübnan, Ürdün, Filistin ve Hatay'ı da kapsayan Şam merkezli ve Doğu Akdeniz eksenli Büyük Suriye'yi Pan-Arap idealinin kaçınılmaz ön şartı olarak görmekte fakat bu strateji Suriye'yi bir taraftan Arap olmayan bölge ülkeleri ile -Türkiye ve İsrail- ve bölgenin Arap unsurları ile karşı karşıya getirmektedir (Davutoğlu 2001: 361-362). Bu sebeple Türkiye, Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirirken uluslararası yapının baskıladığı veya sınırladığı zamanlarda bahsedilen sınır sorunları gibi güvenlik açısından önem taşıyan sorunların ortaya çıkabileceğini varsayarak hareket etme durumundadır.

Davutoğlu, genel olarak Arap dünyasındaki dış politika oluşumunu bir ring içinde karşı tarafa tamamen yıkıcı yumruk atmadan faullü darbelerle birbirini ringden düşürmeye çalışan yirmi boksörün mücadelesine benzetmektedir. Bu mücadelede her boksörün ayakta kalması kaçınılmaz olduğundan, bu mücadelenin dengesi ruhuna aykırı davranan boksörler kısa bir süre için ring dışına atılmaktadırlar. Davutoğlu benzetmenin ardından bu mücadelenin prensipleri üzerinde durmaktadır: Davutoğlu'na göre bu prensipler; hiçbir aktör tek başına bütün diğer boksörlerin mücadele alanını daraltan bir hamle yapamaz, ikinci olarak hiç bir aktör bu mücadele alanının iç dengelerini tümüyle sarsacak şekilde dış ittifaklara giremez. Ringin dışına bir süreliğine çıkarılan aktörün eski yerini alabilmesi ancak ve ancak dengeye tam bir uyum göstermesine bağlıdır (Davutoğlu 2001: 364). Ahmet Davutoğlu fikirleri göz önüne alındığında, yumuşak güce, ekonomik ve kültürel entegrasyona yaptığı vurgular ile “idealist” olarak gözükmese de rağmen kullandığı bu son benzetmesinde neorealizmin uluslararası sistemin aktörlerini yarışmacı olarak nitelendirmesi özelliği ve izlenen dengeleme politikasına yapılan vurgu kendini göstermektedir. Bu noktada neorealizmden farklı

olarak dikkate alınmayan husus uluslararası sistem ve onu yapısının boksörler üzerindeki etkisidir.

Diğer taraftan, Davutoğlu neorealizmin aksine devletlerin içsel özelliklerinin de hesaba katılması gerektiğine inanır. Davutoğlu'na göre Arap dünyası bu mücadele alanında belli aralıklarla iç bütünlüğünü sağlamak için ortak düşmanlara ihtiyaç duyar. Bu nedenle, Arap rejimleri için dış politika gereksinimlerinden birisi de ortak düşman olgusudur. Bu noktada Türkiye Arap dünyasındaki bu bunalımın oluşturduğu psikolojik / politik atmosferi yeterince iyi bir şekilde değerlendiremediği için 1990'lı yılların sonlarına doğru Ortadoğu'daki diplomasi labirentinde ciddi bir alan daralması yaşamıştır. Ayrıca, Davutoğlu'na göre, Ortadoğu'daki Arap rejimlerinde ortak bir nitelik olarak görülen kimi ülkelerde geleneksel, kimi ülkelerde de devrimci retorik ile meşru kılınan otokratik / karizmatik liderlik yapılanmasının kökenleri anlaşılmadan Ortadoğu politikasının detayları anlaşılamaz. Bu otokratik / karizmatik liderlik yapılanmasının üç sebebini sıralar Davutoğlu; bunlardan ilki bu ülkelerin çoğunun sağlam bir siyasi kültür oluşumu ve siyasi müesseseleşme olmaksızın devlet haline gelmeleridir. Yani, dini etnik kökeni ve dili aynı olan bu topluluklar ayrı ayrı devletler oluşturmalarının yegâne gerekçesi olarak güçlü liderliklerin ya da ailelerin ortaya çıkarak ya da çıkartılarak – siyasi- boşluğu doldurmaları kaçınılmaz olmuştur. İkinci sebep ise bölgeseldir; İsrail'in bölgedeki yayılmacı ve tehdit edici varlığı İsrail'e karşı yaptığı savaşları kaybeden Arapların bu tehdide karşı kuvvetli askeri ve siyasi liderliklerin gerekliliğine inandırılmışlardır. Üçüncü sebep ise uluslararası sistemle ilgilidir; bu toplumlar haklı, acı örnekler sonucunda uluslararası sistemin objektif ve adil bir mekanizmaya sahip olduğuna dair güvenlerini yitirmişlerdir. Oluşan güvensizlik psikolojisi karizmatik liderliklerin oluşturduğu istikrar görüntüsünde güvenlik sağlamaya yönelik bir atmosferin doğuşuna zemin hazırlamıştır (Davutoğlu 2001: 365-370).

Davutoğlu, Suriye'deki Hafız Esed'in vefatının bu totaliter / bürokratik diktatörlükler türünün ilk ciddi geçiş tecrübesi olduğuna dikkat çekmekte ve Suriye'deki Nusayri azınlığa dayalı siyasi elitin başa Beşar Esed'i getirerek totaliter / bürokratik yapıların cumhuriyetçi ve devrimci retoriğe rağmen aslına kabileci bir yapıya dönüştüklerini çarpıcı bir şekilde gösterdiğini belirtmektedir. Ak Parti Dönemi Türkiye

Suriye ilişkilerinde daha detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere, Türkiye Suriye ile ilişkilerini derinleştirirken, Suriye'nin sahip olduğu içsel özellikleri dikkate almadan kendi gücünü arttırmak amacıyla dış politikasını kurmuştur. Bu noktada daha çarpıcı olan Ahmet Davutoğlu'nun 2001 yılında yazdığı kitabında bu otokratik yapıların çözülmesiyle ortaya çıkması muhtemel yeni sorunlara işaret etmesidir. Davutoğlu, bu otokratik yapıların çözülmesi durumunda Arap dünyasında 1950'li ve 1960'lı yıllarda gözlenen siyasi hareketliliğe benzer bir dinamizm ve belirsizlik ortaya çıkabileceğini ve bu açıdan Ortadoğu'ya dönük stratejik ve taktik analizler ve planlar yapan aktörlerin bu değişimin ritmini ve sosyo-kültürel parametrelerini yeniden göz önünde bulundurmak zorunda kalacaklarını öngörmüştür (Davutoğlu 2001: 372). Bir nevi Arap Baharı öncesi Beşar Esed hiç gitmeyecekmiş gibi oluşturulan Suriye politikası ve sonrasında tamamıyla Beşar Esed'in gitmesi üzerine kurulan politikayı işaret etmiştir.

Davutoğlu'nun sahip olduğu geleneksel jeopolitik düşüncenin yanında müşterek güvenlik ve ekonomik bağılılık araçları onun dönemindeki Türk diplomasinin temel bileşenlerindendir (Kardaş 2010: 124). Bu stratejinin temeli 2002 seçim bildirgesinde atılmıştır. Ak Parti'nin 2002 seçim bildirgesinde yer alan (Adalet ve Kalkınma Partisi 2002);

“...partimiz, bölgesel güvenlik ortamının, ekonomik kalkınmaya önemli katkıda bulunduğu görüşündedir. Bu nedenle Türkiye, yakın çevresinde güven ve istikrarın tesisi için daha fazla çaba sarf edecek, komşularıyla diyaloga dayalı ilişkiler sürdürme çabasını artıracak, böylelikle bölgesel işbirliğinin gelişmesine daha fazla katkıda bulunacaktır.”

ibaresi bu stratejinin temel felsefesini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan özellikle Davutoğlu'nun genel çerçevesini belirlediği 2007 yılı seçim bildirgesinde de Ak Parti'nin dış politikaya yönelik yaklaşımları açıkça belirtilmiş, tarihi birikim, coğrafi ve kültürel derinlik, stratejik konum iyi belirlenmiş ve bütüncül bir çerçeveye oturtulmuş bir dış politika gerekliliğini ortaya koyduğu vurgulanmıştır (Adalet ve Kalkınma Partisi 2007). Bir başka deyişle, sorunlar iki yönlü değil çok boyutlu olarak küreselleşme entegrasyonu içinde düşünülmüştür. Jeopolitik yumuşak gücün önemiyle birlikte Türkiye ne kadar çok eksenli hareket ederse kendi güvenliği bağlamında o kadar güçlü olur anlayışı Ak Partiyle birlikte öne çıkmıştır (Keyman 2011: 228). Kimi dış politika

uzmanları da buna paralel olarak Ak Parti'nin dış politika anlayışının statükoyu lehe çeviren, proaktif ve oyun kurucuları markaja alan bir anlayış olduğunu ve stratejik derinlik konseptinin, yakın çevre siyasetinin, komşuluk siyasetinin küreselleşmenin getirdiği yenedünya şartlarına bir reaksiyon ve bir cevap olduğunu vurgulamışlardır (Kınıklıoğlu 2011: 234). Neorealizm açısından değerlendirildiğinde ise, düzen ve organizasyon yoksun bir yapıya sahip uluslararası ilişkilerin yapısında (Waltz 1979: 89), Türkiye politikalarını yapısal baskılara uydurup, Soğuk Savaş sonrası oluşan yapısal değişikliğin sunduğu fırsatlardan istifade ederek Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirerek gücünü artırmak istemiştir.

Ak Parti içerisinde dış politika süreçlerinde önemli bir isim olan Başbakanlık Başdanışmanı İbrahim Kalın'a göre de; Türkiye bu politikaları izlerken sahip olduğu enerji ve güvenlik kavşağındaki konumu, jeopolitik pozisyonu, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası dâhil ülkenin tarihi gibi değişmez verileri ve genç bir nüfus, demokrasi, güçlü bir sivil toplum, Türkiye'nin Avrupa'nın 6. ve dünyanın 17. büyük ekonomisi olması gibi değişken verilerden aldığı güce dayanarak hareket etmiştir (Kalın, 2009). Bu hususta 2009 yılında yazdığı makalesinde de Davutoğlu, Türkiye'nin dış politikasının dört sacayağı olduğunu ve bunların; ilk olarak güvenliğin bölünmezliği, yani güvenlik politikasının sıfır toplamı bir oyun olmadığını vurgulamış; ikinci sacayağını ise diyalog ve sorunların diplomasi ve politik etkileşimle çözülebilmesi; üçüncü olarak da, ekonomik olarak bağlılık ve sonuncu sacayağı ise kültürel uyum ve karşılıklı saygıdır olarak belirlemiştir (Davutoğlu 2009a: 12-13).

Gerçekte bu dış politika sacayaklarının öncesinde bölgesel manada bakıldığında Davutoğlu'na göre Türkiye'nin Arap dünyasına karşı politikalar geliştirirken dikkat etmesi gereken noktalar söz konusudur:

“Öncelikle Türkiye Arap dünyasının nabzını sürekli tutabilmeli, Arap toplumlarının bünyesindeki sosyal, kültürel ve siyasi değişimin ritmini yakalayabilen bir bakış diplomasinin ön hazırlık aşaması olarak geliştirmelidir. Bu yapılırken Arap toplumlarını tek bir kategoriye indirgeyen genellemeci ve yüzeysel yaklaşımdan kaçınmalıdır. Aksi takdirde, Arap dünyasını bir blok olarak görme temayülü ile karşı

milliyetçilik duygularını pekiştirir. Karşı milliyetçilik akımlarının yükselmesi Türkiye açısından bölgesel politikada en tehlikeli konjonktürün oluşması anlamına gelmektedir. Çünkü milliyetçilik hareketlerinin yükseldiği bir Ortadoğu'da Türkiye bölgede doğrudan etki kuramaz ve diğer aktörlere bağımlı politikalar oluşturmaya mahkûm kalır. Ortadoğu'da yönelik politika yapımında karşılaşılması muhtemel bir diğer tehlike ise geniş cepheli bir bloklaşmanın karşısında kalmaktır. Bunu engellemek için Arap ülkeleri ile teke tek yürütülen ikili ilişkiler çeşitlendirilmeli ve karşılıklı çıkar alanları genişletilmeli ve derinleştirilmelidir. Zaruri bir kutuplaşma ihtimalinde ise bölgedeki Arap olmayan diğer Müslüman ülke olan İran ile ilişkilere dikkat edilmelidir. Çünkü Türk-Arap ilişkilerinin tıkanıdığı noktada Türk-İran ilişkileri bölgede yalnızlaşmayı engelleyebilecek tek faktördür. Arap dünyasına yönelik geliştirilen politikalarda dikkat edilmesi gereken bir başka konu ise Türkiye'nin Arap kamuoyu tarafından küresel dengelere dayalı başka ülkelerin hesaplarının pivot –eksen- ülkesi gibi görülmesi tehlikesidir. Çünkü bu durum küresel aktörün kimliğinden bağımsız olarak Türkiye'nin bölgesel imajını ve etkinliğini zaafa uğratar. Bu tür bir algılamamanın önüne geçebilmek için yatay iletişim ve kamuoyu oluşturma mekanizmaları etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Bir başka deyişle üst düzey diplomatik temaslardaki etkinliklerin dışında yatay iletişim etkinliği de kazanılmalıdır.” (Davutoğlu 2001: 414-416).

Aynı şekilde, Şubat 2010'da yaptığı bir konuşmada Recep Tayyip Erdoğan uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımlılığı ve çok boyutlu iş birliğinin gereğine vurgu yaparken Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerde ön yargılardan artık uzaklaşıldığını ve ekonomik işbirliğine ve istikrara yönelik adımlar atıldığını belirtiyordu (<http://www.usakgundem.com/haber/49735>, 11.07.2013'de erişildi). Ak Parti yumuşak güç kullanımı bakış açısıyla ekonominin bu gücünün en önemli unsurlarından biri olduğuna vurgu yapmakta ve bunun yanında ilk adımı atan kazanır mantığını dış politikaya yansıtmaya çalışmıştır (Berber 2009: 314).

Bu çerçevede Türkiye bir yandan AB adayı olmaktan bir yandan da İslam ile demokrasiyi bağdaştırmaktan kuvvet alarak Filistin davasına sahip çıkmanın verdiği rüzgârla Arap halkları nezdinde bölgede yükselmiştir (Oran 2013: 132). Olaylardan uzak kalarak değil bölgesel sorunları bizatihi kendisi yönlendirerek ya da tek tek çözerek komşularından başlayarak kendisine bir istikrar alanı yaratmayı amaçlamıştır (Çalış 2010: 98). Ayrıca bu dönemde güvenlik ihraç eden ülke düşüncesi ortaya çıkmıştır (Balcı 2010: 37).

Ak Partinin Ortadoğu'ya yönelik bu dış politika stratejisinde ekonominin yumuşak gücün önemli unsurlarından biri olarak kullanımı vurgulanırken bölge ile yapılan ihracat ve ithalat rakamlarının 2003-2012 yılları arasındaki değişimi de bu stratejiyi destekler niteliktedir:

Tablo 4.1: Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat (TÜİK İhracat)

Ülke Grubu	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
TOPLAM	151 796 484	152 461 737	134 906 869	113 883 219	102 142 613	132 027 196	107 271 750	85 534 676	73 476 408	63 167 153
A-AVRUPA BİRLİĞİ (AB 28)	63 030 725	59 398 377	62 589 257	52 934 452	47 228 119	63 719 097	60 754 022	48 148 628	41 532 953	36 698 919
B-TÜRKİYESERBEST BÖLGELİ	2 412 941	2 294 934	2 544 721	2 083 788	1 957 066	3 008 061	2 942 876	2 967 219	2 973 224	2 563 637
C-DİĞER ÜLKELER	86 352 819	90 768 426	69 772 890	58 864 980	52 957 428	65 300 038	43 574 852	34 418 829	28 970 231	23 904 597
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	14 214 791	14 166 917	12 734 548	11 124 225	11 103 289	15 349 405	10 487 161	7 747 790	5 687 313	4 389 349
2-Kuzey Afrika	10 042 370	9 443 604	6 700 805	7 025 168	7 415 776	5 850 262	4 029 683	3 096 665	2 544 398	2 203 356
3-Diğer Afrika	4 103 985	3 913 246	3 633 016	2 257 898	2 738 866	3 212 341	1 946 661	1 469 127	1 086 849	764 791
4-Kuzey Amerika	6 575 965	6 662 554	5 459 299	4 242 435	3 578 829	4 801 535	4 540 601	5 439 399	5 275 698	5 206 705
5-Orta Amerika ve Karayipler	1 004 173	769 630	626 293	597 975	621 826	828 687	548 835	548 451	410 753	333 715
6-Güney Amerika	2 127 020	2 191 084	1 840 351	1 237 356	677 599	901 401	513 719	340 598	273 783	192 754
7-Yakın ve Orta Doğu	35 578 629	42 451 153	27 934 772	23 294 873	19 192 808	25 430 395	15 081 322	11 315 751	10 184 230	7 921 284
8-Diğer Asya	12 018 234	10 574 649	10 199 361	8 580 833	6 705 544	7 074 123	5 227 250	3 941 556	3 028 878	2 544 121
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	538 502	490 339	480 755	402 591	361 640	435 326	342 812	327 020	270 794	264 495
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	149 150	105 250	163 690	101 627	561 251	1 416 562	856 809	192 474	207 536	84 026

Tablo 4.2: Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat (TÜİK İthalat)

Ülke Grubu	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
TOPLAM	251 650 642	236 545 141	240 841 676	185 544 332	140 928 421	201 963 574	170 062 715	139 576 174	116 774 151	97 539 766
A-AVRUPA BİRLİĞİ (AB 28)	92 445 337	87 657 462	91 439 406	72 391 053	56 616 302	74 513 444	68 472 309	59 447 587	52 781 362	48 130 900
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	1 267 869	1 045 827	1 038 057	878 447	965 287	1 334 250	1 223 729	944 142	760 060	811 460
C-DİĞER ÜLKELER	157 937 436	147 841 852	148 364 213	112 274 832	83 346 833	126 115 880	100 366 676	79 184 445	63 232 729	48 597 406
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	41 321 223	37 206 446	35 668 228	30 101 101	25 779 110	44 090 824	34 176 070	25 634 804	20 300 337	15 721 697
2-Kuzey Afrika	3 508 467	3 308 343	3 342 055	3 098 091	2 237 693	3 535 990	2 285 434	1 676 694	1 584 201	1 169 948
3-Diğer Afrika	2 522 630	2 613 447	3 424 658	1 725 916	1 700 198	2 060 486	2 821 104	2 233 388	1 632 270	1 428 470
4-Kuzey Amerika	13 952 864	15 084 268	17 345 670	13 234 069	9 513 149	13 404 016	9 032 926	6 935 690	5 822 698	5 114 159
5-Orta Amerika ve Karayipler	1 362 167	1 069 126	903 455	622 763	475 745	560 444	448 291	334 966	287 280	209 040
6-Güney Amerika	3 665 676	4 079 580	4 500 367	2 942 329	2 286 192	3 259 762	2 671 179	2 130 616	1 747 404	1 271 462
7-Yakın ve Orta Doğu	22 213 970	21 410 008	20 439 413	13 010 828	7 133 985	13 145 164	10 148 760	8 640 862	6 066 417	4 268 767
8-Diğer Asya	54 648 466	49 602 022	53 143 945	40 343 434	28 748 748	37 616 399	33 658 278	25 657 979	20 581 162	15 500 398
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	1 318 247	861 022	806 922	493 033	647 843	876 169	671 742	398 688	321 399	301 553
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	13 423 725	12 607 589	8 789 500	6 703 268	4 824 170	7 566 626	4 452 892	5 540 758	4 889 561	3 611 913

Yukarıda ki Tablo 4-1. ve Tablo 4-2.'de görüleceği gibi Ak parti döneminde Türkiye bölge ile olan ilişkilerinde tarihi derinlik, coğrafi derinlik ve stratejik derinlik vurgularını (Akgün 2009: 297) büyük ölçüde ekonomik ilişkiler çerçevesinde de gerçekleştirmeye çalışarak bölgede yumuşak gücünü harekete geçirmiştir. Bu açıdan komşulara verilen önem, yakından uzağa bir yakınlaşma stratejisi olarak değerlendirilebilir. Bu yakınlaşma aracı olarak diplomasi Ak Partinin etkili bir şekilde kullandığı araçlardandır (Göktepe 2009: 341).

Yakından uzağa olan anlayış zaman zaman uluslararası camianın şüphe ile baktığı bazı ülkeler ile ekonomik ilişkilerini devam ettirmesini de sağlamakta, bu durum bu ülkelerin -ki Suriye ile 2002- 2011 arası ilişkiler buna iyi bir örnektir- uluslararası camiaya tekrardan kazandırılması amacıyla pragmatik bir yaklaşımdır. Suriye veya Arap Dünyasından bakıldığında Türkiye, Batı ile ilişkileri iyi olan bir ülke olduğu için önemlidir (Kürkçüoğlu 2009: 25). Aynı şekilde yakın sınır komşuları ile sürekli sorunlar yaşayan bir ülkenin bu sınırları aşan bölgesel ve küresel politikalar üretebilmesi imkansızdır (Davutoğlu, 2001: 144). Çünkü Türkiye istese de istemese de kendi etrafında en az 400 sene idare ettiği bir coğrafyanın içindedir, bu nedenle akrabalık ve kültürel bağlarının olduğu bu bölgede etkili bir politika izlemesi doğaldır (Erhan 2009: 53).

4.1.3. Ak Parti'nin dış politikasında Ortadoğu

Türkiye'nin son dönemlerde bulunduğu coğrafyada yumuşak gücün kullanılarak etkin olunması politikası, Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dış İşleri ve Ordunun da mutabık olduğu politikanın temel stratejisini oluşturmuştur (Aydın 2010: 26). Özellikle 11 Eylül olayları sonrasında her türlü dış siyasal gelişmenin güvenlikleştirme olarak algılandığı dönemde –uluslararası sistemin izin verdiği ölçüde- Ak Parti özellikle Ortadoğu siyasetinde güvenlik odaklı dış politikadan çıkıp güvenlik olarak algılanan sorunları diplomasi, kültür ve ekonomik araçlarla çözümleme yoluna gitmeye çalışmıştır (Aknur ve Ersoy 2012: 147). Bu argüman çerçevesin aşağıda Tablo 4-3'de de görüleceği gibi Ak Parti'nin bölge ülkeleriyle yaptığı Anlaşma sayısı ve Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi kurduğu ülkeler yumuşak gücün kullanımının nasıl bir enstrümana dönüştürüldüğünü göstermektedir;

Tablo 4-3: Bölge Ülkeleriyle Yapılan Anlaşmalar (T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü)

ÜLKE	MEKANİZMA	KURULUŞ TARİHİ	TOPLANTILAR	ANLAŞMA SAYISI
Irak	Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK)	10.07.2008	17/18.09.2009 İstanbul 15.10.2009 Bağdat	48
Suriye	Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK)	22.07.2009	13.10.2009 Halep/Gaziantep 23.12.2009 Şam 02/03.10.2010 Lazkiye 20/21.12.2010 Ankara	50
Türkiye-Suriye-Ürdün-Lübnan	Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi (YDDİK)	10.06.2010	25.09.2010 New York	-
Lübnan	Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK)	24.11.2010	-	-
Mısır	Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK)	12/14.09.2011	12/14.09.2011 Kahire 17/18.11.2012 Kahire	40
Tunus	Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK)	25.12.2012	06.06.2013 Tunus	21

Tablo 4-3’de de görüldüğü üzere Türkiye’nin en fazla diplomatik faaliyet yürüttüğü ülkelerden biri Suriye’dir. Bu noktada özellikle Davutoğlu’nun Suriye’ye bakış açısının bilinmesi Suriye’yle geliştirilen ilişkilerin anlaşılmasını sağlayacaktır. Davutoğlu’na göre Türkiye, Suriye ile olan ilişkilerini daha büyük ölçekli bir Doğu Akdeniz politikasının ve bu politikanın dayandığı bir deniz stratejisinin parçası olarak değerlendirmelidir ve bölge ile doğrudan ve dolaylı ilgili bunalım alanları ve denge politikalarını birlikte ele almalıdır. Türkiye manevra alanını daraltacak kalıcı ikili kutuplardan kaçınarak oluşabilecek karşı denge grupları engellemeli ve mümkün olan en geniş alanda bölgesel politikalar geliştirmelidir (Davutoğlu 2001: 202).

Davutoğlu’nun 2000’li yılların başlarında kitabını yazdığı düşünülecek olunursa; Davutoğlu o dönemin Türkiye Suriye ilişkilerini iki komşu ülke arasında benzeri az görülecek ve hiçbir rasyonel diplomasi anlayışına sığmayacak bir atalet ve inisiyatifsizlik örneği olarak nitelendirerek eleştirmektedir. Her iki ülke de bir diğerinin en uzun kara sınırına sahiptir ve Türkiye Suriye’nin kuzeye ve batıya, Suriye de Türkiye’nin güneye açılan kapısı niteliğindedir. Dolayısıyla potansiyeli takriben denk olan dost komşularla diplomasi yürütmek ve gücü yoklanabilen düşman taraflarla savaş yapmak kolaydır. Zor diplomasi, potansiyeli denk olmayan dostlarla girişilen ittifak ilişkilerinde ve mayınlı alanda seyreden gergin komşuluklarda söz konusu olur. Bu nedenledir ki Türkiye’nin diplomatik başarısı Pakistan’la ya da Çin’le yürütülen ilişkilerde değil, Yunanistan’la, Suriye’yle, İran’la, ABD ve Almanya’yla yürütülen ilişkilerde belli olur (Davutoğlu 2001: 403).

Davutoğlu, yukarıda ifade edilen yaklaşım çerçevesinde su meselesinin Türkiye Suriye arasında aktif bir çatışma alanı yaratmayacağını düşünmektedir çünkü Suriye Türkiye ile savaşı göze alarak su meselesinde mesafe alamayacağını farkındadır ve hiçbir sıcak çatışma Fırat ile Dicle’yi Türkiye’nin denetimi dışına çıkaracak sonuçlar doğurmaz. Bununla birlikte su meselesi Türkiye’nin ilgisinin Balkanlar ve Kafkaslar’da olduğu zamanlarda diplomatik baskı aracı olarak kullanılıp Türkiye’nin diplomatik ve askeri dikkatinin bu bölgelerden çekilmesi gerektiği zamanlarda gündeme getirilmektedir. Dolayısıyla bir komşuyu yok saymak ya da sürekli bir gerginlik diplomasisi yürütmek bir zaafın göstergesidir. Suriye ile ilişkilerde yapılması gereken

iki ülke ilişkilerinin özellikle ekonomik alanda geliştirilmesidir. Böylelikle Anadolu potansiyeli doğal uzantısı şeklindeki güney alanlarına daha etkin bir şekilde nüfuz edebilir ve ekonomik çıkar alanı oluşturularak gergin siyasi ilişkiler önlenabilir (Davutoğlu 2001: 404).

Davutoğlu söz konusu kitabında Suriye politikasını değerlendirirken özellikle bölgede dikkat edilmesi gereken iç dengelere vurgu yapmıştır. Buna göre Ortadoğu'nun tarihi güç eksenleri Türkiye, Mısır ve İran dış üçgeninden oluşurken; Suriye, Irak, Suudi Arabistan iç üçgeni ise bu dış üçgenin dengelerine göre hareket etmektedir. Bu durumda, Türkiye hangi gerekçe ile olursa olsun bu üçlü dengelerde ikili kutuplarla karşı karşıya kalmayacak bir esneklik içinde olmalıdır ve mutlak surette bu dengeler göz önünde bulundurulmalıdır. Buna göre bir ülke ne kadar güçlü olursa olsun Ortadoğu'daki bu hassas üçlü dengelerde yalnız kalmanın yükünü kaldıramaz ve Ortadoğu'da diplomatik esneklik altyapısından yoksun hiçbir askeri üstünlük kalıcı bir zafer getirmez (Davutoğlu 2001: 405). Bu noktada neorealizm açısından eksik olan şey uluslararası sistemin yapısının, baskın aktörünün ve onu dengeleme potansiyeli olan aktörlerin Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarına yapacağı etkidir. Waltz, yapının devletleri şekillendirip onları itip kakacağına inanır. ABD'nin, baskın güç olduğu tek kutuplu sistemde – 2003 Irak örneğinde görüldüğü gibi- kendi sınırlarının ötesinde görevler üstleneceği ve bu durumun kendisini dengeleme potansiyeli olan (Çin ve Rusya gibi) devletlerin hoşuna gitmeyeceğini hesap etmeden iç dengelere ve içsel özelliklere göre geliştirilen dış politika maliyetli olabilme riskini taşımaktadır (Waltz 2000: 32).

Bu noktaya kadar bahsedilen Türk Dış Politikası stratejiler Arap Baharı ortaya çıkana kadar yürütülen stratejilerdir. Arap Baharı Ortadoğu'da ortaya çıktığında ise Türkiye ilk etapta itidalli davranarak Batı'nın tepkisini beklemiş, Suriye'ye sıçradığında ise, Ak Parti bu ülkeyle sahip olduğu ikili ilişkiler ve yumuşak gücü sayesinde Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed'i ikna ederek reformlar yapılmasına yönlendirebileceğini düşünerek ilk reaksiyonunu vermiştir. Olayların başladığı tarihe kadar Türkiye-Suriye ilişkileri tarihinde olmadığı kadar yakınlaşmış olması Suriye üzerinde Türkiye'nin söz söyleme ve etkileme gücü olduğu kanısını ortaya çıkardı.

2002'den beri vurgulanan “yumuşak güç” ve sorunları diplomasi ile çözme yöntemi Suriye’de insan ölümleri ve ülkeden kaçan insan sayıları arttıkça başarısız olmuş, Ak Parti tavrını değiştirerek politikasını Esed’in rejimden gitmesi üzerine kurmuştur.

4.2. Ak Parti Suriye Politikalarında Temel Stratejiler

4.2.1. Ak Parti Dönemi Suriye politikalarının gelişimi

Ak Parti 2002 yılında iktidara geldiğinde Türkiye, Suriye ile sorunları çözme konusunda belirli bir aşamaya gelmişti. Özellikle Abdullah Öcalan’ın yakalanması ve arkasından imzalanan “Adana Mutabakatı” iki ülke ilişkilerinin gelişmeye başlayacağını gösteriyordu (Altunışık ve Martin 2011: 577). O güne kadar iki ülke arasındaki ilişkileri gölgeleyen PKK unsuru artık bir sorun olmaktan büyük ölçüde çıkmıştır. 2000 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in Suriye’ye Hafız Esed’in cenazesine gidişi Türkiye- Suriye ilişkilerinin gelişeceğinin bir işareti olarak karşımıza çıkmaktadır (Orhan 2009: 40). Özellikle bu periyotta Suriye ile ilişkilerin gelişmesi, Türkiye’nin Ortadoğu politikaları açısından önem arz etmekteydi. Lübnan meselesi Suriye’den ayrı düşünülemeyeceği gibi, topraklarının bir kısmı halen İsrail işgali altında bulunan Suriye, İsrail-Filistin meselesinin de doğrudan taraflarından biridir (Dinçer ve Coşkun 2011: 44). Bu meselelere doğrudan müdahil olabilmek için Suriye Türkiye için Ortadoğu’ya açılmanın anahtarı konumundaydı.

2002 sonrası dönemde Türkiye Suriye ilişkilerinin şekillenmesini Türkiye ve özellikle Suriye’nin komşularında ortaya çıkan kriz ve gelişmeler sağlamış, uluslararası ve bölgesel dinamikler 2002 sonrasında bu iki ülkeyi birbirine daha da yakınlaştırmıştır (Yeşilyurt 2013: 413). 11 Eylül sonrası ABD’nin teröre karşı küresel çapta açtığı savaşta Suriye’nin teröre destek veren ülkeler kategorisine sokulması ve Bush yönetimi tarafından 2002 yılında başlatılan ekonomik yaptırımlarla uluslararası alanda yalnızlaştırılmayı amaçlanması Türkiye Suriye ilişkilerini derinleşmesinin uluslararası politikalar açısından önemli bir boyutudur (Altınkaş 2012: 142).

George W. Bush yönetimi, 12 Aralık 2003 tarihinde Amerikan Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilen “Suriye Sorumluluk Yasası” gereğince Suriye’ye ambargo uygulamaya başlamış; gıda ve ilaç dışındaki Amerikan mallarının Suriye’ye girişini yasaklamış ve uçak seferlerini kaldırmıştır (Ataman 2012: 21). 2003 yılında Irak’ın ABD tarafından işgali hem Türkiye hem de Suriye’yi Irak’ın parçalanmasının iç istikrar açısından yaratacağı etkiler bakımından kaygılandırmıştır. Dahası, Irak’taki ABD askeri gücünün varlığı Suriye’nin yanı başında bir tehdit algılamasına yol açmıştır. Türkiye Irak’taki toprak bütünlüğünün korunması, Suriye ise ABD’nin Irak’ta başarısızlığa uğratılmasını amaçlayarak Irak temelli bir yakınlaşma sağlamıştır (Orhan 2009: 41).

Irak’taki gelişmeleri kontrol altında tutmak amacıyla gerçekleştirilen “Irak’a Komşu Ülkeler” toplantıları ve Kuzey Irak’taki Kürt bölgesinin bağımsızlık kazanma ihtimaline karşı oluşan Türkiye-Suriye-İran bloğu bu yakınlaşmanın en önemli göstergeleridir (Yeşilyurt 2013: 413). Ak Parti’nin Ortadoğu’ya Yönelik Yaklaşımları bölümünde bahsedildiği üzere güvenlik temelli oluşan işbirliğinin yanı sıra ekonomik yaklaşım Ak Parti’nin Ortadoğu politikasını oluşturmada önemli bir etkidir. Ekonomik karşılıklı bağımlılık yaratılarak, bölgeye istikrar getirilmesi, güvenlik sorunlarının bu yolla çözülmesi amaçlanmıştır. Türkiye, ayrıca Suriye yoluyla Ortadoğu pazarını Türk mallarına açarak ekonomik büyümeyi sürdürmeyi hedeflemiştir. Uluslararası alanda izolasyonla karşı karşıya olan Suriye için de Irak pazarını kaybetmenin ve Kerkük-Banyas boru hattının kapanmasının telafisini Türkiye ile ekonomik ilişkiler kurarak hem Türkiye pazarına açılmak hem de Avrupa pazarına ulaşmak açısından yaşamsal bir önem taşımaktaydı (Orhan 2009: 44).

Bu dönemde görüleceği üzere Beşar Esed, babasından devraldığı dış politika yöntemlerini uygulamaya başlamıştır. Yani, ABD tarafından yalnızlaştırıldıktan sonra, İran ve Türkiye ile ilişkilerini derinleştirerek ittifaklarını çeşitlendirme yoluna gitmiştir. Ayrıca, değişen uluslararası yapının sunduğu fırsatlar ile Ak Parti’nin iktidara geldikten sonra uygulamaya koyduğu “komşularla sıfır sorun politikasının” kesişmesi 2000’li yıllarda Suriye ile gelişen ilişkilerde önemli etkenlerden birisidir (Salik 2011: 16).

2005 yılında Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesi Suriye üzerindeki baskıyı artırmıştır. Çünkü uluslararası toplum suikastın arkasında Suriye olduğunu düşünmekteydi. Bu nedenle ABD 2003'ten beri Suriye'ye uyguladığı ambargoyu genişletme kararı almıştır. Dahası bu olay Suriye'nin ABD karşısında denge unsuru olarak Avrupa Birliği'ni kaybetmesine yol açmıştır. 13 Nisan 2005'te Ahmet Necdet Sezer'in ABD Türkiye Büyükelçisi Eric Edelman'ın ABD'nin bu ziyarete karşı çıktığını belirtmesine rağmen Suriye'yi ziyaret etmesi Suriye açısından bu nedenle çok anlamlıydı. Türkiye, uluslararası ortamda yalnızlaşan Suriye'ye destek verdiğini bu ziyaretle göstermekteydi (Tür 2010: 169). Çünkü AB'nin dışında, Hariri ailesiyle yakın ilişkileri bulunan Arap Ülkeleri de Suriye'yi bu olay sonrasında yalnız bırakmıştır. Yalnızlaştırma ortamından çıkmak için Suriye, Türkiye'nin ziyareti sonrası Türkiye ile olan ilişkilerine daha önem vermeye başlamıştır (Orhan 2009: 43). İlişkilerin iyileşmeye başlamasındaki uluslararası sistemin yönlendirmesi bu noktada gözden kaçırılmamalıdır. Aynı şekilde bu yönlendirme Arap Baharı sonrasında da karşımıza çıkacaktır.

Gerçekten de bu ziyaretin öncesinde bir Türk kanalına verdiği özel röportajda Beşar Esed:

"Son zamanlarda bazı Türk yetkililerini kardeş olarak tanımladık. Ancak benim son Türkiye ziyaretimden sonra bizim tüm Türklerle kardeş olduğumuzu anladım. İşte bu nedenle kardeş denilince çok önemli bir sonuca ulaşıyoruz. Yani duruma ve konjonktüre göre müttefik oluyorsunuz, bazen de dost olmakla yetiniyorsunuz. Ama kardeşlik hem resmi hem halk düzeyinde artık egemen bir duygu. Kardeşinize güvenir, her şeyi konuşur, belli konularda da yardım istersiniz." diyerek ilişkilerin geldiği boyutu vurgulamıştır (http://www.radikal.com.tr/yorum/bu_ziyaret_sam_icin_cok_onemli 743088, 02.08.2013'de erişildi).

Aynı yılın Temmuz ayında PKK terör örgütünün Bingöl'de gerçekleştirdiği bir saldırı Suriye tarafından kınanmıştır ve bu olay Suriye'nin resmen kınadığı ilk PKK eylemi olması açısından önem taşımaktadır. Bu durum Suriye'nin PKK konusunda da

artık Türkiye'yle eşgüdümlü hareket edeceğinin bir işareti olarak görülmüştür (<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=331960>, 02.08.2013'de erişildi). Suriye için zor geçen 2005 yılının Kasım ayında da dönemin Dış İşleri Bakanı Abdullah Gül Suriye'yi ziyaret ederek Türkiye'nin Suriye'yi yalnız bırakmadığını aynı yıl içerisindeki ikinci ziyaretle göstermiştir (Yeşilyurt 2013: 415). 2004 yılında Suriye ile Türkiye arasında imzalanan "Serbest Ticaret Anlaşması"nın da 1 Ocak 2007 yılında yürürlüğe girmesi iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin de geliştiğinin göstergesidir (T.C. Ekonomi Bakanlığı).

Diğer taraftan 2008 yılında yazdığı makalesinde Ahmet Davutoğlu, Ak Parti'nin o zamana kadar ki dış politikasını özetlerken komşularla sıfır sorun politikasının başarılı bir şekilde uygulandığına vurgu yapmış ve Suriye örneğini vermiş, Türkiye ile Suriye arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılığın arttığını ve bölgenin geri kalanı için örnek bir ilerleme kaydedildiğini belirtmiştir. Davutoğlu, Ortadoğu'da düzenin birbirinden izole ekonomilerin olduğu bir atmosferde sağlanamayacağına işaret etmiştir. (Davutoğlu 2008: 80). Ekonomik olarak birbirine yaklaşan Türkiye ile Suriye, PKK konusunda da ortak hareket etmeye başlamıştır. Nisan 2007'de iki ülke Suriye'deki PKK unsurlarına yönelik ortak bir operasyon gerçekleştirmiş ve bu operasyonun sonucunda, PKK'nın Suriye'deki liderinin de dâhil olduğu yedi kişi yakalanmıştır (<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=6265302>, 05.08.2013'de erişildi.). Aynı yıl Ekim ayında Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştiren Esed, Türkiye'yi PKK konusunda sınır ötesi operasyonda dâhil olmak üzere destekleyeceğini bildirmiştir. Böylelikle, Suriye Irak'a yönelik bir operasyonu ilk defa desteklemiş oluyordu (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=236052>, 05.08.2013'de erişildi).

Bu periyotta Suriye ile İsrail arasında teknik olarak devam eden savaş durumu bölgede proaktif bir politika izleyen Türkiye'nin bölge sorunlarına müdahil olma ve her iki ülke ile de iyi ilişkilere sahip olması nedeniyle, Suriye ile İsrail arasında arabuluculuk misyonunu yüklenmiştir. Türkiye, iki ülke arasında çıkabilecek muhtemel bir savaşın Ortadoğu'ya yönelik politikalarına zarar vereceğinin farkındaydı. Suriye ile İsrail arasındaki son doğrudan görüşme Ocak 2000 tarihinde ABD gözetiminde gerçekleşmişti. 2003 Yılı Aralık ayında, İsrail, Beşar Esed'in 2004 Ocak ayındaki

ziyaretinden önce arabuluculuk teklifini Türkiye'ye sundu. Suriye'de Türkiye'nin arabuluculuğunu kabul etti. Fakat uluslararası ortamın olgunlaşması ve uygun zeminin oluşması 2007 yılına kadar sürdü. Türkiye ancak Nisan 2007'den sonra mesaj taşımaya başlayabildi (Yeşilyurt 2013: 419). Türkiye'nin arabulucu rolü Esed tarafından Nisan 2008'de doğrulanmış (<http://www.dunyabulteni.net/index.php>, 05.08.2013'de erişildi.). Mayıs 2008'de Suriye ve İsrail eşzamanlı olarak yaptıkları açıklamada Türkiye nezaretinde barış görüşmelerine başlandığını duyurmuşlardır (<http://gundem.milliyet.com.tr/israil-suriye-baris-gorusmesi>, 05.08.2013'de erişildi).

Bununla birlikte Aralık 2008'de İsrail'in "Dökme Kurşun" adını verdiği operasyonla Gazze'ye saldırı başlatması Suriye ile Türkiye'nin arabuluculuğunda gerçekleştirilen görüşmelerin sona ermesine neden olmuştur (<http://www.radikal.com.tr/dunya>, 05.08. 2013'de erişildi). 29 Ocak 2009 Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu'nda Başbakan Erdoğan'ın konuşması arabuluculuğun bittiğinin kanıtı olmuştur (<http://www.dw.de/erdo>, 05.08.2013'de erişildi). Türkiye'nin arabuluculuk çabaları Suriye ile güven konusunda geline nokta açısından önemlidir. Suriye, Türkiye'nin arabuluculuk rolüne olan inancını Davos sonrası İsrail'le ilişkilerinde gerginleşme yaşayan Türkiye'ye iletmiştir (<http://www.sabah.com.tr/Dunya/2009/05/18>, 05.08. 2013'de erişildi).

22 Temmuz 2009'da Başbakan Erdoğan, Halep'teki Başkanlık Sarayı'nda Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed ile görüşmüş daha sonra Halep Üniversitesinde kendisine verilen fahri doktora unvanını kabul etmiştir. Tören sırasında yaptığı konuşma bu dönemin ruhunu yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu törende Başbakan Erdoğan (<http://www.haber7.com/siyaset/haber/422170-basbakan-erdogana-suriyede-sevgi-seli>, 05.08.2013'de erişildi);

"Ben şahsım ve ülkem adına iki ülkenin bu yakınlığından çok gurur duyuyorum. İnaniyorum ki başta değerli kardeşim Sayın Esed olmak üzere tüm Suriye halkı da şahsımın bu duygularını paylaşıyor. Bizlerle aynı gururu duyuyorlar. İşte onun için diyorum ki İstanbul, Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin gibi Şam, Halep, Laskiye aynı kültürün aynı kardeşlik ikliminin şehirleridir. Sevgili kardeşim Esed ile bu kardeşlik iklimini

geliştirmek için büyük gayret sarf ettik. Bu iki ülke birbirinden ayrı düşmüştü. Ama son 7 yıl içinde bu ayrılığı gidermek suretiyle artık bu kardeşlik iklimini teneffüs eder hale geldik. Aramızdaki yapay meseleleri bir kenara koyduk. Farklılıkları, ayrılıkları, anlaşılmadığımız meseleleri değil, onlardan kat kat fazla olan ortak noktaları ortaya çıkardık ve dünyaya örnek olabilecek bir yakınlaşmayı, dostluğu birlikte tesis ettik, tesis etmeye ve daha da geliştirmeye gayret ediyoruz. Biz de bir söz vardır: 'Bir elin nesi var iki elin sesi var.' Taraflar aynı anlayışla olaylara yaklaşırsa netice alırsınız. Ama tek tarafın yaklaşmasıyla netice alamazsınız. İşte Türkiye-Suriye ilişkilerinde şimdi bu süreç başladı”

diyerek Türkiye-Suriye yakınlaşmasının gelişerek devam edeceğini vurgulamıştır.

2009 yılına gelindiğinde gittikçe gelişen Türkiye Suriye ilişkilerinin geldiği nokta Esed ve Erdoğan’ın İstanbul’da görüşmelerinin ardından Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından açıkça ortaya konmuştur. Bu açıklamada iki ülke arasındaki vizeler kaldırılmış ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulmasına karar verildiği belirtilmiştir ([http://www.milliyet.com.tr/Yasam/SonDakika, 05.08.2013’de erişildi](http://www.milliyet.com.tr/Yasam/SonDakika,05.08.2013'de%20erişildi)). Kurulan YDSİK çerçevesinde her yıl başbakanların eş başkanlığında iki ülke hükümetlerinin icracı bakanlarının katıldığı ortak kabine toplantıları yapılacaktır. Bu ortak kabine toplantısı öncesinde de dışişleri, enerji, ticaret, bayındırlık, savunma, içişleri ve ulaştırma bakanlıklarının da bulunduğu 16 bakanın yer aldığı Bakanlar Konseyi’nin yılda iki kez toplanarak eylem planı hazırlaması kararlaştırılmıştır. Her bir bakanlıkta hazırlanan eylem planı, Bakanlar Konseyinde görüşülerek başbakanların onayına sunulacaktır (Ayhan 2009: 31).

Takip eden süreçte 12-13 Ekim 2009’da hem Gaziantep hem de Halep’te YDSİK Bakanlar 1. Toplantısı yapılmış ve Türkiye’yi Davutoğlu ile birlikte 9 bakan dışında farklı partilerden 29 milletvekili, 6 vali, 6 belediye başkanı, YÖK Başkanı ile birlikte 7 üniversite rektörü ve çok sayıda işadamı ve akademisyen temsil etmiştir (http://www.zaman.com.tr/dunya_davutoglu-ve-beraberindeki-bakanlar-halepte_902820.html, 05.08.2013’de erişildi). Bakanlar toplantısının ardından 22-23 Aralık 2009 tarihinde Başbakanlar düzeyindeki YDSİK Şam’da gerçekleştirilmiştir. Toplantının

sonunda, çeşitli alanlarda, 50 adet anlaşma, mutabakat muhtırası, işbirliği protokolü imzalanmıştır (Ek.1). Bu dönemdeki ilişkileri ortaya koyması bakımından bu protokolün içeriği önem arz etmektedir (T.C.Dışişleri Bakanlığı 2009);

Söz konusu bu protokolün ardından 2009 yılı sonunda yapılan dış politika değerlendirmelerinde Türkiye'nin Suriye'yi ekonomik açıdan Arap dünyasına giriş olarak gördüğü ve siyasi olarak gelişen ilişkilerin Türkiye'nin diğer Ortadoğu ülkeleriyle olan ticareti açısından da önem taşıdığı üzerinde durulmaktaydı (İnat ve Telci 2011b: 148). Nitekim Erdoğan'ın (<http://www.milliyet.com.tr/Siyaset/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay>, 10.08.2013'de erişildi);

“Suriye bizim için sadece 20 milyonluk bir pazar değil, 320 milyonluk Arap dünyasına açılan kapıdır”. Suriye’de üretilen mallar Mısır, Irak, Ürdün, Kuveyt ve Libya gibi ülkelerin de aralarında bulunduğu 12 ülkeye gümrüksüz girebilmektedir. Bu yüzden Türk yatırımcılar Suriye’de üretim yaparak, ürettikleri malları gümrüksüz olarak bu ülkelere satabilecektir. İki ülke arasındaki ticaretin ve vizesiz seyahatin oluşturduğu gelişme trendini gerek Suriye’de gerekse Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde açıkça görmek mümkündür. Mesela Gaziantep şimdiden özellikle Arap dünyasına yönelik ihracatta yıllık üç milyar doları yakalamış durumdadır”

sözleri Suriye dış politikasını yönlendiren ekonomik nedeni anlamak açısından önemlidir.

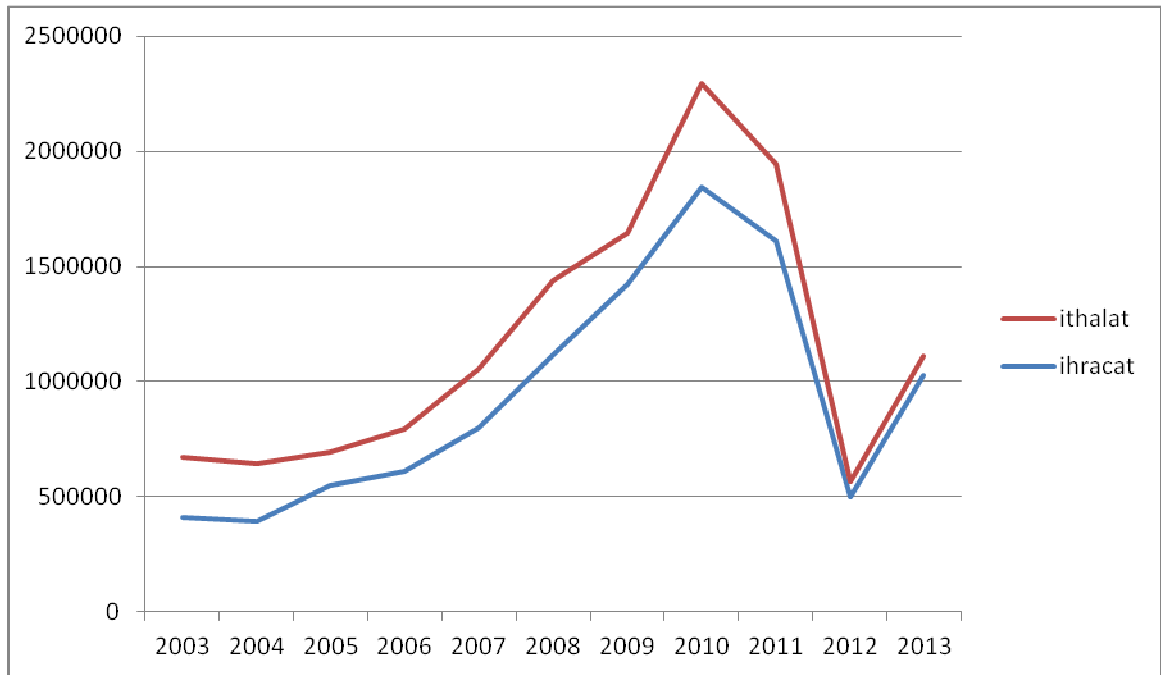
Bir başka deyişle iki tarafında çıkarlarına hizmet eden yapısıyla Türkiye-Suriye ilişkileri 2009 yılında siyasi, güvenlik ve ekonomik açılardan somut gelişmeler yaşanmıştır. Batı ile iyi ilişkileri olan Türkiye ile iyi ilişkiler tesis etmek Suriye'nin uluslararası ortamda prestij kazanmasını sağlarken, Türkiye Suriye üzerinden tüm Ortadoğu'ya açılabilme fırsatını elde etmektedir. Bu nedenle Türkiye-Suriye ilişkileri 2009 itibarıyla tam bir kazan- kazan durumu olarak nitelendirilebilir (İnat ve Telci, 2011b: 150).

Bu dönemde artan ilişkiler ve yapılan anlaşmalar iki ülke arasındaki turist sayılarına da yansımıştır. 2006 yılında 277. 779 Suriyeli, 2007 yılında 332. 840 Suriyeli, 2008 yılında 406.935 Suriyeli ve 2009 yılında 509.679 Suriyeli Türkiye’yi ziyaret ederken vizeler konusunda karşılıklı anlaşmadan sonra 2010 yılında %25’lik bir artışla 889.494 Suriyeli Türkiye’yi ziyaret etmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2013).

2010 yılına gelindiğinde 3 Şubat 2010’da Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumunda “Değişen Dengeler ve Türkiye’nin Artan Önemi” adlı konferansta Erdoğan (<http://www.usakgundem.com/haber/49735/>, 11.07.2013’de erişildi).;

“Ortadoğu bölgesinde en uzun sınıra sahip olduğumuz Suriye’yle ilişkilerimizin geldiği nokta bu politikamızın en bariz örneklerindendir. Yakın geçmişte savaşın eşiğine gelmiş iki ülke, bugün bölgeye örnek teşkil edecek bir iş birliği sergilemeye başlamıştır. Öncelikle iki ülke arasındaki vizeleri kaldırdık ve benim Suriye’ye son ziyaretimde de 51 farklı anlaşma imzalayarak bu boyutuyla bir rekorun da sahibi olduk” diyerek Suriye ilişkilerinin geldiği noktayı dile getirmiştir.

Tablo 4.4. Türkiye-Suriye İthalat-İhracat

Tablo 4.4.’de görüldüğü gibi Türkiye-Suriye arasındaki ticaret hacmi 2003 yılından itibaren giderek artmış ve 2010 yılına gelindiğinde zirve yapmıştır. Arap Baharının başladığı yıl olan 2011’den itibaren oluşan düşüşün sebepleri 4.4.Arap Baharı ve Türkiye’nin Değişen Suriye Politikası bölümünde ele alınacaktır. Türkiye- Suriye ilişkilerinin gelişmesi ve iki ülke arasındaki artan gidiş geliş, Anadolujet Firması’nın 27 Şubat 2010’da Ankara-Şam ilk direkt seferini başlatmasını sağlamıştır. Haftada üç kez bu uçuşların gerçekleşeceği açıklanmıştır (<http://www.anadolujet.com/aj-en/anadolujet-magazine/2010/april/articles/welcome-aboard.aspx>, 15.08.2013’de erişildi). Gelişen ilişkiler karşılıklı ziyaretleri artırmış ve bu çerçevede 8-9 Mayıs 2010 tarihlerinde Beşar Esed Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün davetlisi olarak İstanbul’a gelmiş ve görüşmede, iki ülke arasındaki ilişkiler, Filistin-İsrail sorunu, İran’ın nükleer faaliyetleri gibi konular ele alınmıştır. Toplantı sonrası yaptığı basın açıklamasında Esed artık kendisini bir ülkeden bir diğer ülkeye geçmiş olarak hissetmediğini, 10 yıl içerisinde şimdikinden daha güzel bir harita ile karşı karşıya olacaklarını söylerken Türkiye’nin İsrail konusunda üstlendiği arabuluculuk rolünden memnun kaldıklarını vurguluyordu. Ayrıca, Cumhurbaşkanı Gül ve Hayrünnisa Gül, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Emine Erdoğan’ın katılımı ile Suriye Cumhurbaşkanı Esed ve Esmâ Esed’in onuruna 9 Mayıs Pazar günü Tarabya Köşkü’nde bir kahvaltı verilmiş; kahvaltıya her ki ülkenin dışişleri bakanları da katılmıştır. Ziyaret sırasında, “Basın Yayın Alanında İş Birliği Anlaşması” ile “Nusaybin ve Kamışlı Kara Hudut Kapılarının Ortak Kullanımına İlişkin Anlaşma” imzalanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı).

Bu dönemde iki ülke yetkililerinin bu denli sık ve yakın temaslar içerisinde olmaları siyaset ötesi olarak tanımlanmış ve dış politika da liderlerin bireysel tutumlarının önemini anlaşıldığı öne sürülmüştür. Erdoğan ve ekibinin Arap dünyasında kredibilitesinin yüksek olmasında ‘kültürel ortaklıklara’, ‘iyi komşuluk ilişkilerinin önemine’, ‘sürekli ve birlikte kalkınmanın gerekliliğine’ yapılan vurgular iyi ilişkilerin hakim olduğu döneme ait değerlendirmelerde yer tutmaktadır (İnat ve Telci 2011a: 101).

Bu dönemde Türkiye – Suriye ilişkileri bağlamında önemli olan diğer bir olay; 7-8 Haziran 2010 Asya’da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı

(AİGK/CICA) 3. Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'ne katılmak üzere İstanbul'a gelen Beşar Esed'in, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile görüşmesidir. Görüşmede öncelikli konuyu İsrail'in Gazze'ye yardım götüren Mavi Marmara gemisine yaptığı baskın oluşturmuştur. Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed barış görüşmelerine ilişkin (<http://haber.gazetevatan.com/esad-turk-kani-arap-kani-bir-kandir/309786/1/gundem>, 15.08.2013'de erişildi);

“Barış, İsrail için esasında iltihaplanmış bir yara gibidir. Yaraya dokunmak acıyı artırır. Türkiye, bu yaraya parmak bastı, barış için çaba harcadı. Suriye'nin de Türkiye'nin girişimine destek vermesi İsrail'in tavrını gözler önüne serdi, barışı İsrail'in engellediğini, Suriye'nin engellemediğini ortaya çıkardı” yorumunda bulunmuştur.

Esed, Başbakan Erdoğan ile Çırağan Sarayı'ndaki ortak basın toplantısında, İsrail'in Gazze'ye giden yardım gemilerine yaptığı saldırıyı “cinayet” olarak tanımlamış ve “Bu sadece bir cinayet değildir aynı zamanda İsrail'in doğasını yansıtmaktadır” diyerek İsrail konusunda Türkiye'nin alacağı her kararın arkasında olacaklarını belirtmiştir (<http://haber.gazetevatan.com/esad-turk-kani-arap-kani-bir-kandir/309786/1/gundem>, 15.08.2013'de erişildi).

Aynı dönemde artan ikili ilişkilerin geldiği nokta açısından önemli sayılabilecek diğer bir olay ise; 15 Haziran 2010 tarihinde Suriye güvenlik güçlerinin Kamışlı, Afrin, Haseki ve Halep kentlerinde düzenlediği eş zamanlı operasyonlarda 11 PKK'lının öldürüldüğü bildirmesidir. Bu olay Türkiye-Suriye ilişkileri bağlamında PKK'yla mücadele kapsamında da somut gelişmelerin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (<http://www.ntvmsnbc.com/id/25106240/>, 15.08.2013'de erişildi).

Yukarıdaki gelişmelerden de görüleceği üzere 2010 yılının yaz ayları Türkiye-Suriye ilişkileri / yaklaşması açısından önemli gelişmeler olduğu bir dönemdir. Bu dönemin ruhunu ortaya koyması bakımından kronolojik sırayla diğer önemli olaylar şunlardır;

19 Temmuz 2010 Tarihinde Dışışleri Bakanı Davutoğlu resmi bir çalışma ziyareti için Şam'a gitti. Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed'la görüşmesinde öne çıkan konular İsrail'in Mavi Marmara gemisine yaptığı baskına yönelik uluslararası soruşturmanın başlatılmasının gerekliliği, İsrail'e Gazze'ye yönelik ablukayı kaldırması konusunda baskı yapılması, Filistinli gruplar arasında uzlaşının sağlanmasının önemi ve Irak'taki hükümet kurma çabalarının toplumun her kesimini kapsayacak şekilde yürütülmesi oldu (<http://www.bbc.co.uk/turkce/lg/haberler/2010/07/100720.shtml> 17.08.2013'de erişildi).

2-3 Ekim 2010 tarihlerinde ilki 2009 yılında yapılan Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Bakanlar toplantısının ikincisi Suriye'nin liman kenti olan Lazkiye'de iki ülkeden 12'şer Bakanın katılımıyla gerçekleştirildi (<http://yenisafak.com.tr/politika-haber/>, 15.08.2010'de erişildi).

11 Ekim 2010 tarihinde Başbakan Erdoğan Suriye ziyaretinde görüştüğü Beşar Esed'la özellikle son dönemlerde iki ülke arasında artan terör konusunda işbirliği çalışmalarını, PKK'nın tasfiyesini, Suriye uyruklu teröristlerin ülkelerine dönüşü ve rehabilitelerini, örgüte katılımların engellenmesini ve Suriye sınırının sıkı kontrol altına alınmasını konuştu. Erdoğan toplantı sonrası yaptığı açıklamada;

"Ben bugüne kadar, bu süreç içerisinde dayanışma halinde olarak ülkemizdeki terörle mücadele vermiş olduğu destek sebebiyle Sayın Esed'a yine çok teşekkür ediyorum. Bundan sonra sürece yönelik yine yapılacak ortak çalışmalar sebebiyle teşekkür ediyorum. Zira bu terör örgütünün içerisinde tabii ki Suriye'de yaşayan ailelerden olanlar da var. Bunlar da zaten bir yakın takibin içerisinde. Burada yapacağımız müşterek çalışmalarla inanıyorum ki bir ortak mücadele platformu içerisinde bu işi müşterek olarak çözeceğimizin, en azından minimize edebileceğimizin kanaatindeyim"

diyerek PKK ile mücadele konusunda Suriye'nin önemine değinmiştir (<http://www.haberler.com/sam-da-pkk-mutabakati-haber/>, 15.08.2013'de erişildi).

20-21 Aralık 2010 tarihlerinde Türkiye ile Suriye arasında gerçekleşen en üst düzey toplantı niteliğini taşıyan ve ülkeler arası Bakanlar Kurulu olarak tanımlanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSİK)’nin ikincisi Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Suriyeli meslektaş Naci Otri’nin eşbaşkanlıklarında Türkiye’den 12, Suriye’den 13 Bakanın katılımıyla Ankara’da gerçekleştirildi. Toplantıda 11 yeni anlaşma imzalandı. Misafirlerini “evinize hoş geldiniz” diyerek ağırlayan Davutoğlu; “Türkiye ve Suriye arasında başlatılan işbirliğinin bölge için bir model olduğunu ve bu modelin başarılı olması durumunda diğer bölge ülkelerinin bu deneyimi takip edeceğini” vurgulamıştır (<http://www.haberler.com/davutoglu-bolgemiz-makus-talihi-degisecek-2428255-haberi/>, 20.08.2013’de erişildi).

Davutoğlu ayrıca Ankara-Şam yakınlaşmasının en önemli etkenlerinden birisinin iki ülke liderinin gösterdiği çaba olduğunun altını çizmiştir. Toplantının bitiminde iki taraf arasında terör ve terör örgütlerine karşı ortak işbirliğine yönelik “Genişletilmiş Adana Mutabakatı” olarak adlandırılabilir bir anlaşma Türkiye Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Suriye Arap Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanı Walid Mouallem arasında imzalanmıştır. Anlaşmada, 1998 tarihli Adana Mutabakatına atıfta bulunulmakta ve terörle mücadelede işbirliği kapsamında oluşturulan mekanizmaların daha etkin kullanılabilmesi adına 23 madde imza altına alınmaktaydı. (T.C.Başbakanlık). Bunun yanında, Eximbank tarafından Suriye’ye kredi verilmesi, BDDK ile Suriye merkez bankası arasında işbirliği, sosyal hizmetler, çocuk esirgeme, elektrik enerjisi ve yenilenebilir enerji üretim-dağıtım, enerjiyi koruma, emlak, çevre koruma, iskân ve imar alanlarının yanı sıra Devlet Planlama Komisyonu ile Türkiye Kalkınma Bankası, Maliye Bakanlığı ile Türk Hazine Müsteşarlığı arasında sigorta alanlarında işbirliği belgeleri üzerinde anlaşmaya varılmıştı. Aynı zamanda Asi Nehri üzerine dostluk barajı yapılması, Nusaybin-Kamışlı ortak gümrük kapısının açılması, taraflar arasında ortak banka çalışmaları yapılması ve doğalgaz şebekelerinin birbirine bağlanmasına dair planlar ile Gaziantep-Halep arasını 33 dakikaya indirecek olan hızlı tren seferlerinin başlatılacağına planlar ortaya konulmuştur. Hızla gelişen ilişkiler, yapılan anlaşmalar ve gerçekleştirilmesi planlanan projeler Türkiye-Suriye ilişkilerinin “bir model ortaklık olarak” anılmaya başlanmasına neden olmuştur (Coşkun 2011).

Bu süreçte Suriye ile olan diplomatik ilişkilere T.C.Genelkurmay Başkanlığı da dahil olmuş, Genelkurmay Başkan Vekili Aslan Güner, 28 Aralık 2010'da Esed ile görüşerek askeri anlamda işbirliğini geliştirmek istendiğini belirtmiştir. Bu ziyaretle, siyasi ve ekonomik olarak entegre olma noktasına gelmiş iki ülke ortak askeri tatbikat yapma konusunda görüş alış verişini yapmıştır ([http:// todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action?1004](http://todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action?1004), 15.08.2013'de erişildi). Diğer taraftan 2010 yılında Ak Partide Dış İlişkilerden sorumlu Genel Başkan Yardımcılığı görevine getirilen Ömer Çelik aynı yıl yazdığı makalesinde, Türkiye'nin dış politikasındaki başarısını Suriye ile olan ilişkilere vurgu yaparak örneklendirmiş ve Batı'nın ciddi manada bağlarını kopardığı bir Suriye'ye Türkiye'nin sahip çıktığını belirtmiştir (Çelik 2010: 34).

Bu doğrultuda, ekonomik gelişmelerin 2010 yılında geldiği nokta İş Bankasını da Şam'da şube açmaya yönelik planlamalar içine sokmuştur. İş Bankası Genel Müdürü Ersin Özince 2010 yılının Kasım ayında yaptığı bir açıklamada Suriye'de Şube açmayı düşündüklerini dile getirmiştir (<http://www.haberler.com/is-bankasi-genel-muduru-ozince-baku-kahire-bagdat-2368033-haberi/>, 15.08.2013 tarihinde erişildi).

Bu dönemde öne çıkan diğer bir olay; 2. Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyinde kararlaştırılan Asi Nehri üzerinde yapılacak olan Türkiye Suriye Dostluk Barajının temeli Hatay'da 6 Şubat 2011'de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Suriye Başbakanı Naci Itri'nin katılımıyla atılmasıdır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan barajın açılışında ;

"Bizi birbirimizden ayıran, aramıza sınır çizen bir nehir olmaktan çıkıyor. Bizi birbirimizle kucaklaştıran bir nehir haline dönüştürüyor. Bugün burada Hatay'da birazdan da karşıda yapacağımız temel atma törenleriyle Türkiye ile Suriye'nin kardeşliği çok daha somut bir temel içinde yeniden inşa ediliyor. 8 yıl önce hükümeti kurduğumuz andan itibaren biz şunu istedik. Türkiye huzur, barış, tüm coğrafyada refah istedik. Biz 8 yıl önce komşularla sıfır sorun dedik. Çünkü biz şuna gönülden inanıyoruz; Suriye ne kadar huzurlu olursa Türkiye de o kadar huzurlu olur. Türkiye ne kadar refah içinde olursa Suriye de o kadar refah içinde olur. Çünkü

bizler tarihin bizi birbirimize kardeş kıldığı ve eylediği milletleriz. Tarih boyunca bizim kaderimiz hep ortak oldu, hep birlikte yüreğimiz attı.”

diyerek komşularla sıfır sorun politikasının doğrultusunda oluşturulan Suriye dış politikasında ortak tarih vurgusu yapmış oluyordu. Bu toplantıda ayrıca Erdoğan;

"Esat kardeşimle Naci Otri kardeşimle Türkiye Suriye arasındaki yapay meseleleri tek tek ele aldık" Mayınlı arazileri temizlemeye başladık, karşılıklı turizmi teşvik ettik, vizeleri kaldırdık. Dikkatinizi çekiyorum Suriye'den Türkiye'ye gelen turist sayısı vize öncesi döneme göre yüzde yüz artarak 1 milyon turist sayısını aştı. Türkiye'den Suriye'ye giden turist sayısı yüzde yüzeli artarak 1,5 milyonu aştı. Artık Suriye'de kazanıyor Türkiye kazanıyor barış dostluk ve kardeşlik kazanıyor. 2009 Aralık ayında yüksek düzeyli ilk başbakanlar toplantısını Suriye'de gerçekleştirdik. Bu toplantıda 521 adet anlaşma, protokol ve mutabakat zaptı imzaladık. Bir buçuk ay önce 2010 yılı aralık ayında da Otri'nin katılımıyla Ankara'da gene bir araya geldik. 2 taraftan 25 bakanın katılımıyla yoğun görüşme yaptık 11 anlaşma imzaladık. Bu görüşmelerde 6 alanda, 2011 yılı sonuna kadar somut neticeler alınmasını kendilerine hedef koyduklarını söyleyen Erdoğan, bu 6 hedefin "Nusaybin-Kamışlı ortak gümrük kapısının inşa edilmesi", "Türkiye ile Suriye arasında ortak banka kurulması", "Gaziantep-Halep arasında hızlı tren seferleri başlatılması", "İki ülkenin doğalgaz şebekelerinin birbirine bağlanması", "Türkiye Eximbank'ının Suriye hükümetine kredi sağlaması" ve "Asi Nehri üzerinde Dostluk Barajı'nın temelini atılması" olduğunu bildirdi. Erdoğan, bugün bu 6 hedeften birini gerçekleştirdiklerini, barajın en kısa sürede bitirilmesini temenni ettiğini belirterek, "İnşallah buradan ürettiğimiz elektriği ortak kullanacak, her iki taraf da topraklarımızı sulayacak, her iki tarafı da taşkınlardan koruyacağız"

sözleriyle Türkiye Suriye ilişkilerinde kat edilen mesafeyi özetlemiş oluyordu (http://www.zaman.com.tr/gundem_turkiye-suriye-dostluk-barajinin-temeliatildi_1089944.html, 15.08.2013'de erişildi).

Erdoğan'ın Esed ve Otri'ye "kardeşim" diyerek hitap etmesi iki ülke ilişkilerinde bireysel yakınlığın geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir. Türkiye-Suriye ilişkilerinde sürekli iki tarafında kazandığı bir politikaya dikkat çekiliyor ve 2011 yılında tamamlanacak olan projelerden bahsediyordu. Bu ortak baraj açılışının önemi, iki ülkenin dostane nedenlerle son olarak yan yana gelmesi olarak anılacak olmasındadır. Çünkü henüz Arap Baharı Suriye'ye sığmamış ve her iki ülke en üst düzeyde işbirliği içerisinde sıfır noktasında Dostluk Barajının-ki su sorunu iki ülke arasında tarihi sorunlar arasında yer almaktadır- inşasında bir arada bulunmaktaydı.

Bu bölüm boyunca Türkiye-Suriye ilişkilerinin, tek kutuplu uluslararası sistemin sağlamış olduğu dinamizm ve Türkiye ve Suriye çıkarlarının uyuşması nedenleriyle ulaştığı nokta gösterilmeye çalışıldı. İşte tamda bu noktada neorealizmin temel savlarından biri olan aktörlerin karşılıklı ilişkilerine bakılarak bütünün davranışı anlaşılamaz çünkü etkileşime katkıda bulunan her bir aktör parçası oldukları sistem tarafından yönlendirilirler (Waltz 1979: 75) iddiası göz ardı edilerek yapılacak bir çıkarım bizi şu noktaya ulaştıracaktır: Türkiye-Suriye ilişkilerinin bu denli diplomatik, ekonomik, sosyal ve kültürel derinliğe ulaştığı nokta da artık geri dönüş olmaz. Fakat bu çıkarımın doğru olmadığı Arap Baharıyla birlikte ortaya çıkacaktır, çünkü ikili ilişkilerin ne denli derin ve gelişmiş olursa olsun uluslararası ilişkilerin anarşik yapısı devletlerin işbirliği yaparak ebedi dostluklar kurmasına engel olur. Bir devletin en öncelikli amacı hayatta kalmaktır. Suriye, bir hayatta kalma mücadelesi olarak algılayacağı Arap Baharı ile karşılaştığında, Türkiye ile olan ilişkilerinin bozulmasını değil öncelikle hayatta kalmayı ve güvenliğini düşünecektir. Dahası artan bağımlılık ilişkilerinin barış şansını artıracığı düşüncesinin aksine, artan bağımlılık ilişkisi karşılıklı iletişimi de artırdığından tesadüfi çatışma şansını da artırmaktadır. Unutulmamalıdır ki en şiddetli iç savaşlar ve en kanlı savaşlar karşılıklı ilişkilerin çok sıkı olduğu bölgelerde yaşanır (Waltz 1979: 138).

4.2.2. Suriye Politikalarında yeni dönem: Arap Baharı etkisi

Türkiye Ortadoğu genelinde proaktif bir dış politika izlerken 2010 yılının sonlarında Ortadoğu coğrafyasında bir isyan dalgası başlamış ve neredeyse tüm

Ortadoğu ülkelerini etkileyecek olan bir Arap Baharı ile karşılaşmıştır. Bu durum, çıktığı anda şaşırtıcı olarak görülmekle birlikte Ortadoğu'yu tanıyan uzmanlar tarafından pek de şaşırtıcı karşılanmamıştır. Sözelimi Gökhan Çetinsaya henüz Arap Baharı yaşanmadan verdiği bir mülakatta (Çetinsaya, 2010);

“Birinci Dünya Savaşı sonrasında başlayarak bugüne kadar Ortadoğu’da yaşananları zaman dilimine bölersek, Birinci Dünya Savaşı sonrası, İran Devrimi sonrası, 1991 dönemleri sonrası dönemleri karşıımıza çıkar. Bütün bu süreçlere baktığımızda 1980’lerde, 1990’larda ve yaşadığımız 2000’lere kadar Ortadoğu’da her on yılda bir belli dinamikler sürekli değişmiştir”

sözleriyle aslında 2010’lu yıllarda Ortadoğu’daki dinamiklerin değişeceğinin sinyalini vermektedir. Ayrıca Çetinsaya, Ortadoğu’da çıkacak olası bir karışıklığın Türkiye’nin dış politikasına olumsuz yansıtacağını çünkü Türkiye’nin uluslararası konjonktürdeki yerinin kırılma yapılarına bağlı olduğunu vurgularken öngörüsünde haklı olacaktır (Çetinsaya 2010: 111).

Arap Baharı olarak adlandırılan süreç şaşırtıcı olmamakla birlikte yeni de değildir. Suriye özelinde değinildiği gibi muhalefet Suriye tarihi boyunca var olmuş, zaman zaman yükselmişse de rejim tarafından baskılanmıştır. Aynı şekilde, Ortadoğu’da bazı ülkelerde nispeten sınırlı diğerlerinde ise zaman zaman yaygınlaşan hareketler Arap Baharına gidilen sürecin temelini oluşturmaktadır. Bu hususta Meliha Benli Altunışık da farklı Ortadoğu ülkelerindeki Arap Baharı öncesine dayanan protesto hareketlerini ortaya koyarak Arap Baharı’nın gelişim sürecini şu şekilde belirtmektedir (Altunışık 2012);

“Mısır protesto hareketleri anlamında en fazla hareketliliğin olduğu ülke olmuştur. Filistin’de Ekim 2000’de başlayan ikinci Intifada’yla dayanışma komitelerinin gösterileri “sokak politikasının” yaygınlaşmasının ilk örneği olarak gösterilebilir. ABD’nin Irak’ı işgali sürecinde Mısır Arap dünyasında en büyük savaş karşıtı harekete sahne olmuştur. Bu dönemde protestolar kısa sürede Mübarek karşıtı harekete dönüşmüştür. 2004 yılında ise siyasi yelpazenin her yerinden grupların katıldığı bir şemsiye hareket olarak Kifaya (Yeter) ortaya çıkmıştır.

Bundan sonra Mısır Arap dünyasında toplumsal hareketliliğin merkezi olmuştur. Benzer bir şekilde Bahreyn de son 20 yıldır protestoların yaygınlaştığı bir ülkedir. Aynı düzeylerde olmasa da Tunus, Yemen, Suriye ve hatta Libya’da protesto hareketlerinin örnekleri 1990’lı yıllardan beri gözlemlenmektedir. Dolayısıyla son iki yıldır yaşananlar boyutları itibariyle yeni olsa da, bir yandan en az son 20 yıldır yaşanan toplumsal hareketliliğin sonucudur”.

Arap Baharı tarihsel olarak incelendiğinde yeni bir durum olmasa da Türk Dış Politikası açısından bir dönüm noktası niteliğini taşımaktadır. Çünkü Ak Parti’yi komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde iyi ilişkiler kurduğu Mısır, Libya ve Suriye gibi ülkelerin yönetenleri ve demokrasi talep eden halk arasında bir seçim yapmaya zorlamıştır. Türkiye, halk ayaklanmalarının çıktığı ülkelere yönelik politikasını belirlerken ilk etap da sessiz kalsa da daha sonra seçimini özgürlük ve demokrasi talep eden halktan yana yapmıştır (Salik 2011: 21). Çünkü sıfır sorun politikası başladığında Türkiye’nin ilişki içerisinde olduğu rejimler istikrarlı bir yapıya sahiptiler ama Arap Baharı’nın başlamasıyla bazıları tamamen yok olurken bazıları da o istikrarlı yapılarını kaybettiler bu da sıfır sorun politikasının devam ettirilebilmesi açısından halklarla ilişkiler kurmayı gerektiriyordu (Glasova 2011: 32).

Arap Baharıyla oluşan tablo Türkiye’nin ilgili ülkeler için savunduğu uzun vadede gerçekleşecek reform süreçlerini değil hızlı bir demokratikleşme talebini ortaya çıkarmıştır. Türkiye’nin yumuşak güç unsurlarını kullanarak bölge ülkelerinde reformlar gerçekleştirme yönteminin ortaya çıkan dinamiklerle yeniden düzenlenme gereksinimi ortaya çıkmış oldu. Türkiye dış politikada bir meşruiyet çelişkisine düşmemek adına ilk etapta temkinli yaklaştı ve daha sonra seçimini halklardan yana yaptı. İlk etapta Türk Dış Politikasının temkinli olmasının sebebi de aslında Türkiye’nin elinin Batı gibi rahat olmamasından kaynaklanmaktaydı. Çünkü her daim beraber yaşayacağı bir coğrafya konusunda birdenbire askeri operasyon yapma, rejim yıkma, yaptırımlar uygulama girişimleri konusunda hassas bir pozisyonda bulunmaktaydı (Orhan 2011b: 22). Bu hassas pozisyon Arap Baharının başlangıcında Türkiye açısından çelişkili politikaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sözgelimi, 1 Mart 2011’de

Türkiye Libya'ya NATO müdahalesine ilk tepki olarak karşı çıkmasına rağmen (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/17150261.asp?gid=233>, 18.08.2013'de erişildi.) Başbakan Erdoğan'ın daha sonra 22 Mart 2011'de yaptığı açıklamasıyla Libya'ya NATO müdahalesini onaylayarak Kaddafi'nin devrilmesinden yana tavrını koymuş oluyordu;

“En başından itibaren, Türkiye olarak, Mısır ve Tunus'a yaptığımız uyarı ve tavsiyeleri Libya'ya da yaptık. Yoğun bir diplomasi trafiği yürüttük. Libya Lideri Kaddafi'ye ben en son 1 Mart'ta, göreviyle alakalı mademki resmi lider değil, böyle bir sıfatı taşımadığınızı söylüyorsunuz o zaman halkın üzerinde ittifak edecek isme Libya'yı terk etmekte çok büyük faydalar olduğunu söyledim. 3 kez kendisiyle görüştüm, bir kez oğluyla, iki kez mevcut başbakan ile görüştüm ve bu uyarılarımızı, bu düşüncelerimizi kendilerine ilettim. Bu arada muhalif kesimlerle görüşmelerimiz devam etti. Ne yazık ki uyarılarımız dinlenmedi, bize verilen sözler tutulmadı ve önce kardeş katliamı, ardından da uluslararası operasyon geldi. Şu anda en büyük arzumuz, bu operasyonun mümkün olduğu en kısa sürede sonuçlandırılması ve şu mevcut can kaybının en kısa sürede neticelendirilmesidir. Libya halkının kendi geleceğini belirlemesi bizim en büyük arzumuzdur. Şu anda NATO'nun devreye girmesi söz konusudur. NATO devreye girecekse bizim bazı şartlarımız var. Biz, NATO Libya'nın Libyalılara ait olduğunu tespit ve tescil için oraya girmelidir. Yeraltı kaynaklarının, zenginliklerinin birilerine dağıtımı için değil. Libyalı kardeşlerimiz, güçlü, istikrarlı, huzurlu bir geleceği inşa etmek için her türlü imkana sahipler. Libya halkına bu fırsat tanınmalı, operasyon işgale dönüşmeden, Libyalıların kendi kararlarını vermeleri için fırsat tesis edilmelidir” (http://www.sabah.com.tr/Gundem/2011/03/22/nato_libyanin_halka_ait_oldugunu_tescil_etmeli, 18.08.2013'de erişildi).

Türkiye Arap Baharına yönelik politikasını belirlerken dikkatli olmak adına uluslararası baskın güçlerin ne tepki vereceğini görmeden hareket etmedi. Kenneth Waltz anarşik ve düzenden yoksun bir yapıya sahip uluslararası sistemde sistemin

baskın güçlerinden olmayan devletlerin dikkatsiz olma ve hata yapma gibi lükslerinin olamayacağını iddia eder. Çünkü yapılabilecek bir hata- özellikle Arap Baharı gibi belirsiz bir durumun ortaya çıktığı ortamda- hayati riskler taşıyabilir. Sistemin baskı güçleri ise dikkatsiz olabilir, aynı hatayı tekrar tekrar yapabilir ve hatta yavaş davranıp tehditlerin gerçekliği konusunda bekleyebilirler (Waltz 1979: 195).

4.3. Arap Baharı ve Suriye

31 Ocak 2011’de yani olaylar Suriye’de sızramadan önce Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed Wall Street Journal’a verdiği röportajda Suriye’nin Tunus ve Mısır’da yaşananların dışında olduğunu Suriye’nin onlara benzemediğini savunuyordu (<http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894>, 18.08.2013’de erişildi). Ancak bu ülkede daha sonra gelişen olaylar Esed’i Suriye’nin Tunus ve Mısır’a benzemediği konusunda haklı çıkarırken, olayların çıkmayacağı konusunda haksız çıkarmıştır. Suriye’de olaylar 15 Mart 2011’de ilk defa dünya tarafından duyulmuş olmasına rağmen, Suriye halkı “Suriye Devrimi 2011” adıyla 4 Şubat 2011 Cuma namazı sonrasında ve 5 Şubat 2011 cumartesi günü tüm şehirlere sivil ayaklanma başlatacak organizasyonlara başlamıştı. Ayaklanmalar Mart ayında Ürdün sınırındaki Deraa kentinde bir grup gencin yerel yönetim ve yolsuzluğa karşı grafitiler çizmekle suçlanarak hapse atılmasıyla tam manasıyla patlamıştır (Dinçer ve Coşkun 2011: 19-20).

2000-2001 ve 2003-2005 yılları arasında Şam Baharı olarak adlandırılan toplumun çok farklı kesimlerinden yükselen muhalif hareketlerden sonra Esed, Dera’da başlayan olayların kısa sürede Şam, Halep, Hama, Humus, Lazkiye, Banyas, Deir-ez-Zor gibi önemli şehirlere sıçrayan olaylarla üçüncü kez ve çok daha güçlü bir muhalefet hareketiyle karşı karşıya kalmıştı. Hafız Esed ve Beşar Esed’in rejiminin ortak noktası olan muhalefetin sert bir şekilde bastırılması alışkanlığı bu olayda da kendini göstermiş ve göstericilere sert bir şekilde karşılık verilmiştir (ORSAM 2012: 7).

Olayların patlak vermesinden sonra Esed ve destekçileri gösterilere katılanları silahlı çeteler, yabancı ajanlar ve teröristler olarak nitelendirerek rejimin gösterdiği sert tepkiye meşruiyet yaratmaya çalışmışlardır. Olayların başlamasının ardından yaptığı ilk konuşmasında Esed, göstericilerin Batı ve bölgedeki destekçileri tarafından yani dışarıdan yönlendirildiğini iddia etmiş, bu iddialarına desteği İran ve Hizbullah gibi rejim destekçilerinden bulmuştur (Ataman 2012: 25).

Bununla birlikte, Suriye’de gerçekleşen bu isyan hareketini mezhepsel ya da etnik temelli olmadığını savunan Hristiyan muhalefetin etkin isimlerinden Michael Kilo, Suriye tarihinde ilk kez geleneğin gücüyle birleşen modernitenin uygulamaya geçmeyi bekleyen düşünce gücüyle pratik bir kaçış arayan yerel halkın gücünün biraya gelmesiyle oluştuğunu ileri sürmüştür. Dera’da ortaya çıkan kıvılcımdan sonra insanlar sahip olmadıkları şeyler için sokağa dökülmüşlerdir: özgürlük ve sosyal adalet (Kilo 2011: 437). Ortadoğu konusunda uzman akademisyen Muhittin Ataman’da Suriye’deki isyanın sebebini Kilo’yu destekler nitelikte değerlendirmektedir (Ataman 2012: 26);

“Suriye’deki olayları mezhep ve/ya etnik bir temelde değerlendirmek yanıltıcı olur, çünkü yaşanan mücadele ve kavga Sünnilerle Nusayriler, Araplarla Kürtler veya Müslümanlarla Hristiyanlar arasında değil, baskıcı bir rejim ile özgürlük talebinde bulunan halk kesimleri arasında meydana gelmektedir. Mezhep çatışması ihtimalini dillendirenler daha çok Baas rejimi ve destekçileri, etnik temelde bir iç savaş ihtimalini ileri sürerek rejiminin devamını sağlamaya çalışmaktadırlar.

Aynı şekilde Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu’nun Suriye’deki olayların başlamasından sonra yayınladığı raporda da olayların başlangıç nedeni mezhepsel ayrımlardan ziyade sınıfsal etmenler olarak belirlenmiş ve olayların yoğun olduğu bölgelerin kırsal ve görece olarak geri kalmış yerler olduğuna dikkat çekilmiştir. Rapora göre, eylemlerin çıkış noktası az gelişmiş kırsal kesimin, büyük şehirlerde kendisini belirli bir kesimden dışlanarak marjinalleşenlerin ve Humus ve Lazkiye gibi geri kalmış şehirlerde yaşayanların rejime karşı bir tepkisi olarak görülmektedir. Rapordan alıntılanan aşağıdaki Tablo 4-5’de yer alan verilerde bu görüşü desteklemektedir;

Tablo 4.5: Suriye Ülke Performansı (Economist Intelligence Unit, akt.Usak 2011: 23)

Nüfus	:	22,5 m
Kişi Başına Gayri safi Yurtiçi Hasılası	:	4.735 \$
Demokrasi (167 ülke içerisinde)	:	152.
Yolsuzluk (178 ülke içerisinde)	:	128.
Basın Özgürlüğü (196 ülke içerisinde)	:	178.

4.3.1. Ulusal ve uluslararası muhalefetin çabaları

Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçramasından sonra oluşan muhalefet kısa sürede silahlı bir direnişe geçmiştir. Hiyerarşik bir yapısı olmayan, birbirlerinden bağımsız hareket eden ve nispeten dar alanları kontrol edebilen silahlı gruplar oluşmuştur. Ancak şurası göz ardı edilmemelidir ki, Suriye'deki rejime muhalefet sadece iç silahlı gruplardan oluşmamakta, ülke dışında siyasal alanda muhalefet eden bir yapı da bulunmaktadır. İç silahlı yapı ülke dışı bağlantısı olarak bu siyasal muhalefete gereksinim duyarken, dış siyasi muhalefet kanadı da meşruiyeti için silahlı muhalefete gereksinim duymaktadır. Dolayısıyla içeride ve dışarıda bütüncül tek bir muhalefetten söz etmek de doğru değildir. Her bir dış siyasi muhalefet ve ülke içinde onunla bağı olan farklı silahlı gruplar bulunmaktadır (ORSAM 2013: 8).

İçerideki muhalif güçlerin Ağustos 2011'de yani düzenli olarak bir araya gelmeye başladıklarındaki beklentisi Libya'daki rejim değişikliğine giden yolu izlemektir; yani silahlı bir direniş ve arkasından gelen Batı askeri desteği ile mevcut Esed rejiminin devrilmesi (International Crisis Group 2012: 1). Türkiye'de Suriye konusunda muhaliflere desteğini belli ettikten sonra nötr durumdaki pozisyonunu terk etmiş oluyordu. Türkiye'nin bu nötr pozisyonu kaybolduktan sonra bu sefer ortada bir var olma savaşı oluşmuş oldu (Hinnebusch 2012: 112).

İsyanlar başladıktan sonra muhaliflerden olan Ali Öztürkmen'le yapılan röportajda Öztürkmen, kendi amaçlarını siyasi rejimi değiştirmek olarak açıklarken hangi siyasi fikre, hangi dine, hangi ırka mensup olursa olsun bütün Suriyelileri bu

noktada ortak bir irade koymasý gerektiğinin altını çiziyordu. İlk etapta silahlý muhalefetin en öne çıkan grubu Özgür Suriye Ordusu'dur. Bu grup rejimin halka silah doğrultma emrine karşı çıkan ve bu nedenle Suriye ordusundan ayrılp Suriye rejimine karşı silahlý mücadeleye başlayan nispeten düşük rütbeli askerlerden oluşmaktadır. Özgür Suriye Ordusu'nun lideri Albay Riyad El Esed ve grubun diğer önde gelen üyeleri ölüm tehlikesi nedeniyle Türkiye'ye sığınmışlar ve Antakya'da özel bir kampa yerleşmişlerdir (SETA 2012a: 72).

Diğer taraftan Suriye'ye karşı Uluslararası tepki ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Barack Obama'dan gelmiş ve 19 Mayıs 2011'de yaptığı konuşmasında Esed'e çekil çağrısında bulunurken Esed ve çevresindekilerin mal varlıklarını donduryordu (<http://www.theguardian.com/world/middle-east-live/2011/may/19/barack-obama-middle-east-speech>, 30.06.2013'de erişildi).

Uluslararası kurumlar açısından da ilk tepki Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 4 Ekim 2011 tarihindeki toplantısında bu ülkeye karşı daha sert adımlar atılmasını öngören 2011/612 nolu karar tasarısıyla ciddi olarak gündeme gelmiştir. Taslakta şam yönetimi şiddet olayları nedeniyle kınanıyor, baskılar devam ederse, yaptırımlarla karşılaşabileceği uyarısında bulunuluyordu. Fakat karar tasarısı Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir (http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/10/111005_syria_un.shtml, 10.09.2013'de erişildi).

Rusya ve Çin'in vetosu uluslararası boyuttaki Suriye meselesinin seyrinin nasıl olacağına dair ilk işarettir. Rusya için Akdeniz'deki tek üssü olan Tartus 'un önemi Suriye konusunda verdiği tepkinin ilk akla gelen nedenidir. Diğer yandan, Suriye Rusya'nın önemli silah alıcılarından biridir. Son on yılda, Rusya Suriye'ye 1.5milyar dolar satarken, Rus firmaları da Suriye'de yaklaşık 20 milyar dolarlık yatırımlar yapmıştı. Ayrıca Suriye'de yükselebilecek muhtemel bir İşlami hareket özellikle Kuzey Kafkaysa'da sorunlu bölgeleri etkileyebilirdi (Karabat 2013: 294).

Çin ise kendi içerisindeki sorunlar nedeniyle dış politikasını diğer ülkelerin iğer işlerine karışmama ve egemenliklerine saygı prensiplerine göre kurmuş bir ülkedir.

Çin'in kendi içerisinde barındırdığı Tibet ve Sincan bölgesindeki sorunlar, başka ülkelere iç sorunlarından ötürü askeri müdahaleye sıcak bakmamasını zorunlu kılmaktadır. Suriye'yle sahip olduğu ekonomik ilişkiler bir yana Çin'in uluslararası askeri müdahale karşısındaki tavrı budur. Çin'in Suriye konusundaki tavrını anlamak için Komünist Parti sözcüsünün sözleri bu noktada açıklayıcı olmaktadır;

“Öyle görülüyor ki Amerika çok doğrucu, fakat kendi gizli amaçları var. Amerika'nın Ortadoğu stratejisinde, Suriye Amerika'ya sadakatini sunmamış bir ülke dahası bölgedeki Amerikan'ın rakibi olan İran ile ittifak halinde. Bu nedenle Amerika için bir baş belası durumunda. 2011 yılında Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçramasından beri Amerika Suriye'de bir rejim değişikliği umudundadır.”
(<http://world.time.com/2013/09/13/chinas-view-on-syria-crisis-americas-hidden-motivations-are-leading-it-astray/>, 30.09.2013 tarihinde erişildi)

Rusya ve Çin'in ilk karar taslağında itiraz ettikleri maddelerin birçoğu çıkarılarak ikinci bir karar taslağı 4 Şubat 2012'de oylamaya sunuldu. Fakat Beşar Esed'in görevi bırakmasını ve Suriye'ye silah satışının durdurulmasını içeren 2011/77 nolu taslak yeniden Çin ve Rusya tarafından veto edildi (http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/02/120204_syria_2ndupdate.shtml, 10 Eylül 2013 tarihinde erişildi). 22 Kasım 2011'de Birleşmiş Milletler bağlayıcılığı olmayan bir kınama kararı aldı (<http://www.aa.com.tr/tr/dunya/13594--bm-den-suriye-ye-kinama-30.06.2013>'de erişildi). Diğer taraftan Arap Ligi'nde 27 Kasım 2011 tarihinde içerisinde Suriye hükümetinin malvarlıklarının dondurulması, seyahat yasağı ve Suriye ile parasal ilişkilerin durdurulması gibi maddeler i içeren 9 maddelik bir yaptırım kararı aldı (<http://www.hurriyet.com.tr/planet/19340955.asp>, 30.06.2013'de erişildi)

Ülke dışındaki siyasal muhalefet kanadı da uluslararası çabaların koordinasyonu amacıyla Suriye Halkları Dostları Grubu adı altında 24 Şubat 2012 tarihinde Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 68 ülke ile Tunus'ta toplandı (<http://www4.cnnturk.com/2012/dunya/02/24/suriyenin.dostlari.tunusta.toplandi/650540>

.0/, 10.09.2013'de erişildi). Yapılan toplantıda Suriye halkının meşru temsilcisi olarak Suriye Ulusal Konseyi kuruldu. Toplantı sonuç bildirgesinde Esed rejimine şiddeti durdurması ve insani yardımın getirilmesine izin verme çağrısı yapılırken, uluslararası toplumun diplomatik baskıyı artırması çağrısı yapıldı (<http://tribune.com.pk/story/341465-friends-of-syria-call-for-immediate-end-to-all-violence-by-bashar-al-assad/>, 10.09.2013'de erişildi).

Bu arada Mart 2012'de Birleşmiş Milletler sorunun çözülmesi için Suriye Ortak Özel Temsilcisi olarak atanan Kofi Annan, altı maddelik bir plan ortaya koymuştur. Bu plana göre (<http://www.cfr.org/syria/annans-peace-plan-syria/p28380>, 10.09.2013'de erişildi);

- 1- Suriyeli halkın meşru taleplerine ve endişelerine yanıt verecek şekilde Suriyeliler tarafından yürütülecek ve herkesi kapsayacak siyasi süreç için özel temsilciyle (Annan) çalışmayı taahhüt edecek ve bu amaçla gerekirse (müzakereler için) bir temsilcinin atanmasına onay verecektir.
- 2- Saldırıları bırakıp, BM tarafından gözetilecek ateşkesin derhal sağlanması, bu amaçla öncelikle Suriye hükümetinin, halkın yaşadığı bölgelerde ağır silahlar kullanmaya son vermesi ve askerlerini geri çekmesi istenmiş, muhalefete -ve Suriye'deki diğer unsurlara- saldırıları bırakıp ateşkesin sağlanması için işbirliği yapması çağrısında bulunulmuştur.
- 3- İnsani yardımın gerekli olan her yere ulaşabilmesi için ilk adım olarak derhal uygulanmak üzere günde iki saat insani yardım için çatışmaların durdurulması istenmiştir.
- 4- Keyfi olarak tutuklanan ve gözaltına alınanların serbest bırakılması gerekmektedir
- 5- Gazetecilerin ülke içinde serbestçe dolaşmalarının sağlanması istenmiştir
- 6- Barışçıl toplanma ve protesto hakkına saygı duyulması talep edilmiştir

Plan Suriye tarafından 27 Mart 2012'de kabul ederek ateşkes ilan etmesine rağmen, Suriye'de ölümler durmamıştır (<http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/03/120327>, 10.09.2013'de erişildi). Suriye Halkları Dostları Grubu ikinci toplantısı ise 1 Nisan 2012 tarihinde İstanbul'da yapıldı. Toplantıya Birleşmiş Milletler,

Arap Ligi, Avrupa Birliği, İslam İşbirliği Teşkilatı, Körfez İşbirliği Teşkilatı ve Afrika Birliği temsilcilerinin de bulunduğu toplam 83 ülke ve uluslararası örgüt katıldı. Toplantının sonuç bildirgesinde; etnik köken, inanç veya cinsiyet ayrımı gözetmeksizin insanların haklarına saygı gösterilen; halkının ortak iradesi temelinde kendi geleceğini belirleyen; sivil, demokratik, çoğulcu, bağımsız ve özgür bir devlet yapısının oluşturulmasını hedeflediği, Suriyelilerin öncülüğünde yürütülecek bir siyasi geçiş sürecini kolaylaştırmak amacına yönelik Arap Ligi girişimine verdiği tam desteği belirtilmiştir. Yeni Suriye'nin, hukukun üstünlüğüne bağlı ve tüm vatandaşlarının adalet önünde eşit olduğu anayasal bir demokrasi olacağı vurgulanmış, uluslararası topluma yönelik Suriye rejimine baskının artırılmasına yönelik çağrısı yinelenmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2012). Mayıs ayının sonlarında ABD, Fransa, Almanya ve İngiltere'nin de içinde bulunduğu bir çok ülke Suriyeli diplomatları sınır dışı ettiler (<http://www.theguardian.com/world/2012/may/29/syrian-ambassadors-expelled-britain-france>, 30.06.2013'de erişildi).

Öte yandan, Suriye Halkları Dostları Grubu Suriye'deki krizin barışçıl bir şekilde çözüme kavuşturulması yönünde çalışmalar yürüten ülkelerin ve uluslararası kuruluşların katılımıyla ayrıca, 30 Haziran 2012 tarihinde Cenevre'de "Suriye Eylem Grubu" adı altında uluslararası bir toplantı düzenlenmiştir. Söz konusu toplantı sonucunda, Suriye'de geçiş sürecine ilişkin olarak Özel Temsilci Annan tarafından belirlenen ilkeleri de içeren nihai bildiri mutabakatla kabul edilmiştir. Toplantı, Suriye Rejimine destek veren Rusya'nın Esed sonrası döneme dair planlamaların yapıldığı bir uluslararası girişime katılımının sağlanmış olması bakımından önem taşımaktadır. Ancak nihai bildiride ortaya konulan geçiş dönemine ilişkin ilkelerin bugüne kadar hayata geçirilmesi mümkün olamamıştır. Suriye Halklarının Dostları Grubunun 6 Temmuz 2012 tarihinde Paris'te düzenlenen üçüncü toplantısının sonunda, Suriye'ye uygulanan yaptırımların sıkılaştırılarak, daha fazla ülke tarafından benimsenmesine çalışılması için birlikte çalışılması ve muhalefete sağlanan desteğin artırılması kararlaştırılmış, Suriye halkının kendini korumak için başvurduğu meşru tedbirlere destek beyan edilmiştir. Ayrıca, 14-15 Ağustos 2012 tarihlerinde Cidde'de düzenlenen İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) 4. Olağanüstü İslam Zirvesi'nde Suriye'nin İİT üyeliğinin askıya alınması yönünde bir karar kabul edilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2013).

BM ve Arap Ligi Suriye özel temsilcisi Kofi Annan BM Güvenlik Konseyinin tam anlamıyla kendisini desteklemediğini ve uluslararası toplumun sorunun çözümünde birlik olamadığını öne sürerek görevinden 2 Ağustos 2012’de istifa etti. Temsilcilik görevine Cezayirli eski diplomat Lakhdar Brahimi atandı (Brahimi de Annan’ın yakındığı sebeplerden ötürü bu görevden Mayıs 2014’de istifa edecektir.) (<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-19302193>, 30.09.2013’de erişildi)

Uluslararası çabalar 8-11 Kasım 2012’de Katar’ın başkenti Doha’da Ulusal Devrim İnsiyatifi adıyla gerçekleştirilen toplantıda Suriye Ulusal Konseyi’nin yapılanması değiştirilmiş, 11 Kasım 2012’de Suriye Muhalefet ve Devrim Güçleri Ulusal Koalisyonu adlı muhalefeti bir arada tutması planlana bir nevi çatı yapı oluşturulmuştur. Ulusal Koalisyon Başkanlığına Muaz Al Hatip, yardımcılıklarına Riad Seif, George Sabra ve Süheyr Atassi seçilmiştir. Ulusal Koalisyon, 12 Aralık 2012 tarihinde Marakeş’te gerçekleştirilen Suriye Halkının Dostları Grubu’nun dördüncü toplantısında uluslararası toplum Türkiye’nin aralarında bulunduğu 114 ülke ve 13 uluslararası kuruluş -bunların en önemlileri; Arap Ligi, Körfez İşbirliği Konseyi, AB- tarafından Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanınmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2013). 19 Temmuz 2012’de Annan Planının uygulanması ve geçiş hükümeti kurulmasına yönelik 2012/538 nolu karar tasarısı ve 22 Mayıs 2014 Suriye’de rejim tarafından işlenen suçların Uluslararası Ceza Mahkemesine sevk edilmesi için hazırlanan 2014/348 nolu karar tasarısı Çin ve Rusya tarafından veto edilmiştir. Bu noktada Suriye hükümetine yönelik onaylanan tek BM kararı 27 Eylül 2013’de Suriye’deki kimyasal silahların yok edilmesine yönelik 2118 nolu karardır. Bu kararın ardından Suriye’deki kimyasal silahlar 6 Ekim 2013’de Kimyasal Silahlar Yasaklanması Örgütü tarafından imha edilmeye başlandı (<http://www.ntvmsnbc.com/id/25470746/>, 15.01.2014’de erişildi)

Uluslararası sistemin yapısı göz önüne alındığında, Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyetinin ABD’yi Suriye meselesinde dengelemeye yönelik ittifak içinde olacakları Suriye’ye yönelik ilk karar tasarısı veto edildiğinde anlaşılacaktı. Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu lehine, sistemdeki güç dağılımının değişmesiyle tek kutuplu yapı artık çok kutupluluğa doğru evirilmekte ve yeni güç dengesi politikaları

ortaya çıkmaktadır (Kasım 2014). Bir başka deyişle, Suriye konusunda ortaya konan uluslararası çabalar, değişen güç dağılımı ve ortaya çıkan ittifaklar göz önüne alınmadan anlaşılamaz.

4.3.2. Suriye yönetiminin isyan sonrası politikaları

Uluslararası toplum Rusya, İran ve Çin dışında çatışmaların bir an önce durması ve Esed'in yönetimine son verilmesi adına ekonomik yaptırım, diplomatik baskı, muhalefete siyasal destek tarzında çabalar yürütürken, Esed de bölgenin alışık olduğu siyasi yöntemlere başvurmuştur. Suriye içinde farklı etnik, dini ve mezhepsel farklılıkları birbirine karşı kullanarak isyana karşı kendi politikalarını inşa etmiştir. Bölgede bulunan bu farklılıklar, Esed'i kutuplaştırma siyaseti izleyerek isyan sonrası rejim devamlılığını sağlamaya çalışmasındaki etmenlerden biri olmuştur. Ayrıca, Esed'in isyan hareketlerine karşılık ilk günden itibaren sertleşerek devam eden siyasetinin nedenlerinden ilki; ülkede kendi kontrolü dışında gelişecek değişimlerin kendi istikrarını bozabileceğinin farkında olması ve bu nedenle gereken reformları çok yavaş ve kendi kontrolünde gerçekleşmesini istemesidir. Esed'in kendisinin dışında, babasının döneminden kalan yönetimde etkin isimler kendi nüfuzlarını kaybetmeme adına hızlı bir reform sürecine girilmesini istemediği ihtimaller dâhilindedir (Dinçer ve Coşkun 2011: 37).

İsyan başladıktan sonra ortaya çıkan hızlı değişimin geri dönülemez olduğu Libya, Tunus ve Mısır örneklerinde anlaşılmış ve bu durum geri adım atmanın Esed'in rejimi kaybetmek anlamına geldiğini anlamasına yol açmıştır. Bu sebeple Esed, isyan karşısında şiddetini giderek artırmayı tercih etmiştir. Fakat Esed zaman zaman kendisine zaman ve hareket alanı yaratmak amaçlı manevralarda bulunmuştur. 30 Mart 2011'de isyan sonrası yaptığı ilk konuşmasında ortaya çıkan krizi demokratik gelişmeler sağlamak için bir fırsat olarak kullanmak yerine ortaya çıkan durumun bir komplo olduğunu fakat buna rağmen ülkede reform yapılacağını söyleyerek ilk manevrasını yapmıştır (Hinnebusch 2012: 106). 6 Nisan 2011 tarihinde Esed Kürtlere isyan sırasında tarafsız kalmalarını sağlamak için 1962'den beri ilk defa vatandaşlık vermiştir (<http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12995174>, 30.05.2013'de

erişildi). Bunun yanında, 1963'ten beri süre gelen olağanüstü halin kaldırması (19 Nisan 2011) ve içerisinde demokratik seçim ve pluralist bir siyasi düzen -yani Baas partisinin toplumda hâkim parti olduğuna dair 1973 anayasa maddesi kaldırılmış- yeni anayasa oluşturması (26 Şubat 2012); Suriye özel temsilcisi Annan'ın Planının kabul edilmesi (27 Mart 2012); Esed'in başvurduğu manevralara örnektir (Mercan 2012: 189). Ayrıca Esed uluslararası anlamda da konumunu yitirmemek adına kimyasal silahların kaldırılmasına izin vererek bu süreçte kritik hata yapmamayı da bilmektedir.

Bu örneklerin reform ya da çözüme yönelik çabalar olarak gözükmelerine rağmen manevra olarak adlandırılması aslında sonrasında yaşanan gelişmeler veya içeriğinde barındırdığı tutarsızlıklardır. Olağanüstü halin kalkmasına rağmen sivillere karşı şiddet durmamıştır; oluşturulan yeni anayasada her biri 7 yıl olmak üzere devlet başkanının iki dönem görevde kalabileceği ibaresi ile başkan adayının 40 yaşını tamamlamış, kendisi, annesi ve babası Suriye vatandaşı olması, siyasi ve adi suçlardan yargılanmamış olması, hüküm giymemiş olması, Suriye'de ikamet ediyor olması gibi neredeyse Esed'in kendisini tanımlayan şartlar bulunmaktadır. Bu şartlar, muhtemel başkan adayı olabilecek muhalif kişilerin uzun yıllardır yurt dışında oldukları ve birçoğunun Suriyeli olmayan eşlere sahip oldukları göz önüne alındığında demokratik görünümlü bir Esed iktidarı için olduğu anlaşılmaktadır (Mercan 2012: 183). Nitekim 3 Haziran 2014'de yapılan seçimlerde Esed %88,7 oy oranıyla yeniden yedi yıllığına devlet başkanı seçilmiş, diğer iki aday Hasan Abdullah El Nuri %4,3 ve Mahir Haccar %3,2 oy almışlardır (http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/06/140604_suriye_secim.shtm, 04.06.2014'de erişildi).

Esed yönetiminin Annan Planını kabul etmesinin ardından ateşkesin devam ettirilmemesi de göz ardı edilmemesi gereken bir başka husustur. Fakat nihayetinde gelinen noktada, Esed ülkeyi tamamıyla kontrol edememiş ve özellikle kırsal kesimlerde muhalefetin kontrolünde olan bölgeler oluşmuştur. Yani, ortada bir kontrol dışılık söz konusudur. Immanuel Wallerstein'da bu noktada ülke içinde yaşanan bu kontrol dışılığın uluslararası ortamda da bulunduğu dikkat çekmektedir. Wallerstein'a göre Batı durumu kontrol altına almaya çabaladıkça, savaş yayılmakta, insan ölümleri

devam etmekte ve mülteciler komşu ülkelere akın etmektedir. Dolayısıyla, durum daha çok kontrolden çıkmaktadır (Wallerstein 2013).

Neorealizm açısından Esed'in verdiği tepkiler düşünüldüğünde: Güvenlik, dolayısıyla hayatta kalma bir devletin en önemli motivasyonudur, bu sebeple Esed'in hayatta kalmak ve rejimini sürdürmek adına elinden geleni yapacağı açıktır. Bunu yaparken Esed, uluslararası sistemdeki değişen güç kapasitelerinin farkındadır, Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin arkasında olduğunu bilerek, uluslararası toplum baskısının bir askeri müdahaleye dönüşmeyeceğini düşünerek hareket etmektedir. Yani tek başına birim düzeyindeki nedenler- Esed rejiminin diğer düşen otokratik rejimlere benzemesi gibi içsel nedenler- düşünülerek mevcut uluslararası ilişkiler analizi yapılamaz. Birim düzeyindeki nedenler yapı düzeyindeki nedenler ile etkileşim halindedir, bu nedenle sadece birim düzeyinden yola çıkılarak yapılan yorumlar yanıltıcı olmaktadır (Waltz 1988: 446). Libya, Tunus ve Mısır örneklerine bakarak yapılan bir değerlendirme, Esed'in de kısa sürede iktidardan düşeceği inancına yönlendirmektedir. Ama ABD, Suriye meselesinde görülecektir ki Rusya ve Çin tarafından, en azından bu konuda, dengelenecek ve ABD'nin paralelinde bir politika kurmuş olan Türkiye için ise değişmeye başlayan dengeleri barındıran uluslararası sistemi göz ardı ederek oluşturduğu Suriye politikasının amaçlarına ulaşmadığı her gün kendi çıkarları açısından aleyhine işleyecektir.

4.4. Arap Baharı ve Türkiye'nin Değişen Suriye Politikası

Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin başlangıç dönemlerinde Suriye politikalarına genel olarak bakıldığında Ak Parti, Esed ve yönetimine sivillere karşı şiddet kullanılmaması ve demokratik geçiş için reformların yapılması yönünde telkinlerde bulunarak Esed'le olan iyi ilişkilerini kullanarak Suriye üzerinde etkin olabileceğini düşünmüştür. Aynı dönemde analiz yapan Suriye uzmanları da Türkiye'nin edindiği inisiyatif alma becerisini Suriye'ye uygulayıp başarılı olabileceğine, muhalefet ve rejim arasında uzlaşa sağlayabileceğine inanmışlar ve bu durumun gerçekleşmesi durumunda başarılı bir Suriye hikayesi olan Türkiye'nin birde

Suriye zaferi kazanabileceğini düşünmüşlerdi (Yılmaz 2012: 393). Bu tarz analizleri yaparken göz ardı edilen nokta uluslararası sistemin yapısıydı. Yani, ABD karşısında Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyetini dikkate almadan tek başına Türkiye'nin Suriye'deki olayları değiştirebileceğine inanmak neorealizmin güç dağılımı ve dengeleme ilkelerine ters düşmektedir.

Suriye'de olaylar başladıktan sonra ilk etapta Türkiye'nin izlediği politikayı Davutoğlu (http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/butce_2013.pdf, 12.09.2013'de erişildi.)

“Suriye’de 2011 yılı Mart ayından bu yana devam eden ve çok sayıda masum insanın hayatına mal olan olaylar, gerek Suriye’nin, gerek ikili ilişkilerimizin, gerekse bölgemizin gündemini yeniden belirlemiştir. Suriye’nin toprak bütünlüğünün ve birliğinin korunması, ülkede akan kanın durması ve Suriye halkının meşru taleplerinin karşılanmasına yönelik demokratik reform ve dönüşüm sürecinin barışçıl bir şekilde sonuçlandırılması, Suriye’deki gelişmeler karşısında ülkemizin ilk günden bu yana izlediği politikanın temel parametrelerini oluşturmaktadır” diyerek özetlemektedir.

Aynı paralelde Ak Parti, Suriye'nin uluslararası alana entegre oldukça iç siyasette daha rahat somut gelişmeler kaydedebileceğini öngörmüştür. Dahası, Türkiye'ye yakınlaşan, Türkiye'yi daha iyi tanıyan bir Suriye'nin Türkiye'nin iç siyasetinden etkilenererek daha demokratik, sivil toplumcu ve özgür bir yapıya evrilebileceği düşüncesi, hem Alevi azınlığın elinde olan rejimin meşruiyetine ters (Dinçer ve Coşkun 2011: 47-54) hem de neorealizmin temel iddialarına ters bir kanıdır. Bu noktada, Ak Parti'nin Turgut Özal'ın demokratik barış teorisinin diktatoryal rejimlere uygulanabileceği hatasına düştüğünü söylenebilir. Arap Baharına kadar daha doğrusu Esed'e olan inanç kaybolana kadar Şam rejimin demokratik olmayan doğası – neorealizmin varsayımlarına uygun olarak- göz ardı edilmiştir (Demirtaş 2013: 118).

Suriye’de yaşanan 22 Nisan olaylarının ardından 23 Nisan 2011’de yayınlanan -daha sonra silinecek olan- Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı 111 No’lu duyurusunda (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2011a);

“Dostumuz ve komşumuz Suriye’nin istikrarı, kardeş Suriye halkının esenliği ve refahı Türkiye için önceliklidir. Türkiye, Cumhurbaşkanı Beşar Esed’in halkın meşru taleplerine karşılık verileceği ve bu amaçla bir dizi reformun uygulamaya konulacağı yolundaki açıklamaları ile bu yolda başlatılan çalışmaları ve şimdiye kadar atılan bazı adımları memnuniyetle karşılamış, reform sürecinde elinden gelen desteği vermeye hazır olduğunu Suriye’ye bildirmişti. Türkiye, Suriye’nin içinde bulunduğu bu hassas dönemde azami teenniyle hareket edilmesi, orantısız ve aşırı güç kullanımından kaçınılması, kitle gösterilerine karşı mukabele yöntemlerinin doğru seçilmesi, reform çalışmalarının kararlılıkla sürdürülmesi, mümkün olan en kısa zamanda tamamlanması ve zaman kaybedilmeden yürürlüğe konulması, açıklanan reformların lafzına ve ruhuna uygun olarak hareket edilmesi, toplumsal barışın yeniden tesis edilmesi, olayları daha da tırmandıracak uygulamalardan kaçınılması, olayların şiddet sarmalına dönüşmemesini teminen, sabır, akliselim ve suhuletle hareket edilmesi çağrısında bulunmaktadır.”

denilerek Esed’e nasihat, uyarı ve destek mesajları dostane bir tavırla iletilmiştir. Buna rağmen, Esed’in aldığı sert önlemler ve artan ölüm haberlerinin devam etmesi Ak Parti Hükümetini Esed’i reformları hızlandırma konusunda uyarmaya yönlendirmiştir (Orhan 2011a: 24).

Gerçekte Türkiye, uzunca bir zamandır iyi ilişkiler geliştirdiği Esed yönetiminin reform çağrılarını dikkate almamasının hayal kırıklığını yaşıyordu. Ama Türkiye, olayların Suriye’ye sıçramasının ardından belli bir süre Suriye’de reformların yapılabileceğine inanmıştır (Orhan 2013: 12). Şöyle ki; 13 Mayıs 2011’de verdiği röportajda Erdoğan Esed’in gitmesi yönünde bir tavır belirtmemekle beraber Esed’in reformlar konusunda geciktiğine vurgu yapmıştır (<http://dunya.milliyet.com.tr/esad-in-gitmesi-icin-daha-erken/dunya/dunyadetay/13.05.2011/1389572/default.htm>, 10.09.2013’de erişildi);

“Beşar benim iyi bir arkadaşım ve bir yıl hatta daha fazla bir süre olağanüstü halin kaldırılmasını, siyasi tutukluların salıverilmesini tartıştık. Seçim sisteminin değiştirilmesini, siyasi partilere izin verilmesini tüm bu konuları onunla tartıştık. Ancak bu adımları atmakta geç kaldı ve ne yazık ki bu noktaya gelindi”.

10 Haziran 2011’e gelindiğinde Erdoğan, Esed ile görüşmelerini sürdürmekte ve Esed’i uyarmaya devam etmektedir (<http://yenisafak.com.tr/politika-haber/esad-ailesi-insani-davranmiyor-11.06.2011-323912>, 10.09.2013’de erişildi); “4-5 gün önce Sayın Beşar Esed ile konuştum, bu durumları çok açık net anlattım. Buna rağmen onlar bu işi çok hafife alıyorlar. Bize farklı şeyler söylüyor. Maalesef Esed ailesi, özellikle de Mahir Esed insani davranmıyor.”

Bu dönemde özellikle Ramazan ayında devam eden şiddet nedeniyle Ahmet Davutoğlu Esed’le görüşmek için 9 Ağustos 2011’de Şam’a gitti. Fakat Davutoğlu’nun Şam ziyaretinden önce Erdoğan’ın “Suriye konusunda sabrımızın sonuna geldik” açıklaması Şam yönetimi tarafından tepkiyle karşılanmış ve iç işlerine karışılmaması konusunda Türkiye uyarılmıştır (<http://www.bianet.org/bianet/goc/132017-davutoglu-esad-la-alti-saat-gorustu>, 10.09.2013’de erişildi). Bu şartlar altında gerçekleşen toplantı sonrası Suriye tankları Hama kentinden çekilmiştir. Bu geri çekilme Türkiye’yi Esed’in operasyonlarının duracağına yönelik bir beklenti içerisine sokmuştur.

Bu politikalar doğrultusunda Ortadoğu uzmanlarından Bruce Mabley, Türkiye’nin Batı’nın yapamadığını yaptığına inandığını savunuyordu. Mabley’e göre Türkiye birçok kez olayların çözülmesi adına retorik geliştirmiş olmasına rağmen Esed’in önceliğinin rejimin bekası olduğunu unuttuğunu ileri sürmektedir (Mabley 2012: 94). Söz konusu bu ziyaret sonrasında Davutoğlu yaptığı açıklamada Suriye’nin ihtiyacı olan reformlar üzerinde durulduğunun altını çiziyordu (<http://www.hurhaber.com/davutoglu-ilk-aciklamayi-yapti/haber-423599>, 10.09.2013’de erişildi) ; “Akan kanın durması, sivil kayıpların durması ve siyasi reform için gerekenleri paylaştık. Önümüzdeki günlerdeki gelişmeler Türkiye için de Suriye halkı için de kritik olacaktır. Biz Türkiye olarak gelişmeleri takip etmeye devam edeceğiz”.

Suriye'ye yönelik bu politikalar çerçevesinde Başbakanlık Başdanışmanı İbrahim Kalın da, Türkiye'nin kendisinden bekleneni, yani Suriye'yi dünyaya açmayı Başbakanın kişisel ilişkileri, liderliği ve karizmasıyla gerçekleştirdiğini belirtecek ve Türkiye'nin olayların başlamasından 2011 sonlarına kadar Suriye rejimini reform yapmaya, muhalefetle diyalog kurmaya ve bir geçiş süreci oluşturma konusunda ikna etmeye çalıştığının altını çizecektir (<http://haberturk.tv/programlar/video/uluslararası-sistem-iflas-etti/85574>, 18.09.2013'de erişildi). Aslında Kalın, Suriye rejiminin kendi halkına, Türkiye'ye, Arap Dünyasına ve uluslararası topluma yalan söylediğini vurgularken, Esed rejiminin eninde sonunda gidip yeni bir Suriye inşa edileceğine inandığını söyleyerek Türkiye'nin Suriye konusunda Esed'e olan inancın kaybolmasının ardından izlediği/izleyeceği politikanın özünü sunuyordu. Bu çerçevede 14 Eylül 2011 tarihinde Başbakan Erdoğan, Arap Baharının rejimini değiştirdiği Mısır'a gittiğinde Esed ile bağların kopmakta olduğunun mesajını vermekteydi (<http://siyaset.milliyet.com.tr/erdogan-dan-esad-a-birak-git>, 18.09.2013'de erişildi):

“Bugün komşumuz Suriye'de de ciddi gelişmelere şahit oluyoruz. Biz Suriye Devlet Başkanı Sayın Esed'e başından beri her türlü yardımı önerdik, Suriye halkının meşru istekleri doğrultusunda gerekli reformları hızla uygulamaya koymasını telkin ettik. Bu konuda kendisine her türlü yardıma hazır olduğumuzu da bildirdik ve Suriye yönetimine bu bağlamda gereken her fırsatı tanıdık. Ancak, geline aşamada sivil ölümler her geçen gün artarken, yapılması gereken reformların bir türlü gerçekleşmediğini görüyoruz. Doğru konuşmadı ve Suriye halkı şu anda Esed'e inanmıyor ben de inanmıyorum, biz de inanmıyoruz.”

Aynı şekilde 21 Eylül 2011'de yaptığı açıklamada Erdoğan Suriye yönetimiyle bağların koptuğunu duyuruyordu (<http://siyaset.milliyet.com.tr/erdogan-suriye-ile-gorusmelerimizi-bitirdik/siyaset/siyasetdetay/21.09.2011/1441276/default.htm>, 18.09.2013'de erişildi);

“Suriye yönetimiyle görüşmelerimizi kesmiş durumdayız. Bu noktaya gelmek istemezdik ama Suriye yönetimi bizi böyle bir karar alma noktasına getirdi. Hele hele son olarak Türkiye'ye yönelik kara propaganda başlatmış olmaları son derece çirkindir. Suriye yönetimine,

daha önce de açıkladığım gibi, artık güvenimiz kalmamıştır. Suriye yönetimiyle görüşmelerimizi kesmiş durumdayız. Bu noktaya gelmek istemezdik ama Suriye yönetimi bizi böyle bir karar alma noktasına getirmiştir.”

Erdoğan’ın açıklamalarına yanıt olabilecek nitelikte açıklamayı Esed de Ekim 2011’de yaptı (http://www.radikal.com.tr/dunya/esad_ben_degismedim, 16.09.2013 tarihinde erişildi);

“Bana ‘Türkiye ile ne oldu da böyle oldunuz?’ diye soruyorlar. Ben değişmedim, Başbakanınız değişti. Bunu Başbakan’a sorun. Benim kanaatim Türkiye-Suriye dostluğunu ABD istemedi. Ne Tunus, ne Libya, ne de Suriye’de dertleri demokrasi. Asıl mesele kaynaklarımızı kontrol etmek. Türkiye’den gelenler Obama’nın sözcüsü gibi davranıyor. ‘Obama şöyle istiyor, böyle istiyor’ diye geliyorlar bana. Oysaki ABD’nin Şam’da büyükelçisi var, gelip söylüyor zaten bize. Türk kardeşlerimizin aynı sözleri tekrarlaması bizi üzüyor.”

Esed’in sözlerinden anlaşıldığı gibi artık Suriye rejimi de Türkiye’yle bağların kopmaya başladığının sinyallerini vermiş oluyordu. Nitekim krizler, bir devletin, başka bir devletin gerçekleştirmeye çalıştığı değişime ısrarla karşı koyması sonucunda gerçekleşir (Waltz 1988: 623). Suriye, önüne Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyetini alarak sistemin baskın gücü ABD’nin değişim taleplerine dengeleme politikasından yararlanarak karşı koyacağını gösteriyordu.

Bu koşullar altında, 18 Ekim 2011 tarihinde Suriye Ulusal Konseyi ile ilk resmi temas kuran ülke Türkiye olmuş oldu (http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/10/111018_turkey_syria_opposition.shtml, 20.09.2013’de erişildi). Türkiye muhalif grupların güçlenmesine destek vermiş ve muhaliflere ülkede temsilcilik açma sözü vermiştir (Ataman: 2012: 51). Böylelikle, Türkiye Suriye konusunda izleyeceği politika konusunda önemli bir adım atmış oldu. Türkiye’nin olaylar çıkana dek üst düzey siyasi ve kişisel ilişkiler geliştirdiği Beşar Esed’i değil muhalefeti destekleme yönünde politikalar izleneceği belli olmuştu. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, 2012 yılını

değerlendirdiği açıklamasında, uluslararası alanda Suriye'deki çözüm için gösterilen tüm girişimlerde (Suriye Halkları Dostları Grubu, BM Genel Kurulu, BM/Arap Ligi Suriye Ortak Özel Temsilcisi), çaba sarf ettiklerini açıkça belirtecektir (Davutoğlu 2012).

2011 yılının Kasım ayı, Türkiye'nin muhalifleri tanımasından hemen sonra, iki devlet arası ilişkileri savaşın eşiğine getirecek olaylar silsilesinin başladığı aydır. 12 Kasım 2011 gecesi Türk Büyükelçiliğine, Halep Başkonsolosluğuna ve Lazkiye Fahri Konsolosluğuna bir grup Esed yanlıları tarafından saldırılar düzenlenmiştir (<http://www.haberturk.com/dunya/haber/687568-suriyedeki-turk-misyonlarına-saldiri>, 23.09.2013'de erişildi). Bunun üzerine Türkiye hükümeti Suriye'nin Ankara Maslahatgüzarını Dışişleri Bakanlığına çağırarak nota vermiştir (<http://www.trthaber.com/haber/turkiye/suriyenin-ankara-maslahatguzarina-nota-16123.html>, 20.09.2013'de erişildi). Hemen ardından 30 Kasım 2011 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanı Davutoğlu tarafından Suriye yönetimine yönelik uygulanacak yaptırım paketi açıklanmıştır. Suriye'ye yönelik yeni politikaları yansıtmaları bakımından önemli olan bu pakette şu hususlar yer almaktadır (Davutoğlu 2011b);

1. Suriye'de halkıyla barışık meşru bir yönetim işbaşına gelene kadar Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi mekanizmasının askıya alınması,
2. Suriye'de temel liderlik kadrosu mensubu olup, haklarında halka karşı şiddete ve hukuk dışı yöntemlere başvurdıklarına dair iddialar bulunan bazı yetkililere seyahat yasağı konulması ve bu kişilerin ülkemizdeki malvarlıklarının dondurulması; Suriye rejiminin kuvvetli destekçisi konumundaki tanınmış bazı işadamlarına da benzer tedbirlerin getirilmesi,
3. Suriye Ordusu'na her türlü silah ve askeri malzemenin satış ve tedarikinin durdurulması,
4. Türkiye toprakları, hava sahası ve karasuları kullanılmak suretiyle üçüncü ülkelerden Suriye'ye silah ve askeri malzeme transferi yapılmasının uluslararası hukuka uygun olarak engellenmesi,
5. Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin durdurulması,
6. Suriye Hükümeti'nin Türkiye'deki finansal varlıklarının dondurulması,
7. Suriye Hükümeti ile kredi ilişkilerinin durdurulması,

8. Mevcut işlemler hariç, Suriye Ticaret Bankası (Commercial Bank of Syria) ile işlemlerin durdurulması,
9. Suriye'deki altyapı projelerinin finansmanı için imzalanan Eximbank kredi anlaşmasının askıya alınması.

Suriye, bu yaptırım kararlarına misilleme olarak serbest ticaret anlaşmasını askıya almış, Türkiye'nin Suriye üzerinden yaptığı transit taşımacılık durdurulmuş, Türkiye'den yapılan ithalata %30 vergi konmuş ve Türkiye plakalı araçlara benzin sınırlaması getirilmiştir (<http://www.haberturk.com/dunya/haber/694915-suriye-sinir-kapisini-yeniden-acti-video>, 20.09.2013'de erişildi).

2012 yılına girildiğinde Gaziantep'te bulunan Suriye Başkonsolosluğunun kapatılmasıyla da ilişkilerin seyri artık kesinlik kazanmıştır (<http://siyaset.milliyet.com.tr/suriye-gaziantep-baskonsoloslugu-nu-bosaltti-/siyaset/siyasetdetay/02.01.2012/1483387/default.htm>, 20.09.2013'de erişildi).

10 Ocak 2012'de Esed, uzun bir aranın ardından Şam Üniversitesinde konuştuğunda hedefinde Türkiye'nin de dâhil olduğu dış güçler vardır. Esed, dış güçlerin Suriye'yi istikrarsızlaştırma amacıyla bu komploju kurduğunu iddia ederken, Suriye'nin ihtiyacı olan reformların yapılacağına işaret etmiştir. Esed'in konuşmalarına cevap merkezi İstanbul'da bulunan Suriye Ulusal Konseyi Başkanı Burhan Galyun'dan gelmiş; Galyun, Esed'in artık reformlar konusunda boş vaatlerde bulunduğunu ve Esed'in çekilmesinden başka çözüm olmadığını dile getirmiştir. Galyun, ayrıca, Türkiye'nin Suriye Ulusal Konseyi'nin doğal ortağı olduğunu belirtmiştir (<http://www.haberturk.com/dunya/haber/704645-esad-halka-seslendi>, 20.09.2013'de erişildi).

30 Mayıs 2012 tarihinde sivil ölümlerinin artmasının ardından resmi olarak da Türkiye Suriye rejimi ile tüm bağlarını kopartmış ve ülkedeki tüm diplomatik personeli sınır dışı etmiştir (<http://www.hurriyet.com.tr/planet/20657758.asp>, 20.09.2013'de erişildi). 22 Haziran 2012'de RF-4 tipi Türk savaş uçağı Lazkiye'nin 13 mil açığında düşürülmesiyle Türkiye Suriye ilişkilerinde savaşın eşiğine geldiği bir tarih olmuştur.

İlişkiler, Adana Mutabakatına varan döneme geri dönmüştür. Suriye devlet haber ajansı tarafından uçağın Suriye askerleri tarafından Suriye karasularında düşürüldüğünü ve vurduktan sonra Türk uçağı olduğunu fark edildiğini iddia etti (<http://www.beyazgazete.com/haber/2012/6/23/hedefi-vurduktan-sonra-turk-ucagi-oldugunu-farkettik-1267992.html>, 20.09.2013’de erişildi). 24 Haziran günü yaptığı açıklamada Dış İşleri Bakanı Davutoğlu ise uçağın tek başına eğitim uçuşu yaparken düştüğünü açıklamıştır. Türkiye olaya ulusal ve uluslararası boyutta en üst düzeyde tepki vermiş ve NATO Antlaşmasının 4. Maddesi uyarınca (bir üyenin ulusal güvenliği, sınır bütünlüğü ya da bağımsızlığının tehlikeye girmesi halinde diğer üyeleri istişareye davet etmesi) NATO’ya başvurmuştur (<http://www.haberturk.com/dunya/haber/753445-natodan-olaganustu-toplanti>, 23.09.2013’de erişildi).

25 Haziran günü Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç uçağın lazer güdümlü füze ile düşürüldüğü bilgisini verirken Türkiye Ertuğrul Apakan aracılığıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne olayı özetlemek ve uluslararası baskıyı artırmak amacıyla bir mektup sunmuştur (http://www.washingtonpost.com/world/national-security/turkey-wants-more-pressure-on-syria-but-not-confrontation-overplanedowning/2012/06/25/gJQAH6mv2V_story.html, 21.09.2013’de erişildi). Türkiye’nin başvurusu üzerine 26 Haziran’da toplanan NATO Konseyi Türkiye’ye destek mesajı vermiş fakat 5. Madde toplantıda (5. maddesi gereğince NATO, bir üyesine yapılacak saldırının tüm üyelerine yapılmış varsayılacağı ilkesine dayanarak bir saldırı veya saldırı tehdidine karşı üyelerini savunma girişiminde bulunur) gündeme gelmemiştir (NATO 2012). Türkiye ayrıca askeri angajman kurallarının değiştirildiğini ilan ederek, Suriye sınırına asker sevki yaparak sınıra yaklaşan Suriye askeri unsurlarının tehdit olarak kabul edilerek gereğini yapacağını açıkça gösteriyordu (SETA 2012b: 126). Bu arada Türkiye sularında bilimsel araştırmalar yapan ABD bandıralı *Nautilus* gemisi enkazı arama çalışmalarına başlamış, enkaz, Suriye karasularında -Suriye sahilinden 8,6 deniz mili açıkta- tespit edilmiştir. Ancak Türkiye tarafından uçağın düşmesine yönelik yapılan açıklamalar birbirlerinden farklılık arz ediyordu. Milli Savunma Bakanı enkazda füze veya mermi izine rastlanmadığını belirtirken Genelkurmay Başkanlığı uçağın yanında patlayan bir füzenin “blast etkisi” ile düştüğünü açıklamıştır (Ünsal 2013: 160).

Uçak düşürülmesinin ardından ortaya çıkan kriz ise 3 Ekim 2012’de Suriye’nin Rakka kentine bağlı Tel Abyad kentinden ateşlenen top mermisi sonucu 5 Türk vatandaşının ölmesiyle sonuçlanmıştır. Top mermisi Urfa’ya bağlı Akçakale ilçesinde bir eve isabet etmiştir (<http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler>, 23 Eylül 2013’de erişildi). Türkiye, bu olayın ardından direkt olarak ilk defa Suriye’ye askeri olarak karşılık vermiş ve mütekabiliyet esasına dayanarak Suriye’deki askeri hedeflere top atışında bulunmuştur (SETA 2012b: 126). Akçakale’de yaşanan olayın 1 hafta sonrasında Rus yapımı silahları Moskova’dan Suriye’ye taşıdığı istihbaratı alınan Suriye’ye ait yolcu tipi uçak F-16’la eşliğinde Ankara Esenboğa havalimanına indirildi. Uçakta yapılan aramanın ardından askeri malzemelere el konulmuştur (<http://www4.cnnturk.com/2012/turkiye/10/10/suriye.yolcu.ucagi.jetlerle.ankaraya.indirildi/680131.0/>, 23.09.2013’de erişilmiştir). Uçağın indirilmesine karşılık Suriye tarafından 3 gün sonra gelmiş; 13 Ekim 2012’de Suriye Dış İşleri Bakanlığı Türk Sivil uçaklarının Suriye hava sahasında uçuşmasını yasakladığını duyurmuştur (<http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1228945-suriye-hava-sahasini-turk-sivil-ucaklarina-kapatti>, 23.09.2013’de erişildi)

Türkiye, politikalarını sertleştirirken kendine güveni tam olan bir ülke görünümü veriyordu. Suriye ile köprülerin tamamen atıldığı, savaşın eşiğine gelindiği dönem olan 2012 yılında, hükümetin önemli isimleri Suriye konusunda iddialar düzeyinde de proaktif olmayı tercih ediyorlardı. Ak Parti dış politikasının temelini ve yöntemlerini oluşturan kişi Ahmet Davutoğlu 2012 yılının ortalarında yaptığı öngöründe Esed’in ayları, yılları bile değil haftaları kaldığını iddia ederken (<http://www.ntvmsnbc.com/id/25376791>, 23.09.2013’de erişildi), AB Bakanı Egemen Bağış, Türkiye’nin askeri gücünün Suriye’yi birkaç saat içerisinde yok edebilecek güçte olduğu konusunda iddialıydı (http://www.radikal.com.tr/politika/bagis_turkiyenin_askeri_gucu_suriyeyi_birkac_saat_icerisinde_yok_edecek_noktadadir-1102891, 23.09.2013’de erişildi.). Kendisi de Gaziantep İslahiyeli olan ve bölgeyi ve özellikle Suriye’yi iyi tanıyan gazetecilerden olan, Ak Parti Milletvekili Şamil Tayyar’da Türkiye’nin arzu etmesi halinde 3 saat içinde Şam’a varabileceğini iddia ediyordu (http://www.radikal.com.tr/politika/samil_tayyar_3_saatte_sam, 23.09.2013’de erişildi).

Söylemsel düzeyde Ak Parti hükümeti Suriye konusunda yine büyük ve iddialı konuşmaya devam ediyordu. Olaylar başladığında Esed'i değiştirebileceğine inanması nasıl bir hataysa, olaylar doruk noktasına ulaştığında Esed'in kısa sürede gideceğine inanmak ve tehditvari konuşarak etkileneceğine inanmak aynı şekilde hata olduğu ortaya çıkacaktır. Bu süreçte Türkiye, yumuşak gücü sayesinde arabuluculuk yapan, etkili olan bir ülkeden Esed'i düşürme odaklı bir ülke pozisyonuna gelmiştir. İbrahim Kalın röportajında bunu açıkça dile getirmektedir (<http://haberturk.tv/programlar/video/uluslararası-sistem-iflas-etti/85574>, 18.09.2013'de erişildi); "Suriye'de de eninde sonunda bu rejim gidecek yeni bir Suriye inşa edilecek".

Türkiye, hali hazırda Suriye'ye yönelik işgal dışında her türlü sert güç unsurlarını devreye sokmuş durumdadır. İki yıl gibi kısa bir sürede en tepe noktadaki yumuşak güç uygulamalarından fiili işgal hariç en uç noktadaki sert güç uygulamalarına geçilmesi olağan bir durum değildir. Elbette ki bölgenin ortamı da olağan değildir, fakat Türkiye bu ortamda proaktif çizgisini yumuşak gücü etkinken tercih edip, olaylar ortaya çıktığında proaktifliğin yavaşlatılması bu kadar kısa sürede, bu kadar uç noktalara gelinmesini engelleyebilirdi (Ünsal 2013: 215). Bu koşullar altında Türkiye uluslararası çabalarına bir yenisini eklemiş ve Suriye ile yaşadığı güvenlik sorunlarını sebep göstererek Kasım 2012'de NATO'ya başvurmuştur. Türkiye'nin başvurusu üzerine 4 Aralık 2012'de Dışişleri Bakanları seviyesinde gerçekleşen toplantıda Türkiye ulusal hava savunmasının takviye edilmesi amacıyla Türkiye'ye patriot bataryaları yerleştirilmesi kararlaştırılmış ve 2013 yılının Ocak ayında kurulmuştur (<http://www.cnbc.com/haberler/dis-haber/nato-turkiye-nin-patriot-talebini-onayladi>, 23.09. 2013'de erişildi).

2013 yılına gelindiğinde bu yıl yine Suriye sorunu kaynaklı ölüm olayıyla başladı denilebilir. Çünkü 11 Şubat 2013 tarihinde Suriye tarafından gelen Suriye plakalı bir araçla Hatay ili Reyhanlı İlçesi, Cilvegözü Kara hudut kapısındaki tampon bölgede meydana gelen patlamada 14 kişi yaşamını yitirmiş ve 26 kişi yaralanmıştır (<http://www.ntvmsnbc.com/id/25421222/>, 23.09.2013'de erişildi.). Aynı şekilde 11 Mayıs 2013 tarihi, Türkiye'nin en kanlı bomba eylemlerinden birine tanıklık ettiği gündür. Hatay'ın Reyhanlı ilçesinin kent merkezinde patlayıcı yüklü iki araçla saldırı

düzenlenmiş,saldırıda 45 kişi ölmüş ve 100'den fazla kişi yaşamını yitirmiştir (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23257089.asp>, 25.09.2013'de erişildi).

16 Eylül 2013 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri değişen angajman kuralları çerçevesinde hava sahasını işgal eden Suriye rejimine ait bir helikopteri hava unsurlarıyla vurduğunu açıklıyordu; “M-17 tipi Suriye helikopteri Türk hava sahasını yaklaşık 14.200 feet irtifada seyrederken, 2 km derinlikte ihlal etmiştir. Bu durum üzerine havada devriye görevinde bulunan iki F-16 uçağından birisi tarafından 14.27'de Türk hava sahasında iken vurulmuş ve hududun takriben 1 km Suriye tarafına düşmüştür” (<http://www.ntvmsnbc.com/id/25466760/>, 20.10.2013'de erişildi).

Özet olarak Türkiye, Esed'in gitmesine yönelik kurduğu politikası gerçekleşmedikçe olayların içine hızla sürüklenmiş ve kendi içerisinde de yaralar almaya başlamıştır. En uzun sınır komşusu ile yaşanan sıkıntılar Türkiye'nin sadece güney illerini değil, diğer bölgelerini de derinden etkilemeye başlamıştır. Kuşkusuz bunun en önemli sebebi isyan sonrası Türkiye'nin muhalefete verdiği açık destek ve muhaliflerin yanında yer alan Suriyelileri mülteci olarak kabul etmek durumunda kalmasıdır. Türkiye rejimle tüm bağları koparıp muhalefete verdiği açık destekle Batıya ve Suriye'deki rejim karşıtı gruplara fazlasıyla bağlı ve bağımlı bir dış politika izlemeye mecbur kalmıştır. Uluslararası boyuttaki sorun ABD'nin manevra alanının darlığını ortaya koyarken özellikle kimyasal silahlar konusunda BM'nin Suriye rejimini suçlaması ABD'nin elini -Rusya ve Çin- karşısında zayıflatmıştır (Doster 2013: 76).

Nitekim Ahmet Davutoğlu tarafından hazırlanan “2014 Giderken Dış Politikamız” adlı kitapçıkta uluslararası güç dengelerinin değiştiği ve yeni bir dünya düzeninin ana hatlarının belirginleştiği kabul edilmektedir. Aynı belgede Türkiye'nin ortak kadere sahip olduğu komşu halkların meşru talep ve beklentilerinin gerçekleşmesi yönünde politikalara devam edileceği öne sürülmekte ve kimyasal silah kullanmakla suçlanan Suriye rejiminin fiilen meşruiyetini kaybettiği açıklanmaktadır (Davutoğlu 2013: 5-70).

Tablo 4-6’de de görüleceği gibi, Türkiye’ye geçen Suriyeli mültecilerin sayısı azımsanmayacak düzeydedir. Hatay ve Gaziantep yani Arap Baharı çıkmadan önce Suriye’yle gelişen ilişkilerden en olumlu şekilde etkilenen iki şehir Arap Baharı sonrası bozulan ilişkilerden en çok etkilenen illerin başında gelmektedir. Kilis, Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Osmaniye, Adıyaman, Adana, Mardin ve Malatya mülteciler için oluşturulan kampların bulunduğu diğer illerdir. Bu illerin dışında da Suriye’den kaçıp Türkiye’nin çeşitli bölgelerine gelen Suriyeliler bulunmaktadır.

Tablo 4-6: Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler (AFAD)

İL	BARINMA MERKEZİ VE MEVCUT SURİYELİ	ÇADIR VE KONTEYNER SAYISI	İL MEVCUDU
Hatay	Altınözü 1 : 1.595 Altınözü 2 : 2.669 Yayladağı 1 : 3.217 Yayladağı 2 : 3.529 Apaydın (Konteynerkent) : 4.779	572 Bölme 1.380 Çadır 1.165 Konteyner	15.789
Gaziantep	İslahiye: 9.392 Karkamış: 7.366 Nizip -1: 11.196 Nizip - 2 (Konteynerkent) :5.138	5.248 Çadır 1.000 Konteyner	33.070
Kilis	Öncüpınar (Konteynerkent) : 13.570 Elbeyli Beşiriye (Konteynerkent) : 17.210	5.645 Konteyner	30.780
Şanlıurfa	Ceylanpınar: 27.229 Akçakale: 26.364 Harran (Konteynerkent): 13.540	9.817 Çadır 2.000 Konteyner	67.133
Kahramanmaraş	Merkez	2.737 Çadır	14.986
Osmaniye	Cevdetiye	2.012 Çadır	8.515
Adıyaman	Merkez	2.292 Çadır	9.998
Adana	Sarıçam	2.142 Çadır	10.189
Mardin	Midyat	1.300 Çadır	2.366
Malatya	Beydağı (Konteynerkent)	2.083 Konteyner	6.551

Türkiye 2013 yılı itibariyle yaklaşık 600.000 Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır. Bunlardan 200.000 kişi Türkiye'nin çeşitli illerindeki Barınma Merkezlerinde(AFAD, 2013); 350.000'den fazlası ise Barınma Merkezleri dışındaki bölgelerde yaşamaktadırlar. Barınma merkezleri dışındaki mültecilerin bazılarını Kimse Yok mu?, İnsani Yardım Vakfı, Deniz Feneri, Uluslararası Mavi Hilal ve Ortak Akıl Platformları gibi sivil toplum kuruluşları kiralar konusunda yardımcı olmaktadır (Dinçer vd. 2013: 23). 2013 sonu itibariyle Türkiye Cumhuriyeti Türkiye'de bulunan Suriyeli mülteciler için 1 milyar 311 milyon 150 bin TL harcamıştır (<http://www.aa.com.tr/tr/turkiye/257983--suriyeliler-icin-1-milyar-311-milyon-lira-harcandi>, 25.09.2013'de erişildi).

Türkiye, Esed'in gitmesi üzerinde politikasını inşa ederken öncelikle sistemin baskın gücü olan ABD'nin rejimin gitmesi yönündeki politikasına ve uluslararası kurumlara güvenmiştir. Fakat, güç dengesi teorisinin diğer ülkelerin tek başına veya uyum halinde Amerika gücünü denge durumuna sokmaya çalıştıkları öngörüsü burada karşımıza çıkmaktadır. Waltz, Amerikan gücünü dengeleyebilecek güçleri Almanya, Japonya, Çin ve Rusya Federasyonu olarak öngörmüştür (Waltz 1993: 54). Çünkü tek kutupluluk uluslararası konfigürasyonlardan en az dayanıklı olanıdır. Bu iki ana nedenden böyledir

- 1- Başat güçler kendi sınırları ötesinde fazla görevler üstlenir ve böylelikle uzun vadede kendilerini zayıflatırlar,
- 2- Başat güç ölçülü, dikkatli ve hoşgörülü davranırsa bile, daha zayıf devletler onun gelecekteki davranışlarından endişe duyarlar. Doğanın boşluktan nefret etmesi gibi, uluslararası politika da kontrolsüz güçten nefret eder (Waltz 2000: 28).

Nitekim 27 Ekim 2013'de ABD Dış İşleri Bakanı John Kerry tarafından yapılan açıklamada artık Suriye'deki krize askeri bir çözüm bulunamayacağının altını çizmiş ve konunun yalnızca siyasi yollarla çözülebileceğini açıklamıştır <http://www.theguardian.com/world/video/2013/oct/22/john-kerry-no-military-solution-syria-video>, 10.01.2014'de erişildi).

Diğer yandan uluslararası kurumlara güvenilmesi, uluslararası kurumların etkisinin onlara hayat veren ve onların devamlılığını sağlayan devletlerin niyet, imkan ve kabiliyetlerinin bir adım uzağında oluşunun göz ardı edildiğine işaret etmektedir (Waltz 2000: 18). Rusya Federasyonu'nun ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeler olarak Suriye'ye yaptırım kararlarını veto etmesi bunun bir sonucudur.

SONUÇ

Türkiye-Suriye ilişkileri, Suriye 1946’da bağımsızlığını kazandığından beri, hatta daha öncesinden Hatay’ın Türkiye’ye dahil olmasından 1998 Adana Mutabakatına kadar olan süreçte neredeyse her daim güvenlik ve çıkar çatışması üzerinde şekillenmiştir. Nitekim Hatay, su ve terör sorunları bu tarihsel sürecin en öne çıkan meseleleridir. Bu meselelerin ortaya çıkması veya ortadan kaybolması anarşik bir yapıya sahip olan uluslararası sistemin izin verdiği veya kısıtladığı ölçülerde olmuştur. 2002’de iktidara geldikten sonra Ak Parti de sistemin sunduğu fırsatlardan yararlanarak Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerin geliştirilmesine yönelmiştir. Suriye Türkiye için sıfır sorun politikası gereğince bölge ülkeleriyle geliştirilecek ilişkilerin başlangıç noktasıdır. Türkiye Ak Parti döneminde bu amaçlar doğrultusunda Suriye politikasını 10 yılda ince ince inşa etmiştir: Ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda yapılabilecek üst düzey anlaşmalar ile gelişmeler sağlanmış iki ülke ortak bakanlar kurulu düzenleyerek ekonomik entegrasyonu sağlayabilecek seviyeye gelmiştir. Davutoğlu Suriyeli yetkilileri “evinize hoş geldiniz” diyerek karşılarken, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed de Türkiye’ye geldiklerinde yabancı bir ülkeye gelmiş gibi hissetmediklerini dile getirir hale gelmiştir. Fakat Arap Baharı sonrasında oluşan yeni durum neorealizmin bize ebedi dostluk ve ebedi düşmanlıkların uluslararası ilişkilerde mümkün olmayacağını hatırlatmıştır.

Türkiye ve Suriye yönetimleri arasında bu sıcak ilişkiler söz konusuken, temelleri son yıllarda atılmış, otoriter rejim yapıları arasında sıkışmış halkların isyanı olarak ortaya çıkan Arap Baharı Türkiye’nin Ortadoğu ve Suriye politikalarında idealler ve gerçekleri bir anda birbirinden ayırmış, neorealizmin işaret ettiği gibi ebedi olmayacak dostluğu bize göstermiştir. Türkiye, sıfır sorun politikası ve proaktif dış politika stratejileriyle Ortadoğu’daki ülkelerle geliştirdiği ve bekası bu ülke rejimlerin devam etmesine bağlı bu politikalarını terk etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, Arap Baharının Suriye’ye sıçradığı 2011 yılı Suriye ile ilişkilerde dönüm noktası olmuştur.

Suriye’ye sığırayan Arap Baharı sonrası Türkiye ilk olarak neredeyse tüm 2011 yılı boyunca ikili ilişkilerin ve yumuşak güç unsurlarının üst düzeyde olduğu Beşar Esed’i değıştirebileceği, ikna edebileceği ve ona örnek olabileceği varsayımları üzerine politikalar üretmiştir. Retorik düzeyde de Başbakan Erdoğan ve Ahmet Davutoğlu Esed’le olan ikili ilişkilerine güvenen açıklamalarla Suriye olayına yaklaşmışlardır. Davutoğlu’nun 2011 yılı Ağustos ayında yaptığı son Şam ziyareti sonrasında Esed’in şiddetine devam etmesi Ak Parti hükümetinin Esed ile ilgili varsayımlarının artık yanlışlanmaya başlandığının kanıtıdır. Nitekim bu ziyaretin ardından, 2012 yılı itibariyle Ak Parti ilişkilerini tamamen koparma noktasına getirmiş, Suriyeli muhaliflere tam destek verdiğini açıkça belli etmiş ve Esed’in gitmesi için tüm ulusal, uluslararası girişimlerde etkin bir konumda öne çıkmaya başlamıştır. Ancak Suriye, BM Güvenlik Konseyi kararlarının veto edilmesinin etkisiyle arkasında Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyetinin desteğini hissetmeye başlamış ve Esed uluslararası bir operasyon olmayacağı konusunda kendisini rahat hissederek hareket etmeye başlamıştır. Bu rahatlık Türkiye’yle olan ilişkilere olumsuz manada yansımış; Türkiye’nin uçağının düşürölmesine, Akçakale’de beş kişinin top mermisiyle ölmesine, Cilvegözü Hudut Kapısının patlamasına, Reyhanlı’da 45 kişinin ölmesine neden olan patlamalara kadar olaylar silsilesinin ortaya çıkmasındaki neden olmuştur.

Tezin kavramsal çerçevesini oluşturan neorealist teori, her şeyden önce uluslararası yapının anarşik ilişkilere dayandığını öngörür. Buna bağlı olarak anarşik yapıya sahip sistemdeki devletlerin güç kapasitelerinin dağılımı devletlerin davranışları üzerinde belirleyici olur. Soğuk Savaşın ardından oluşan ABD’nin baskın güç olduğu tek kutuplu sistem artık Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti tarafından dengelenmeye başlanmıştır. ABD kendine göre tanımladığı barış, adalet ve refah gibi kavramlar için hareket ettiğini savunarak Suriye’de rejim değışikliğine gidilmesi yönünde politikalar izlemiştir. Bu noktada Waltz’ın uluslararası politikada aşırı güç, diğer devletleri buna karşı dengelemeye iter iddiası karşımıza çıkmaktadır (Waltz 2000: 27). Bu dengelemenin açık örneği Suriye’dir. ABD, Suriye rejiminin değışmesi yönünde politikalar izlerken, Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti rejimin değışmemesi yönünde politikalar izlemektedir. Nitekim 2011 yılından 2014 yılına kadar

geçen 3 yılda ABD, dolayısıyla Türkiye halen Suriye konusunda hedeflerine ulaşamamışlardır.

Mevcut durumda Ak Parti Hükümeti, ülkede barındırdığı yüzbinlerce mülteci, sertleşen açıklamaları ve uyguladığı yaptırımlar, savaş noktasına kadar gerilen ilişkileriyle Esed'in gitmesi üzerine kurduğu politikasından vazgeçememektedir. Esed'in kaldığı her gün Türkiye'nin bölgede uzun vadeli etkin olabilme ihtimalini düşürmekte ve Suriye'ye yönelik Türkiye'nin 11 yıllık politikalarının zayi olmasına, aynı zamanda ülke içinde Suriye politikalarına karşı gittikçe sertleşen bir toplumsal muhalefetin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Komşularla sıfır sorun, proaktif diplomasi, arabuluculuk rolü gibi yumuşak güç kavramları Ortadoğu'nun Arap Baharı'nın etkisiyle içinde bulunduğu ve ABD'nin artık dengelenmeye başladığı ortamda artık geçerli değildir.

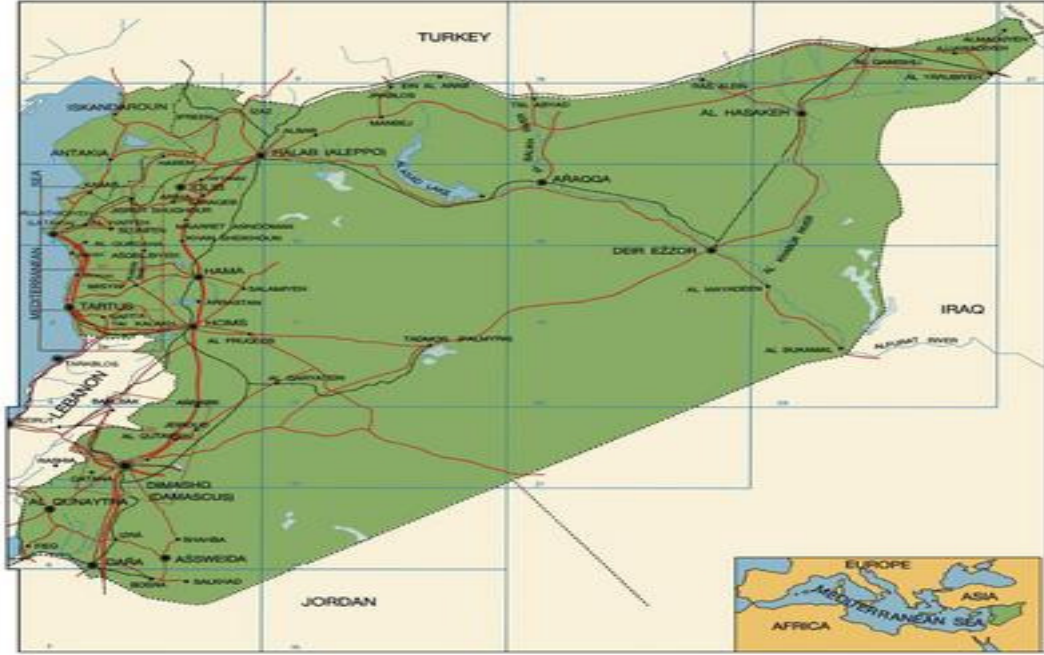
Bilindiği üzere gelişmiş diplomatik ilişkiler, ekonomik entegrasyon, kültürel ortak noktalar, lider karizması gibi yumuşak güç unsurları güvenlik tehdidinin olmadığı durumlarda geçerlidir. Güvenlik tehlikesinin arttığı, hayatta kalma motivasyonunun öne çıktığı Arap Baharı gibi uluslararası ortamlarda devletler, yumuşak güç unsurlarını değil sert güç unsurlarını devreye sokar ve onlardan etkilenirler. Devletler, neorealizmde iç özelliklerinden bağımsız olarak verdikleri tepkiler dikkate alınarak benzer aktörler olarak tanımlanırlar. Suriye'de Arap Baharı ülkesine sıçradığında ve bir rejim değişikliği baskısı altında kaldığında hayatta kalmak adına tüm sert güç unsurlarını devreye sokmuştur. 2014 itibarıyla gelinen nokta da ABD veya Batı önderliğinde bir uluslararası operasyon yapılamayacağı anlaşılmıştır. Türkiye 2011 sonrası, Suriye'de bir rejim değişikliği üzerine kurduğu politikasını yeniden düzenlemek durumunda kalabilir.

Sonuç olarak, Ak Parti dönemi Türkiye-Suriye ilişkileri Neorealist Uluslararası İlişkiler Kuramı doğrultusunda analiz edildiğinde; sert güç unsurlarının devrede olduğu ve Suriye üzerinden bir dengeleme politikası izlendiği 2011 yılı sonrası dönemde Türkiye'nin, Suriye üzerinde önce yumuşak güç unsurlarıyla, daha sonra uluslararası ortamdaki girişimleriyle etkili olabileceği politikası yeni bir değerlendirmeye tabii

tutulmalıdır. Çünkü Türkiye'nin rejimin kısa sürede değişeceği varsayımı gerçekleşmemiştir ve Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin ABD'yi dengeleyebileceği, yani uluslararası sistemin değişen güç dağılımı göz ardı edilmiş görünmektedir.

HARİTALAR

Harita 3-1. Hatayı Suriye Topraklarında Gösteren Harita (Pipes, 2005).

Harita 3-2. 2010 Yılı Suriye Parlamentosu Resmi İnternet Sitesinden Alınan Harita (Pipes, 2005).

KAYNAKÇA

Adalet ve Kalkınma Partisi. (2002). *2002 Seçim beyannamesi*.

Adalet ve Kalkınma Partisi. (2007). *2007 Seçim beyannamesi*.

Adalet ve Kalkınma Partisi. (2011). *2011 Seçim beyannamesi*.

Akgün, B. (2009). Türkiye'de hiçbir taraf batı'yla ilişkilere hayır demiyor, H. Özdal, Dinçer O. B. ve M. Yeğin (eds.), *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*,(ss.285-305) İçinde. Ankara: Usak Yayınları.

Aknur, M., ve Ersoy, R. (2012). Siyasi partiler ve Türk dış politikası. E. Efegil ve M. S. Erol (Eds.), *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar* (ss. 119-157). İçinde. Ankara: Barış Kitap.

Altınkaş, E. (2012). Tarih boyunca ABD-Suriye ilişkileri. B. Adıbelli (Ed.), *Arap Baharı ve Suriye* (ss. 137-151).İçinde İstanbul: İQ Yayıncılık.

Altunışık, M. B. (2012). Arap ayaklanmalarını anlamak. *Orsam Dış Politika Analizleri*.
<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3996>

Altunışık, M. B., & Martin, L. G. (2011). Making sense of Turkish foreign policy in the Middle East under AKP. *Turkish Studies*, 12(4), 569-587.

Amanov, Ş. (2004) Hafız Esad dönemi Suriye dış politikası, T.Yılmaz, M.Şahin (eds.) *Ortadoğu Siyasetinde Suriye* (ss.189-241) İçinde. Ankara: Platin

Annan, K. (2012). Annan's Peace plan for Syria. *Council on Foreign Relations*.
<http://www.cfr.org/syria/annans-peace-plan-syria/p28380>, 10.09.2013 tarihinde erişildi.

Aras, B. (2009). Davutoğlu era in Turkish foreign policy. *Insight Turkey*, 11(3), 127-142.

- Arı, T. (2008). *Uluslararası ilişkiler teorileri: çatışma, hegemonya, işbirliği* (5.baskı.). Bursa: Marmara Kitap Merkezi.
- Armaoğlu, F. (1989). *20. yy Siyasî tarihi* (1914-1980). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ataman, M. (2012). SETA Rapor *Suriye'de iktidar mücadelesi: Baas rejimi, toplumsal talepler ve uluslararası toplum* (Vol. 6). Ankara.
- Aydın, M. (2004). Uluslararası ilişkilerin gerçekçi teorisi: Kökeni, kapsamı, kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, 1(1), 33-60.
- Aydın, M. (2010). Türkiye farklı alternatifleri birarada yaşatmak zorunda, H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin (eds.), (ss.1-30) İçinde. *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*. Ankara: Usak Yayınları.
- Ayhan, V. (2009). Türkiye-Suriye ilişkilerinde yeni bir dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi. *Ortadoğu Analiz*, 1(11), 26-34.
- Ayhan, V. (2013). *Türk dış politikasında Ortadoğu*. Türk Tarih Kurumu Başkanlığı Sosyal Bilimler Seminerleri, Ankara. <http://www.youtube.com/watch?v=pt9joz046xY>,
30.07.2013 tarihinde erişildi.
- Bal, İ. (2010). Türkiye kabuğuna çekilerek bölgesindeki sorunlardan uzak duramaz, H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin (eds.), *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*. (ss.30-67) İçinde Ankara: Usak Yayınları.
- Balbay, M. (2006). *Suriye raporu*: İstanbul: Cumhuriyet Kitapları
- Balcı, K. (2010). Türkiye süper güç fefleksleri gösteriyor, H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin (eds.), *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, (ss.25-65) İçinde. Ankara: Usak Yayınları.

- Berber, E. (2009). Hiçbir uluslararası oluşum AB'ye alternatif değildir, H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin (eds.), *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, (ss.305-317) İçinde. Ankara: Usak Yayınları.
- Bilen, Ö. (2000). *Ortadoğu su sorunları ve Türkiye*, 2. Baskı Ankara: TESAV Yayınları,.
- Burchill, S., Linklater, A (1996). What do theories of International Relations differ about?, S.Burchill, A. Linklater, Devetak, R., Paterson, M., ve True, J. (eds). *Theories of international relations*, (ss.18-23). İçinde. London: Macmillan.
- Burchill, S., (1996). Liberalism, S.Burchill, A. Linklater, Devetak, R., Paterson, M., ve True, J. (eds). *Theories of international relations*, (ss.18-23). İçinde. London: Macmillan.
- Cabbarlı, H. (2004). Ortaodoğu'da terör örgütleri ve Suriye'nin yaklaşımı.T. Yılmaz & M. Şahin (eds.), *Ortadoğu siyasetinde Suriye* (ss. 335-419). İçinde. Ankara: Platin Yayınları.
- Caner, C. (2012) Suriye Baas Partisi: İdeoloji, Örgüt ve İktidar, B.Adıbelli (ed.). *Arap baharı ve Suriye* (ss.15-46). İçinde. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu tarihi* (çev. M. Harmancı.), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Coşkun, G. (2011). *Ortadoğu'da model ortaklık: Türkiye-Suriye ilişkileri*.
- Çalış, Ş. (2010). Dış politikada eksen kaymıyor, istikamet düzeliyor!, H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin (eds.), *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, (ss.65-103) İçinde. Ankara: Usak Yayınları.
- Çaman, E. (2006). Uluslararası İlişkilerde (Neo) realist paradigmanın Almanya'daki gelişimi ve evrimi: Kindermann ve Münih Okulu. *Uluslararası Hukuk ve Politika* (08), 36-52.

- Çelik, Ö. (2010). The efficiency of Turkish foreign policy. *Turkish Policy Quarterly*, 9(4), 31-35.
- Çetinsaya, G. (2010). Türkiye'nin ekseni Batı askeri ittifakıdır, H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin (eds.), (ss.103-131) İçinde. *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*. Ankara: Usak Yayınları.
- Çiçekçi, C. (2012). Arap Baharı sürecinde Türk dış politikasındaki dönüşümün ana hatları. A. M. Tuncoku ve G. Baba (Eds.), *Didem Yaman Anı Kitabı* (ss. 314-349). İçinde Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- <http://www.usakgundem.com/yazar/1967/ortado%C4%9Fu%E2%80%99da-model-ortakl%C4%B1k-t%C3%BCrkiye-suriye-%C4%B0li%C5%9Fkileri.html>, 20.04.2013'de erişildi.
- Dağ, A. E. (2013). *Suriye: Bilad-i Şam'ın hazin öyküsü*. İstanbul: Mavi Ofset.
- Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu* (63.baskı). İstanbul: Küre Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2008). Turkey's foreign policy vision: an assessment of 2007. *Insight Turkey*, 10(1), 77-96.
- Davutoğlu, A. (2009a). Turkish foreign policy and the EU in 2010. *Turkish Policy Quarterly*, 8(3), 11-17.
- Davutoğlu, A. (2009b). *Principles of Turkish foreign policy*, Washington D.C. <http://www.turkishweekly.net/news/94008/address-by-turkish-foreign-minister-of-republic-of-turkey-ahmet-davutoglu-at-the-seta.html>, 17.07.2013 tarihinde erişildi.
- Davutoglu, A. (2010). Turkey's zero-problems foreign policy. *Foreign Policy*, http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/05/20/turkeys_zero_problems_foreign_policy?page=full, 11.06.2013 tarihinde erişildi.
- Davutoğlu, A. (2011). Sayın Bakanımızın Suriye yönetimine yönelik olarak kararlaştırılan önlemler hakkındaki basın açıklaması, *T.C.Dışişleri Bakanlığı*.

<http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-suriye-yonetimine-yonelik-olarak-kararlastirilan-onlemler-hakkindaki-basin-aciklamasi.tr.mfa,12.09.2013> tarihinde erişildi.

Davutoğlu, A. (2012). 2013 yılına girerken dış politikamız, T.C. Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/butce_2013.pdf, 12.09.2013 tarihinde erişildi.

Davutoğlu, A. (2013). 2014 yılına girerken dış politikamız, T.C. Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2014-yilina-girerken-dis-politikamiz.pdf, 12.02.2014 tarihinde erişildi.

Demir, İ. (2004). Hatay sorunu. T. Yılmaz ve M. Şahin (Eds.), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye* (ss. 341-363). İçinde. Ankara: Platin.

Demirtaş, B. (2013). Turkish-Syrian relations: From friend “Esad” to enemy “Esed”. *Middle East Policy*, 20(1), 111-120.

Dinçer, O. B. ve Coşkun, G. (2011). Mayınlı arazide yürümenin adı: Suriye’de değişimi zorlamak., *USAK Rapor* (11)04. Ankara: USAK Yayınları

Dinçer, O. B., Federici, V., Ferris, E., Karaca, S., Kirişci, K., ve Çarmıklı, E. Ö. (2013). *Suriyeli Mülteciler ve Türkiye: Sonu Gelmeyen Misafirlik*. Ankara: International Strategic Research Organization (USAK). <http://www.brookings.edu/~media/research/files/reports/2013/11/18%20syria%20turkey%20refugees/usakbrookings%20report%20final%20version14november13.pdf>, 20.12.2013 tarihinde erişildi.

Donnelly, J. (1996). Realism, S.Burchill, A. Liklater, Devetak, R., Paterson, M., & True, J. (eds). *Theories of international relations*, (ss.55-84). İçinde. Macmillan London.

Doster, B. (2012) Arap Baharı özelinde Rusya’nın Suriye politikası, B.Adıbelli, (Ed.) *Arap Baharı ve Suriye*. (ss.47-68) İçinde. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Doster, B. (2013) İttifaklar, Türk dış politikası ve Suriye, *Ortadoğu Analiz*, 5(58), 72-79

- Dursun, A. (2006). *Sınıraşan sular Fırat ve Dicle nehirlerinin, Türkiye, Suriye ve Irak ilişkileri üzerine etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Efegil, E. (2013). Suriye ve Lübnan'ın dış politikalarını etkileyen faktörler. *Ortadoğu Analiz*, 5(50), 90-101
- Erhan, Ç. (2009). Türkiye Ortadoğu'da ABD ne istediye yapmıştır, H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin (eds.), *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*. (ss.49-69) İçinde. Ankara: Usak Yayınları.
- Erkmen, S. (2011). *Suriye Krizi : Irak'tan dersler*. Rus ve Türk perspektifinden Suriye krizi Orsam-Rıss ortak toplantısı, Black Sea International Tutanakları, 16(3) Ankara: ORSAM
- Fırat, M., Kürkçüoğlu, Ö. (2001). Hatay(Sancak) sorunu. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar* (15.Baskı) (1.Cilt), (ss. 279-292). İçinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırat, M., Kürkçüoğlu, Ö. (2010a). 1980-1990 Arap ülkeleriyle ilişkiler. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (12.baskı), (2.cilt), (ss. 124-149). İçinde.İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırat, M., & Kürkçüoğlu, Ö. (2010b). Ortadoğuyla İlişkiler. In B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar* (12.baskı), (2.cilt).(ss.551-587). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gilpin, R. (1983). *War and change in world politics*: Cambridge: Cambridge University Press.
- Glasova, A. (2011). *Batı ile ilişkilerde Türk dış politikasının etkisi*. Rus ve Türk perspektifinden Suriye krizi Orsam-Rıss Ortak Toplantısı, Ankara: ORSAM
- Göktepe, C. (2009). NATO'nun Türkiye'ye maliyeti verdikleri ile kıyaslandığında biraz kabarıktır, H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin (eds.), *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*. (ss.335-345). İçinde. Ankara: Usak Yayınları.

- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000* (çev. P. Demir). İstanbul: Mozaik.
- Hinnebusch, R. (2012). Syria: from 'authoritarian upgrading' to revolution? *International Affairs*, 88(1), 95-113.
- International Crisis Group. (2012). Tentative Jihad: Syria's fundamentalist opposition 131, Şam/Brüksel: International Crisis Group
- İbas, S. (2004). Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihi. T. Yılmaz & M. Şahin (Eds.), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye* (pp. 43-65). İçinde. Ankara: Platin Yayınları.
- İnat, K., ve Telci, İ. N. (2011a). Türkiye'nin İran,İsrail ve Suriye politikası 2010. B. Duran, K. İnat ve M. Özcan (eds.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010* (ss. 67-137). İçinde. Ankara: Pelin Ofset.
- İnat, K., & Telci, İ. N. (2011b). Türkiye'nin İran,İsrail/Filistin ve Suriye politikası 2009. B. Duran, K. İnat ve M. Ataman (Eds.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009* (ss. 93-159). İçinde. Ankara: Pelin Ofset.
- Kalın, İ. (2009). *Turkish foreign policy between ideology and realpolitik*. The Middle East Institue, Washington. <http://www.youtube.com/watch?v=jOGlmMbXF0I>, 23.06.2013 tarihinde erişildi.
- Kalın, İ. (2011). Soft power and public diplomacy in Turkey. *Perceptions*, 16(3), 5-25.
- Karabat, A. (2013). *Suriye savaşları*. İstanbul: Timaş
- Kardaş, Ş. (2010). Turkey: Redrawing the Middle East map or building sandcastles? *Middle East Policy*, 17(1), 115-136.
- Karpat, K. H. (2012). *Türk dış politikası tarihi*. İstanbul: Timaş.
- Kasım, K. (2009). Ortadoğu, Türkiye'nin mevcut dış politikasına alternatif olamaz. H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin (eds.), (ss.243-265) İçinde. *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*. Ankara: Usak Yayınları.

- Kasım, K. (2014). Yeni bir soğuk savaşa doğru mu? *Usak Analizleri*.
http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2271&cat=323#.U1TEXfl_tic
- Keohane, R. O. (1986). Theory of world politics: Structural realism and beyond, R.O.Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics* (ss. 158-204) İçinde. New York: Columbia University Press.
- Keyman, F. (2011). Bugünkü dış politika anlayışı paradigmatik bir farklılık ifade ediyor. H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin (eds.), (ss.209-231) İçinde. *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*. Ankara: Usak Yayınları.
- Kınıklioğlu, S. (2011). Dış politika yapımında da icraatında da bir dönüşüm var. H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin (eds.) *Mülakatlarla Türk Dış Politikası* (ss.231-249) İçinde. Ankara: Usak Yayınları.
- Kıbaroglu, A. (2011). Türkiye ve Suriye arasında su konusundaki işbirliği artıyor. <http://www.orsam.org.tr/tr/SuKaynaklari/uzmangorusugoster.aspx?ID=257>, 18.06.2013 tarihinde erişildi.
- Kıbaroglu, A., ve Ünver, I. O. (2000). An institutional framework for facilitating cooperation in the Euphrates-Tigris river basin. *International Negotiation*, 5(2), 311-330.
- Kilo, M. (2011). Syria... the road to where? *Contemporary Arab Affairs*, 4(4), 431-444.
- Kolasi, K. (2013). Soğuk savaşın barışçıl olarak sona ermesi ve Uluslararası İlişkiler teorileri. *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, 68(2), 149-179.
- Köse, T. (2011). Türk dış politikasının Ortadoğu'daki yeni kimliği ve çatışma çözümlerini keşfi. B. Duran, K. İnâat ve M. Özcan (Eds.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010* (ss. 621-662). İçinde Ankara: Seta Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö. (2009). Çok yönlü bir dış politika izleyebilecek birikim ve maharet dışişlerinde var. H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yeğin (eds.), *Mülakatlarla Türk Dış Politikası* (ss.21-49) İçinde. Ankara: Usak Yayınları.

- Laçiner, S. (2010). Yeni dönemde Türk dış politikasının felsefesi, fikri altyapısı ve fikirleri., H. Özdal, O. B. Dinçer ,H.Necefoglu (eds.), *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası: Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri*, (ss.3-47)İçinde. Ankara: USAK
- Lewis, B. (2003). *Ortadoğu*, (çev.S. Y. Kölay). İstanbul: Arkadas ltd. sti.
- Linklater, A. (1996). The English school, S.Burchill, A. Linklater, Devetak, R., Paterson, M., & True, J. (eds). *Theories of international relations* (ss.84-110). İçinde. London: Macmillan.
- Mabley, B. (2012). The Arab aggiornamento in Syria: Turkey's foreign policy Metaphors. *Turkish Policy Quarterly*, 10(4), 89-95.
- Maden, T. E. (2011). Türkiye-Suriye ilişkilerinde suyun rolü. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 3(35), 33-40
- Mercan, H. (2012). *Suriye, rejim ve dış Politika*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Meyers, R. (2005). Contemporary developments in international relations theory. <http://www.caesar.uns.ac.rs/eng/studies/2005/meyers/c2.pdf>,13.11.2013 tarihinde erişildi,
- NATO (2012). NAC Statement on the shooting down of a Turkish aircraft by Syria, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_88652.htm, 26.06.2013 tarihinde erişildi.
- Nye, J. S. (1998). Neorealism and neoliberalism. *World Politics*, 40(2), 235-251.
- Oran, B. (2013). Ak Parti ve dış politika. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar* (3.Cilt) (ss. 132-143).İçinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orhan, O. (2009). Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Şam ziyareti ışığında Türkiye-Suriye ilişkileri. *Ortadoğu Analiz*, 1(6), 40-47.
- Orhan, O. (2011a). Suriye'de demokrasi mi iç savaş mı?: Toplumsal-siyasal yapı, değişim senaryoları ve Türkiye. *Ortadoğu Analiz*, 3(29), 8-26.

- Orhan, O. (2011b). *Suriye krizi ve Türkiye'nin perspektifi*. Rus ve Türk perspektifinden Suriye krizi Orsam-Rıss ortak toplantısı, Ankara.
- Orhan, O. (2013). Reyhanlı saldırısı ve Türkiye'nin Suriye ikilemi. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 5(54), 10-16.
- ORSAM Rapor (2012). Suriye'de güvenli bölge tartışmaları: Türkiye açısından riskler, fırsatlar ve senaryolar, 115,. Ankara: ORSAM.
- ORSAM Rapor. (2013). Suriye Türkmenleri: Siyasal hareketler ve askeri yapılanma, 150, Ankara: ORSAM
- Öniş, Z., ve Yılmaz, Ş. (2009). Between Europeanization and Euro-asianism: Foreign policy activism in Turkey during the AKP era. *Turkish Studies*, 10(1), 7-24.
- Özdemir , Ç. (2010). *The 'New' Turkish foreign policy in the 21st Century: A neorealist assesment of the rationale behind it*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edinburgh: The University of Edinburgh.
- Özdemir, H. (2008). Uluslararası ilişkilerde güç: Çok boyutlu bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, 63(3), 114-144.
- Pipes, D. (2005). Is the Hatay/Alexandretta problem solved? <http://www.danielpipes.org/blog/2005/01/is-the-hatayalexandretta-problem-solved>, 30.06.2013 tarihinde erişildi.
- Salik, N. (2011). Beşar Esad dönemi Suriye dış politikasında pragmatizm ve Türkiye-Suriye ilişkilerinin geleceği. *Ortadoğu Analiz*, 3(35),20-32.
- Sander, O. (2009). *Siyasi tarih, 1918-1994* (18.baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarıgöl, A.(2012), Arap Baharının son darbesi Suriye'de muhtemel bir Kürt oluşumunun Türkiye ve Ortadoğuya etkileri, B.Adıbelli,(ed.), *Arap Baharı ve Suriye*, (ss.197-272). İçinde. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- SETA (2012a). SETA: Kim, kimdir? U. Ulutaş & M. Bölme, Selin (Eds.), *Suriye'de Aktörler: Regim, muhalefet,dini yapı ve medya*, 3, Ankara: Seta

- SETA Analiz (2012b), Özkan, T., ve Ete, H. (Eds.) *2012'de Türkiye*,. 57, Ankara: Seta.
- Smit, C.,R., (1996). Constructivism, S.Burchill, A. Liklater, Devetak, R., Paterson, M., & True, J. (eds). *Theories of international relations* (ss.188-144). İçinde. Macmillan London.
- Soysal, İ. (1984). Türk-Fransız siyasal ilişkileri (1919-1984). *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (2),315-365.
- Sökmen, T. (1999). Hatay'ın kurtuluşu için harcanan çabalar. In A. İnanc (Ed.). İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Sönmezoğlu,F., Arıboğan,Ü, Ayman,G.,Dedeoğlu,B. (2000) *Uluslararası İlişkiler sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları
- Svistunova, I. (2010). Irak faktörünün Türkiye'nin Ortadoğu politikasına etkisi(1990-2008). *Ortadoğu Analiz*, 2(14), 74-84.
- T.C.Başbakanlık (2011). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti arasında terör ve terör örgütlerine karşı ortak işbirliği*. <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-1009.pdf>, 30.09.2013 tarihinde erişildi
- T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2013). Barınma merkezlerinde son durum, *T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı*.<https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?IcerikID=848&ID=16>, 30.12.2013 tarihinde erişildi.
- T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü
<http://kdk.gov.tr/sayilarla/yuksek-duzeyli-isbirligi-mekanizmalari/8>, 10.06.2013 tarihinde erişildi.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2010). *Suriye*.<http://www.tccb.gov.tr/konuk-devlet-baskanlari/255/49231/suriye.html>, 15.08.2013 tarihinde erişildi.

- T.C. Dışışleri Bakanlığı. (2009). *Türkiye - Suriye YDSİK 1. Toplantısı ortak bildirisi*. http://www.mfa.gov.tr/turkiye---suriye-ydsik-1_-toplantisi-ortak-bildirisi_-22-23-aralik_-sam.tr.mfa, 10.08.2013 tarihinde erişildi.
- T.C. Dışışleri Bakanlığı (2011a). *Suriye'de 22 Nisan tarihinde yaşanan olaylar hakkında*. (111) .<http://www.resmi-gazete.org/disisleri-bakanligi/no-111-23-nisan-2011-suriyede-22-nisan-tarihinde-yasanan-olaylar-hakkinda-7856.html>, 13.09.2013 tarihinde erişildi.
- T.C. Dışışleri Bakanlığı (2011b). Suriye'nin siyasi görünümü. <http://www.mfa.gov.tr/suriye-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, 13.09.2013 tarihinde erişildi.
- T.C. Dışışleri Bakanlığı (2012). Suriye Halkının Dostları Grubu ikinci konferansı Başkanlık sonuçları http://www.mfa.gov.tr/chairman_s-conclusions-second-conference-of---the-group-of-friends-of-the-syrian-people-istanbul_-1-april-2012.tr.mfa, 13.09.2013 tarihinde erişildi.
- T.C. Dışışleri Bakanlığı (2013). *Türkiye - Suriye siyasi ilişkileri*. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, 14.09.2013 tarihinde erişildi.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı,(2004). Türkiye ile Suriye arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması <http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm?sayfa=DBF45AF3-D8D3-8566-452059879BE3C554>, 02.08.2013 tarihinde erişildi.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. (2011). GAP'ın tarihçesi, <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-in-tarihcesi>, 13.11.2013 tarihinde erişildi.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2013). *Sınır giriş-çıkış İstatistikleri*. <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html>, 10.08.2013 tarihinde erişildi.
- T.C. Resmi Gazete (1987). *Milletlerarası Andlaşma*. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19660.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19660.pdf>, 30.05.2013 tarihinde erişildi.

- TBMM (1923). *Lozan sulh muahedenamesinin kabulüne dair kanunlar*. http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200340.pdf, 23.06.2013 tarihinde erişildi.
- TBMM(1998).<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c011/b067/tbmm180110670106.pdf>. 05.05.2013 tarihinde erişildi
- TBMM. (2004). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti arasında gelir üzerinden alınan vergilerde çifte vergilendirmeyi önleme ve vergi kaçakçılığına engel olma Anlaşması ile eki protokolün onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun ve Dışişleri Komisyonu raporu (1/787)*. <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss426m.htm>, 7.5.2013 tarihinde erişildi
- Tür, Ö. (2010). Turkish-Syrian relations-where are we going? *UNISCI Discussion Papers*, 23, 163-176 <http://revistas.ucm.es/index.php/UNIS/article/download/UNIS1010230163A/27014>, 02.08.2013 tarihinde erişildi.
- Türkiye Diyanet Vakfı. (2007). *İslam Ansiklopedisi (33.Cilt)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Türkiye İstatistik Kurumu ihracat, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1547, 20.04.2014'de erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu ithalat, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1548, 20.04.2014'de erişildi.
- Türkmen, İ. (2010). *Türkiye Cumhuriyetinin Ortadoğu politikası* (Bilgesam Yayınları ed.). İstanbul: BİLGESAM.
- Uçarol, R. (2012). *Siyasi Tarih (1789-2010)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ünsal, Ü. (2013). Suriye politikası. In B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar* (Vol. III, pp. 156-163). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Wallerstein, I. (2013). Syria: no win for the West. <http://www.iwallerstein.com/syria-win-west/>, 22.11.2013 tarihinde erişildi.
- Walt, S. M. (1998). International relations: One world, many theories. *Foreign Policy*, (110), 29-46
- Waltz , K. (1979). *Theory of international politics*. United States of America: Addison Wesley Publishing Company.
- Waltz , K. (1988). The origins of war in neorealist theory. *Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 615-628.
- Waltz, K. (1990). Realist thought and neorealist theory. *Journal of International Affairs*, 44, 21-34.
- Waltz, K. (1993). The emerging structure of international politics. *International Security*, 18(2), 44-79.
- Waltz , K. (2000). Structural realism after the Cold War. *International Security*, 25(1), 5-41.
- Wohlforth,W:N. (1999). The stability of a unipolar world, *International Security*, 24(1), 5-41
- Yeşilyurt, N. (2013). Ortadoğuyla ilişkiler. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar*, 3, (ss. 401-463). İçinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz , N. (2012). Hitler Türkiye'ye ne teklif ttmışti *SETA 2011 Yıllığı* (ss. 332-338). İçinde Ankara: Pelin Ofset.
- Yılmaz, T., & Şahin, M. (Eds.). (2004). *Ortadoğu siyasetinde Suriye*. Ankara: Platin.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=6265302>, 05.08.2013 tarihinde erişildi.

<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/343887.asp>, 13.07.2013 tarihinde erişildi.

<http://dosyalar.hurriyet.com.tr/hur/turk/98/05/07/dunya/04dun.htm>, 05.04.2013 tarihinde erişildi.

<http://dunya.milliyet.com.tr/esad-in-gitmesi-icin-daha-erken/dunya/dunyadetay/13.05.2011/1389572/default.htm> 10.09. 2013 tarihinde erişildi

<http://gundem.milliyet.com.tr/israil-suriye-baris-gorusmesi-turkiyede/guncel/gundemdetay/22.05.2008/757943/default.htm>, 05.08. 2013 tarihinde erişildi.

<http://haber.gazetevatan.com/esad-turk-kani-arap-kani-bir-kandir/309786/1/gundem>, 15.08.2013 tarihinde erişildi.

<http://haberturk.tv/programlar/video/uluslararasi-sistem-iflas-etti/85574>, 18.09.2013 tarihinde erişildi

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=331960>, 02.08.2013 tarihinde erişildi.

<http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894>, 18.08.2013 tarihinde erişildi..

<http://siyaset.milliyet.com.tr/erdogan-dan-esad-a-birak-git-cagrisi-siyaset/siyasetdetay/14.09.2011/1438316/default.htm>, 18.09. 2013 tarihinde erişildi.

<http://siyaset.milliyet.com.tr/erdogan-suriye-ile-gorushmelerimizi-bitirdik/siyaset/siyasetdetay/21.09.2011/1441276/default.htm>, 18.09.2013 tarihinde erişildi.

- <http://siyaset.milliyet.com.tr/suriye-gaziantep-baskonsoloslugu-nu-bosalitti-siyaset/siyasetdetay/02.01.2012/1483387/default.htm>, 20.09.2013 tarihinde erişildi.
- <http://t24.com.tr/haber/erdoganin-3-balkon-konusmasinin-tam-metni-74-milyonun-hukumeti-olacagiz/150677>, 8.07.2013 tarihinde erişildi.
- http://todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action?newsId=231004, 15.08.2013 tarihinde erişildi.
- <http://tribune.com.pk/story/341465/friends-of-syria-call-for-immediate-end-to-all-violence-by-bashar-al-assad/>, 10.09.2013 tarihinde erişildi.
- <http://world.time.com/2013/09/13/chinas-view-on-syria-crisis-americas-hidden-motivations-are-leading-it-astray/>, 30.09.2013 tarihinde erişildi
- <http://www.aa.com.tr/tr/turkiye/257983--suriyeliler-icin-1-milyar-311-milyon-lira-harcandi>, 25.09.2013 tarihinde erişildi.
- <http://www.anadolujet.com/aj-en/anadolujet-magazine/2010/april/articles/welcome-aboard.aspx>, 15.08.2013 tarihinde erişildi.
- <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12995174>, 30.05.2013 tarihinde erişildi
- http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/10/111005_syria_un.shtml, 10.09.2013 tarihinde erişildi.
- http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/10/111018_turkey_syria_opposition.shtml, 20.09.2013 tarihinde erişildi.
- http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/02/120204_syria_2ndupdate.shtml, 10.09.2013 tarihinde erişildi.
- http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/03/120327_syria_annan.shtml, 10.09.2013 tarihinde erişildi.

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/10/121003_akcakale_shell.shtml,
23.09.2013 tarihinde erişildi.

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/06/140604_suriye_secim.shtm, 04.06.2014
tarihinde erişildi

http://www.bbc.co.uk/turkce/lg/haberler/2010/07/100720_davutoglu_meshal.shtml,
17.08.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.beyazgazete.com/haber/2012/6/23/hedefi-vurduktan-sonra-turk-ucagi-oldugunu-farkettik-1267992.html>, 20.09.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.bianet.org/bianet/goc/132017-davutoglu-esad-la-alti-saat-gorustu>, 10.09.
2013 tarihinde erişildi.

<http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1228945-suriye-hava-sahasini-turk-sivil-ucaklarina-kapatti>, 23.09.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.cnbce.com/haberler/dis-haber/nato-turkiye-nin-patriot-talebini-onayladi>,
23.09.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haber&ArticleID=40425>, 05.08.2013
tarihinde erişildi.

<http://www.dw.de/erdo%C4%9Fan-davosu-terk-etti/a-3988806-1>, 05.08. 2013'de
erişildi.

<http://www.ensonhaber.com/cengiz-gulec-alevilik-ve-nusayrilik-arasindaki-farklar-2012-09-10.html>, 16.07.2013 tarihinde erişildi

<http://www.haber7.com/siyaset/haber/422170-basbakan-erdogana-suriyede-sevgi-seli>,
05.08.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.haberler.com/davutoglu-bolgemizin-makus-talihi-degisecek-2428255-haberi/>, 20.08.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.haberler.com/is-bankasi-genel-muduru-ozince-baku-kahire-bagdat-2368033-haberi/>, 15.08.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.haberler.com/sam-da-pkk-mutabakati-2277594-haberi/>, 15.08.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.haberturk.com/dunya/haber/687568-suriyedeki-turk-misyonlarina-saldiri>, 23.09.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.haberturk.com/dunya/haber/694915-suriye-sinir-kapisini-yeniden-acti-video>, 20.09.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.haberturk.com/dunya/haber/704645-esad-halka-seslendi>, 20.09.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.haberturk.com/dunya/haber/753445-natodan-olaganustu-toplanti>, 23.09.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.hurhaber.com/davutoglu-ilk-aciklamayi-yapti/haber-423599>, 10.09.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/17150261.asp?gid=233>, 18.08.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23133976.asp>, 24.04.2013 tarihinde erişildi

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23257089.asp>, 25.09.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.hurriyet.com.tr/planet/19340955.asp>, 30.06.2013 tarihinde erişildi

<http://www.hurriyet.com.tr/planet/20657758.asp>, 20.09.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.milliyet.com.tr/Siyaset/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=4&ArticleID=1177586&Date=24.12.2009&b=Suriye%20Ortadogu%20pazarina%20giris%20kapisi>, 10.08.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.milliyet.com.tr/Yasam/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1140074>, 5.08.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25106240/>, 15.08.2013 tarihinde erişildi

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25376791/>, 23.09.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25421222/>, 23.09.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25466760/>, 20.10.2013 tarihinde erişildi

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25470746/>, 15.01.2014 tarihinde erişildi

http://www.radikal.com.tr/dunya/esad_ben_degismedigim_erdogan_degisti-1065597,
16.09.2013 tarihinde erişildi.

http://www.radikal.com.tr/dunya/israil_hamasla_savas_baslatti-914545, 05.08.2013
tarihinde erişildi.

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=236052>, 05.08 2013 tarihinde erişildi.

http://www.radikal.com.tr/politika/bagis_turkiyenin_askeri_gucu_suriyeyi_birkac_saat_icerisinde_yok_edecek_noktadadir-1102891, 23.09.2013 tarihinde erişildi.

http://www.radikal.com.tr/politika/samil_tayyar_3_saatte_sama_variriz-1103525,
23.09.2013 tarihinde erişildi.

http://www.radikal.com.tr/yorum/bu_ziyaret_sam_icin_cok_onemli-743088, 2.08.2013
tarihinde erişildi.

http://www.sabah.com.tr/Dunya/2009/05/18/esad_turkiyesiz_masaya_oturmayiz,
05.08.2013 tarihinde erişildi.

http://www.sabah.com.tr/Gundem/2011/03/22/nato_libyanin_halka_ait_oldugunu_tescil_etmeli, 18.08.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.theguardian.com/world/middle-east-live/2011/may/19/barack-obama-middle-east-speech>, 30.06.2013 tarihinde erişildi

<http://www.theguardian.com/world/video/2013/oct/22/john-kerry-no-military-solution-syria-video>, 10.01.2014 tarihinde erişildi

<http://www.trthaber.com/haber/turkiye/suriyenin-ankara-maslahatguzarina-nota-16123.html>, 20.09.2013 tarihinde erişildi.

<http://www.usakgundem.com/haber/49735/ba%C5%9Fbakan-erdo%C4%9Fan%E2%80%99%C4%B1n-%E2%80%9Cde%C4%9Fi%C5%9Fen-dengelerde-t%C3%BCrkiye%E2%80%99nin-artan-%C3%B6nemi%E2%80%9D-konulu-usak-konu%C5%9Fmas%C4%B1n%C4%B1n-tam-metni-.html>, 11.07.2013 tarihinde erişildi.

http://www.washingtonpost.com/world/national-security/turkey-wants-more-pressure-on-syria-but-not-confrontation-over-plane-downing-/2012/06/25/gJQAH6mv2V_story.html, 21.09.2013 tarihinde erişildi.

http://www.zaman.com.tr/dunya_davutoglu-ve-beraberindeki-bakanlar-halepte_902820.html, 5.08.2013 tarihinde erişildi

http://www.zaman.com.tr/gundem_turkiye-suriye-dostluk-barajinin-temeli-atildi_1089944.html, 15.08.2013 tarihinde erişildi.

<http://www4.cnnturk.com/2012/dunya/02/24/suriyenin.dostlari.tunusta.toplandi/650540.0/>, 10.09.2013 tarihinde erişildi.

<http://www4.cnnturk.com/2012/turkiye/10/10/suriye.yolcu.ucagi.jetlerle.ankaraya.indirildi/680131.0/>, 23.09.2013 tarihinde erişilmiştir.

<http://yenisafak.com.tr/politika-haber/esad-ailesi-insani-davranmiyor-11.06.2011-323912>, 10.09.2013'de erişildi.

<http://yenisafak.com.tr/politika-haber/turkiye-ile-suriye-arasinda-yuksek-duzeyli-isbirligi-05.10.2010-281386>, 15.08.2013 tarihinde erişildi.

EKLER

Ek 1. 2009 YDSİK Başbakanlar Düzeyinde Türkiye Suriye Arasında İmzalanan Protokoller

1. Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Arasında Diplomatik Personelin Eğitimi ve Yetiştirilmesi Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı
2. Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Arasında Bölgesel ve Uluslararası Kuruluşlarda Karşılıklı Adaylıkların Desteklenmesi ve İşbirliği Mutabakat Zaptı
3. Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Serbest Ticaret Anlaşması Kapsamına Hizmetlerin Dâhil Edilmesine Yönelik Mutabakat Zaptı
4. Türkiye Cumhuriyeti Dış Ticaret Müsteşarlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti İskân ve İmar Bakanlığı Arasında Müteahhitlik ve Danışmanlık Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı
5. Türkiye Cumhuriyeti Dış Ticaret Müsteşarlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Demiryolları Genel İdaresi Arasında Taşımacılık Alanında Türkiye-Suriye Lojistik Merkezi Kurulması ve İşletilmesine İlişkin İşbirliği Mutabakat Zaptı
6. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Arasında Güvenlik İşbirliği Anlaşması
7. Suriye Arap Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ile Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Arasında Polis Eğitimi Alanında İşbirliği Protokolü Taslağı
8. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İçişleri Bakanlığı ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İçişleri Bakanlığı Arasında Polis Teşkilatlarınca Yürütülen Güvenlik Hizmetlerinde Yükseltilmesine Yönelik projeli Çalışmalarda İşbirliği Protokolü
9. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Yerel Yönetimler Bakanlığı Arasında Yerel Yönetim Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı
10. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Nüfus İşlemleri Alanında İşbirliği Protokolü

11. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Arasında Hastane Hizmetlerinin Geliştirilmesine Dair Çalışma Protokolü
12. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Arasında Aile Hekimliği Sisteminin Geliştirilmesine Dair Çalışma Protokolü
13. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Arasında Sağlık Personelinin Ortak Programlarla Eğitimine Dair Çalışma Protokolü
14. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Arasında Tıbbi Tecrübe Alış-Verişinin Gerçekleştirilmesine ve Ortak Sağlık Haftaları Düzenlenmesine Dair Çalışma Protokolü
15. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Arasında Bulaşıcı Hastalıklar ve Hudut Sağlığı Alanlarında İşbirliğine Dair Çalışma Protokolü
16. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Arasında Türkiye'de Hasta Tedavisi Sağlanmasına ve Kardeş Hastaneler Tesis Edilmesine Dair Çalışma Protokolü
17. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Arasında İlaç, Tıbbi Cihaz ve Malzeme Ticaretinin ve Üretiminin Teşvikine Dair Çalışma Protokolü
18. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Arasında Sağlık Stratejik Planlarının Geliştirilmesi ve Sağlık Sistemlerinin Güçlendirilmesine Dair Çalışma Protokolü
19. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Meteoroloji İşleri ve Suriye Arap Cumhuriyeti Meteoroloji Genel İdaresi Arasında Meteoroloji Alanında Mutabakat Zaptı
20. Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Orman Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti ile Çevre İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanlığı Arasında Çevrenin Korunmasına Dair İşbirliği Anlaşması
21. Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Su Kalitesinin İyileştirilmesi Alanında Mutabakat Zaptı

22. Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Kuraklıkla Mücadele ve Su Kaynaklarının Etkin Kullanımına Dair Mutabakat Zaptı
23. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Bitki koruma ve Karantina Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı
24. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Tarım Alanında Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Mutabakat Zaptı
25. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Hayvan Sağlığı Alanında İşbirliği Konulu Mutabakat Zaptı
26. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Turizm Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı
27. Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Yüksek Öğrenim Alanında İşbirliği Anlaşması
28. Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Öğrenim Kurumu ile Suriye Arap Cumhuriyeti Yüksek Öğrenim Bakanlığı Yüksek Öğrenim Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı
29. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Eğitim Alanında İşbirliğinin Güçlendirilmesine Dair Mutabakat Zaptı
30. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Bilim ve Teknoloji İşbirliği Anlaşması
31. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve Suriye Arap Cumhuriyeti Bilimsel Araştırma Yüksek Komisyonu (SCHCSR) Arasında Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Protokolü
32. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Protokolü
33. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Karşılıklı Kültür Merkezleri Kurulmasına İlişkin Mutabakat Zaptı
34. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 2010-2012 Yılları İçin Kültür Anlaşması Uygulama Programı
35. Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanlığı ve Suriye Arap Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanlığı Arasında Denizcilik İşbirliği Alanında Mutabakat Zaptı

36. Suriye Arap Cumhuriyeti Haber Ajansı (SANA) ile Türkiye Cumhuriyeti Anadolu Haber Ajansı (AA) Arasında İşbirliği Protokolü
37. Türkiye Cumhuriyeti Türkiye Radyo Televizyon Kurumu ile Suriye Radyo ve Televizyon Genel Müdürlüğü Arasında Radyo ve Televizyon Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı
38. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Sınır Kapılarının Ortak Kullanımına Dair Mutabakat Zaptı
39. Türk Standartları Enstitüsü (TSE) ile Suriye Standardizasyon Kurumu (SAMSO) Arasında Teknik işbirliği Protokolü (Mutabık kalınmış olmakla birlikte, bir ön heyetin görüşme yapması öngörülmektedir)
40. Türkiye – Suriye Bölgelerarası İşbirliği Programının Kapsamının Genişletilmesi Hakkında Niyet Beyanı
41. Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında İletişim ve Teknoloji Bakanlığı Arasında Bilgi ve İletişim Teknolojileri Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı
42. Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanlığı Arasında Demiryolu Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı
43. Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanlığı Arasında Sivil Havacılık Alanında Mutabakat Zaptı
44. Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız ile Suriye Arap Cumhuriyeti Petrol ve Madeni Kaynaklar Bakanı Sufian Al-Allao'nun Ortak Bildirisi
45. Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Suriye Petrol ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı Arasında Doğalgaz Şebekelerinin Birbirine Bağlanmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası
46. Türkiye Cumhuriyeti Toplu Konut İdaresi ile Suriye Arap Cumhuriyeti Toplu Konut Genel Müdürlüğü Arasında Toplu Konut Alanında İşbirliği Yapılmasına Dair Mutabakat Zaptı
47. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 15.05.2009 tarihinde İmzalanan Konut ve İnşaat Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı Çerçevesinde 2010-2011 Yılları İçin İlk Uygulama Programı

48. Türkiye Cumhuriyeti Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Suriye Arap Cumhuriyeti Yerel Yönetimler Bakanlığı Arasında Gecekondü Bölgelerinin Kalkınması Alanında İşbirliği Anlaşması
49. Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Suriye'nin Sulama Amacıyla Dicle Nehri'nden Su Çekmesine Dair Mutabakat Zaptı
50. Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Asi Nehri Üzerinde Ortak Baraj İnşasına İlişkin Mutabakat Zaptı